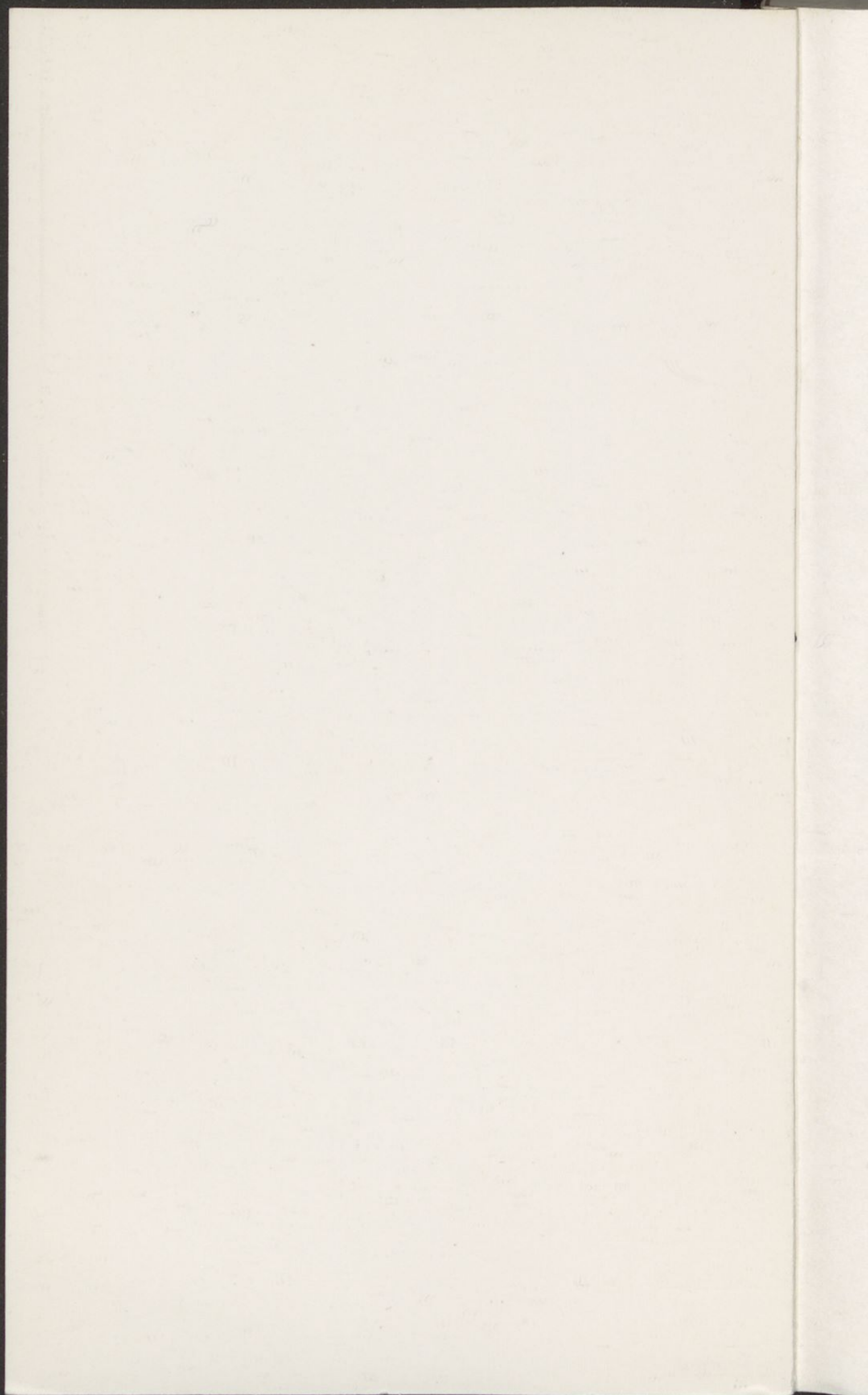

Angelca Žerovnik

*Izbrana
poglavja
o vzgoji*

Angelca Žerovnik
IZBRANA POGLAVJA O VZGOJI

Angelca Žerovnik

Angelca Žerovnik
IZBRANA POGLAVJA O VZGOJI

Za založbo: dr. Janez Gili

Isbrana

pod

o vzgoji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
CIP – Kataložni zapis o publikaciji

37.01

ŽEROVNIK, Angelca
Izbrana poglavja o vzgoji / Angelca Žerovnik.
Ljubljana : Družina, 1994

ISBN 961-222-012-8

40892416

Po mnenju Ministrstva za kulturo, dne 25. 7. 1994 št.
415-2/94 mb publikacija izbrana poglavja o vzgoji sqa-
da med proizvođa, za katere se oblašča urava 5% davek
od prometa proizvođa. 1994

Angelca Žerovnik
IZBRANA POGLAVJA O VZGOJI

Za založbo: dr. Janez Gril

Izdala in založila: Družina, Ljubljana, 1994

Opremil: Lucijan Bratuž

Tisk: Novamedia, Ljubljana

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

37.01

ŽEROVNIK, Angelca

Izbrana poglavja o vzgoji / Angelca Žerovnik. -
Ljubljana : Družina, 1994

ISBN 961-222-015-8

40892416

Po mnenju Ministrstva za kulturo z dne 26. 7. 1994 št. 415-2/94 mb publikacija Izbrana poglavja o vzgoji spada med proizvode, za katere se obračunava 5% davek od prometa proizvodov.

2211111

UVOD

Angelca Žerovnik

Izbrana poglavja o vzgoji

10-01- e 1

DRUŽINA
Ljubljana
1994

444136

444136

Angelca Zerovnik
IZBRANA POGlavJA O VZGOJI

Za založbo dr. Janez Gill

Izdala in založila: Založba dr. Janez Gill

Opredeljena: Ljubljana, 1994

Tisk: Nova tiskarna

CIP - Katoliški popis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

37.01

ZEROVNIK

19 -10- 1994

0000407039

ISBN 961-222-013-8

40897418

Po mnenju Ministrstva za kulturo, dne 26. 7. 1994 št. 415-2/94 mb publikacija izbrana poglavja o vzgoji spada da med proizvode, za katere velja zmanjšana 5% davek od prometa proizvodov.

UVOD

Naslov »Izbrana poglavja o vzgoji« pove, da je izbrana vsebina v knjigi kot kamenček, vgrajen v obsežnosti človekove osebnosti; je kot izpraševanje vesti, kjer ni končnega odgovora, izpraševati pa se je treba kar naprej.

Posamezna poglavja ne prinašajo konkretnih navodil za vzgojo, temveč so spodbuda k razmišljanju.

Vsebina je razdeljena v štiri razčlenjene sestavke o družini, domu in njegovem pomenu, o razumevanju med družino in šolo, o pogledu na svet, o nekaterih razpoloženjih in počutju, ki so posebno občutljiva za vzgojno delovanje.

Poudarek je na vzgoji za dobre medčloveške odnose, kjer ima poseben pomen lik matere in očeta, osmišlja pa tudi vlogo in pomen bratov in sester.

Ker je družina skupaj s starimi starši izgubila svojo gospodarsko vlogo, danes pri vzgoji premalo izkoriščamo in premalo cenimo vlogo starih staršev. Prav njim je namenjeno posebno poglavje.

Življenje, povezano z Bogom, je polnejše, lepše, za družino skorajda nujnost. Ljudje niti sami iz sebe niti drug z drugim ne moremo polno zaživeti, potrebna nam je še presežnost, ki jo najdemo v veri, zato naj bo družina povezana z Bogom.

Ko želimo vplivati na mladi rod in tudi ko v interakciji (medsebojnem vplivanju) z drugimi iščemo cilje in opornike, si izbiramo vrednote, ki postanejo vodilo vzgojnih prizadevanj. V Svetem pismu so le-te neštetokrat ponovljene, ta knjiga pa je poskus ponovnega osmišljanja nekaterih vrednot.

Učenje iz spominjanja, občutenja in doživljanja je pomembno in črpano iz dolgoročne naložbe, ki naj bo staršem, učiteljem in vzgojiteljem vedno v zavesti, saj nekatere rezultate vzgojnega delovanja lahko prepoznavamo šele v odrasli dobi.

Kakšen je naš pogled na svet, kako doživljamo, kar nas obdaja in koliko si prizadevamo za stalno osebno rast? To so vprašanja ki jim je namenjen del knjige. V okviru le-tega pa razmišljamo o svetovnonazorski praznini, ki narašča pri mladini in odraslih.

Razumevanje med družino in šolo, med starši in učitelji se je nevarno zamajalo. Neuskklajeno vzgojno in izobraževalno delovanje med šolo in družino je naraščajoči problem desetletja. Nastajajo tudi nasprotja med zahtevami šole in kulturno usmeritvijo družine; vse to se zrcali v našem družbenem razpoloženju, pa tudi v vzgojnih stilih.

Pri vzgoji sta pomembna odvisnost in odgovornost. Otroci in mladina so odvisni od staršev, pa tudi od učiteljev. Odvisnost otroka od staršev je polna, nujna in osrečujoča. Takšna je tudi odgovornost staršev do otrok. In če še učitelji povzamejo to dialektično razsežnost, bodo vzpostavljeni kakovostnejši odnosi med šolo in družino.

Otrok mora biti staršem blizu, tudi učenec mora biti učitelju blizu. Bližina pa je največja preizkušnja za človeško srce. Dom je bližina, tudi šola je za otroka in mladino bližina, če v njej vladajo dobri medčloveški odnosi. Človek je samo v dobrih medčloveških odnosih večji in trdnejši od samega sebe. V dobrih medčloveških odnosih je kal neminljivosti. Bližina v medčloveških odnosih ni nekaj samega v sebi (potem bi nam bili blizu vsi ljudje), temveč je tudi v medčloveških odnosih bližino tre-

ba šele uresničevati s skupnim delovanjem v vzgojnem procesu, z razumevanjem, s potrpljenjem, spoštovanjem.

Ker ruši človekovo umirjenost in skladnost v storilnostno naravnanim okolju šibka motivacija, je obravnavana tudi človekova težnja po učenju, vzgoji in samovzgoji.

Opazni so mnogi vzroki človekovega neustvarjalnega in nesproščenega življenja, celo utrujenost in osamljenost imata svoj pomen, pa tudi pesimizem in malodušje. Tudi tem vprašanjem je namenjenih nekaj strani.

DRUŽINA, DOM IN NJUN POMEN V VZGOJI

Družina kot vzgojna celica je najmanjša življenjska skupnost. Nova zaveza opisuje krščansko družino kot najzgodnejše mesto bogoslužja. Drugi vatikanski cerkveni zbor je družino imenoval »domača cerkev« in »prva ter primarna vzgojiteljica«. Današnja družba gleda na družino kot »primarno obliko človekovega družitenega ali socialnega združevanja in sožitja, v okviru katerega se človek prvinsko humanizira in socializira ter prek katerega se najbolj naravno in uspešno vrašča v svoje socialno in sožitveno okolje.(1) Družina zaradi posebnih družbenih in kulturnih razmer pogosto odpoveduje kot posrednica krščanskih vrednot, pa tudi kot dobra vzgojiteljica.

Različna strokovna področja se z njo kot vzgojno celico bolj malo ukvarjajo. Mišljenje utopičnih socialistov in marksistov, »da družina odmira«, kot da je zaobjela naš strokovni prostor. V okvirih socialistične pedagogike je veljal poudarek, da vzgojne funkcije prevzema država s svojimi strokovnimi ustanovami. Zato se je vzgojeslovje v povojnih letih pri nas vse preveč omejevalo na vzgojo otrok in mladine zunaj družine, predvsem v vrtcu in šoli. Družina kot vzgojna celica pa je ostala kar »sama po sebi umevna« in zgolj naravno temelječa »po zdravem človeškem razumu«.

Vzgoja za dobre medčloveške odnose

Kakor koli gledamo človeka, posameznika ali množico, vedno znova se moramo zaustavljati pri rezultatih vzgoje. Celo starši se afirmirajo (potrdijo, uveljavijo, izkažejo) na dobro vzgojenih otrocih.

Človek osebnostno raste in se gradi predvsem tam, kjer vladajo dobri medčloveški odnosi; celo sosesko, celo državo v njenem razvoju ohranjajo in vzdržujejo dobri medčloveški odnosi, dobri medsoseski odnosi, dobri meddržavni odnosi.

Zato je tako v družini kot instituciji na prvem mestu cilj delovanja vzpostavljanje, oblikovanje dobrega razumevanja. Družina propada, kjer ni dobrega razumevanja med njenimi člani, inštitucija prihaja v krizo tedaj, ko nastajajo v njej konflikti, tudi država s konflikti prej ali slej povzroči vojna žarišča (hladne vojne, spopadi z orožjem, embargo).

V času, ki ga živimo, v prostoru, ki nas obdaja, v družbeni klimi, ki nas prežema, ne moremo drugače, kot da razmišljamo o tem, kako vzgojiti človeka za dobre medčloveške odnose. Res je, da so dobri medčloveški odnosi sen ti sočletij, da se človek v tem pogledu zelo počasi razvija; pa vendar so lahko v kvantiteti (količini) in kvaliteti (kakovosti) od obdobja do obdobja različni.

Čim več dobrega bomo storili, sejali dobro seme, bogatejša bo žetev. Vsaj ravnotežje med dobrim in slabim, med harmonijo in disharmonijo si smemo želeči.

Ko pa razmišljamo o sožitju med ljudmi in ob tem tudi o vzgoji za harmonijo medčloveških odnosov, za polnost življenja, smo kot pri izpraševanju vesti; vsako razmišljanje, vsako besedo, vsako ravnanje in dejanje v vzgoji moramo »tehtati«.

Dom, naš dom

Kadar govorimo o vlogi družine in vzgoje se vedno zazremo tudi v dom. Pomen doma se nam zdi tako sam po sebi umeven, da o tem navadno sploh ne premišljamo. Da je in mora biti. A kaj nam pomeni, kako dom pojmuje in doživljamo?

Za razmišljanje sem priredila nekatera vprašanja Kahlila Gibrana. (2) Kaj čuvate za zaklenjenimi vrati doma? Ali imate mir, mirno pobudo za osebno rast? Ali imate spomine, te bleščeče oboke, ki vam krasijo dom? Ali imate lepoto, ki odvrča srce od predmetov iz kamna, lesa in stekla ter ga usmerja proti lepoti medčloveških odnosov? Ali pa imate samo udobje, to skrito željo, ki na povabilo vstopi v dom, nato ostane v njem kot gost in končno postane gospodar? Zato včasih živimo v družini tako, kot da je dom hotel, v katerem so nekateri gostje, drugi pa strežniki. Ali da je dom oder za obračunavanje duhovne neskladnosti, prostor za diktaturo, za podrejanje drugih, da je prostor erotike, da je le gospodarska skupnost...

Dom ni le rezultat osebnega vrednotenja in ocenjevanja, ima tudi skupno značilnost vseh bivačih v njem in skupno bistvo za slehernega.

Dom je kakor dragulj z neštetimi bleščečimi ploskvami, ki ga obračaš v vseh smereh in se ga nikdar ne naveličaš, ker je središče toplote in luči.

Dom je preteklost, je sedANJI trenutEK, je prihodnost. Ljudski pregovor pravi, »da je srečen tisti, ki najde veselje v domu«, saj mu le-ta daje umirjenost, ugodje, osebno rast in razvoj.

Dom je dobil pomen celo v političnem jeziku; zgornji dom (senat), spodnji dom (poslanska zbornica), domovina.

Tako o domu razmišljajo odrasli. Kaj pa dom pomeni za otroke? Dom ima za otroke nadosebno, lahko bi rekli tudi »pravljичno« moč. Nikjer drugje se otrok ne počuti tako dobro in varno kot doma. Zato nenehno slišimo vzklike »pojdimO domov, domov«.

Dom je za otroke kot duh božje besede in njene milosti, ki dviga in ožarja, ki je tudi za otroka temeljno zatočišče in začutena soodvisnost.

Dom otroka pooseblja, kajti zanj zadobi svojevrstno govorico, nagovarjajo ga osebe s svojim bistvom, nagovarjajo ga predmeti, stvari, prostor... In to nagovarjanje velja prav njemu – otroku. Čustvo soodvisnosti z domom otrok doživlja že zgodaj, ko pravega vzročnega sklepanja sploh še ni zmožen. Zato je tudi pri otroku tako izražen »ločitveni strah«: ne mara zapustiti doma, nerad zapušča domače, če gre na pot, hoče čim prej nazaj, če je pri drugih ljudeh, želi k svojim, ki so mu blizu.

Umetniki so to soodvisnost neštetokrat upodobili z značilnim skrivanjem otroka in trdim prijetanjem za podboje vrat, z oprijemanjem matrinega krila.

Pri predšolskem in mlajšem šolskem otroku še ni razdora med čustvi in razumom. V sebi je usklajen, zmožen se je uskladiti z domom, z domačimi (ne glede na to, kakšni so), ne more pa se uskladiti s širšim okoljem in tujimi osebami, ne glede na to, koliko ljubeznivosti ponujajo. Zato večina otrok ne odhaja rada v vrtec, v šoli zlasti prvo leto doživljajo prilagoditvene težave. Četudi jim lahko ponuja institucija udobnejše življenje, višji standard v materialnem smislu, niso radi v varstvu tujih oseb, ne glede na to, kakšne udobnosti jim ponujajo. Dom je tisti, ki otroku omogoča, da iz njega odnese v življenje vesele in lepe spomine. Ti spomini ga bodo vse življenje čustveno ogrevali in privlačili. Če je spomin na dom, na mater, očeta, domače lep, poln miline, varnosti in zaupanja, ga človek vse poznejše življenje obnavlja in kliče v zavest.

Žal na razsežnosti doma, kot je opisan zgoraj, na pomen trdne družine, ljudje pogosto pozabljamo, saj nam evropske raziskave kažejo, da je polovica družin »mrtvih«, torej takšnih, ki ne dajejo ustreznih možnosti za zdrav razvoj osebnosti naslednjemu rodu, torej otrokom in mladini. Verjetno raziskovanje slovenskih družin ne bi pokazalo bolj optimistične slike. To domnevo nam potrjuje tudi naš družbeni odnos do družine, do še nerojenega otroka, in ne nazadnje tudi ekonomska politika, ki

vlaga več v ustanove (npr. v vrtce, šole, zavode in še tja ne veliko), ne daje pa ustrezne pomoči za rast družin oziroma domov.

Lik matere v družini

»Začutil sem tihe korake na stopnicah. Prišla je mati; stopala je počasi in varno, v roki je nosila skodelico kave. Zdaj se spominjam, da nikoli ni bila tako lepa kakor v tistem trenutku. Skozi vrata je sijal poševen pramen opoldanskega sonca, naravnost materi v oči; večje so bile in čistejše, vsa nebeška luč je odsevala iz njih, vsa nebeška blagost in ljubezen. Ustnice so se smehljale, kakor otroku, ki prinaša vesel dar.« — Tako nam je Ivan Cankar v črtici *Skodelica kave* prikazal lik matere.

V spominu slehernega odraslega se zrcali lik matere v najrazličnejših podobah. In značilnost dobre matere je, da se otroci vračajo k njej, ko odrastejo, da jo spoštujejo, da jo »opevajo«, kot nam prikazuje Cankarjeva črtica.

Vsaka mati se tudi spominja otrokovega občudujočega pogleda, otrokove zaupljivosti in predanosti. Za otroško dobo je mati temeljnega pomena. Njena odsotnost, njeno odklanjanje otroka se kaže vedno v negativnih posledicah.

Kljub vsem spremembam, ki jih prinaša čas, ostaja temeljno poslanstvo matere isto: odgovornost, do kraja vredna zaupanja; skrbnica doma ne le v telesnih, temveč tudi duševnih in duhovnih potrebah. Njen vpliv sega prek tega družinskega kroga do družbe sploh.

Živimo v nenavadnem času, ko lahko zaznavamo vedno večji odmik od človekovih bioloških funkcij, ko se žene branijo materinstva, bodisi v tem, da se branijo rojevanja, bodisi v tem, da se branijo skrbeti za dom, ko odklanjajo vzgojo otrok, ko vse, kar storijo, v žolčnih besedah očitajo drugim in zahtevajo posebno hvaležnost, ko smisel življenja iščejo povsod, le v domu in družini ne in tudi v materinstvu ne, ko materializem in porabništvo v družbi postaja vrednota. Kot da bi ne zaznale veličine materinskega klica, kakor nam ga pesnik Ksaver Meško nazorno predstavi v pesmi Mati govori otroku:

»Iz zemlje droben vir žubori,
iz matere zemlje zajema življenje.

Narašča v reko. In koder hiti,
na materi zemlji oživlja zelenje.

Tako si ti dete, se v meni spočelo,
iz mene življenje in rast si zajelo.

A jaz iz tebe zajemam veselje,
spolnjene v tebi vse moje so želje.

Brez virov in rek bila zemlja bi vela,
kako le brez tebe jaz bi živela.«

Pri oblikovanju osebnosti je materin vpliv, ki deluje kot »jaz« (»osebnost«) na otrokov »jaz« (»osebnost«), osnovan na njunem sožitju.

Spock, pa tudi Bowlby pravita, da je materina ljubezen vsaj tako pomembna za otrokovo duhovno rast kakor vitamini in proteini za njegovo telesno rast.(3)

Pri vzgoji je odločilna celotna materina osebnost, vse njeno ravnanje; od hranjenja do pripravljavanja počitka, od navodil do svaril pred tveganjem in nevarnostmi, od njenega dobrega razpoloženja do njenih mračnih dni, od njenega smeha do njene ostre besede. Mati ohranja, neguje in vzgaja otroka. Lahko pa ga s svojim vzgojnim ravnanjem tudi »pogubi«.

V naravni vlogi matere je vedno tudi prevzemanje zaščite otroka. Srečamo pa se z likom matere, ko brez osebnega čuta odgovornosti »spravi otroka na svet«, nego in vzgojo pa prepušča ustanovi, tujim osebam, cesti...

Že Sveto pismo nas uči, da je za otrokov razvoj bolj usodno »če se mati spridi«, ker je za otroka bolj nenadomestljiva kot druge osebe v družini.

Kako pa vrednoti mater in materinstvo družba? V današnjem času ji mati služi predvsem kot delavka, proizvajalka, materinska vloga v družini pa je povsem odrinjena. Prisotna je le toliko, kot si jo vsaka mati sama pridobi, kar pa zmore le, če ima ob sebi trdnega (v vrednotah) partnerja.

Tudi v vzgoji deklic je v imenu enakopravnosti izginila in se izničila materina biološka funkcija. Tako se dekleta vzgajajo in izobražujejo samo za poklic, za kariero, za družbeno uveljavljanje. V ospredju je urejena obleka, pričeska in roke z barvno zaznamovanimi in lepo oblikovanimi nohti, torej zunanji videz.

Tudi otrok ni vrednota, otrok postaja predvsem zadovoljitev potrebe po posedovanju, torej »imeti«.

Vsega tega družbenega vrednotenja pa otroci, zlasti v zgodnjem otroštvu, pa tudi kasneje, ne marajo sprejeti. Iz njihove naravne potrebe izhaja lik »duhovno« dobre matere, ki zna dajati, ki je nosilka dobrote, ki zna sprejeti tudi žrtev, ki zna otroka varno voditi v življenje, ki otroku nikoli ne zapre vrat doma, ki otroku daje zgled, kot ga opisuje France Balantič v pesmi Materi:

Vidim te pred križem v kotu stati,
grčave dlani poklanjaš Bogu
kakor meni nekdej kruha krajec.(5)

Seveda pa za otrokov razvoj ni pomembna samo mati. Pomemben je tudi oče.

Otroška doba in lik očeta

»Oče je in prav je, da je. To spoznanje naj prodre v vsakega otroka, v vsakega človeka«, pravi Romano Guardini.(4) Pa ne le spoznanje lastnega družinskega očeta, potrebno nam je spoznanje (nebeškega) Očeta.

Več dveh rok, očeta in otroka, je želja po bližini, iz katere govori dobrohotnost. Bližina je velika preizkušnja za človeka, tudi za očeta in otroka. Bližina se lahko vzpostavi samo med nekaterimi (ni nam vsak človek blizu, lahko celo lasten otrok ne, lahko celo lasten oče ne). Da pa je oče blizu otroku in otrok blizu očetu — to je dar in pomemben vidik za razvoj otrokove osebnosti.

Iz krize temeljnih človekovih skupin (kakršna je tudi družina) lik očeta odseva v

dveh smereh, v dveh vlogah: prva postavlja očeta v središče družine in mu daje osrednji pomen za razvoj otrokove osebnosti; druga gre v izrazito nasprotno smer: pomena očeta za razvoj otroka ne priznava, očetova vloga zanj ni osmišljena in tudi očetovstvo ni vrednota. Med obema skrajnima vlogama pa se pojavlja vrsta razlag očetove vloge.

Zavest odvisnosti otroka od očeta je prva trdna točka, na katero moramo postaviti lik očeta. Odvisnost otroka od očeta je nujna (v doživljanju) in osrečujoča. Pa tudi oče mora vstopiti v odvisnost od otroka, da lahko doživlja otrokovo srečo v odvisnosti, ko se otrok opira nanj, mu zaupa, ga občuduje. Seveda to velja za otroško dobo, doživljanje v mladostništvu zahteva že drugačen odnos. Za otroško dobo je odvisnost tudi odgovornost očeta do otroka, v zorenju in rasti otroka pa se vzpostavi tudi otrokova odgovornost do očeta; odvisnost se zmanjšuje in izginja.

Odvisnost, odgovornost in bližino mora oče v otroku uresničevati; v skrbništvu, v razumevanju, v potrpljenju, v spoštovanju, v skupnem bivanju. Otrok mora očeta videti, slišati, z njim živeti, da se v skupnem doživljanju oblikuje in ustvarja ljubezen.

Da otrok potrebuje očetovo ljubezen, ni potrebno posebej poudarjati. Pa vendar. Saj je toliko praznih, nejasnih, omadeževanih želja in dejanj skritih v besedi ljubezen, tudi v starševski ljubezni.

V starševsko ljubezen vstopajo trije: oče, mati in otrok. Razumevanje in ljubezen med materjo in očetom ima v razmerju do otroka

večji pomen, kot si mislimo, in je vedno temelj za očetovo ljubezen do otroka.

Mnogi očetje niso zmožni vzpostaviti ljubezni do otroka, zlasti če ni ljubezni tudi do matere, oziroma od matere k očetu in skupno k otroku.

Pa tudi otroci niso vsi zmožni in pripravljeni sprejemati očeta, ga spoštovati in se ga veseliti, zlasti ne, če k temu nagibu ne usmerjajo matere. Namreč spoznanje in sprejemanje očeta je tudi v razločevanju vrednot na zahtevnejši spoznavni ravni kot do matere. Če k tej vrednoti ne prispeva mati, če tudi družbena naravnost ne vodi k očetu, kako naj najde otrok pot do njega? V evropskem prostoru, pa tudi pri nas, je oče preveč odmaknjen, včasih kar odrinjen, v mnogih družinah ga ni in ob premnogih otrokih ga ni. Oče se zmore in zna prej in laže kot mati odmakniti, ločiti od otroka.

V vrednotenju očeta velja naravnost »k očetu«, k močnemu in suverenemu skrbniku, zato da je oče lahko vir otrokovega ponosa in zaupanja. Pogosto slišimo iz otrokovih ust bahanje o njegovem močnem očetu, ki bo poročunal z nasprotniki in ga bo vedno zaščitil. Otrok ga vidi kot zaščitnika v vsem. Šele kasneje razlikuje dejanja, pri katerih jim je oče v oporo in pri katerih je ne bodo dobili.

Pri nas očetu tudi pripisujemo avtoriteto. Velja celo rek, »da oče poganja otroke naprej«, je zahtevnejši v dejavnostih, je naprednejši, v zahtevah je doslednejši in bolj nepopustljiv. Zato ga zlasti mlajši otroci manj idealizirajo kot mater. Zanimiva je misel Talcatta

(karkrna je tudi družina) lik očeta odseva v

Persansa, ki pravi, »da očetov lik mora imeti nekaj pomanjkljivosti«, češ da je to potrebno za bližino in posnemanje, ki pa ga otrok pri preveč vzvišenih, idealiziranih očetih ne more realizirati (6). Kajti oče živi pred otrokom kot njegov zgled, vzorec obnašanja, v katerega naj bi otrok projiciral svoj lastni jaz in se z njim poistil. Če je v vrednotenju preveč odmaknjen (tudi v idealu), otrok ne more najti z njim bližine, ga tudi ne zmore posnemati.

Otrok doživlja očeta kot osebnost, iz tega izhaja tudi lik očeta. Ne gleda na napake, ne šteje vrlin, sprejema ga, če se mu podarja. Otrok tudi ne doživlja očeta v lastniškem odnosu, čeprav ga hoče posedovati (imeti zase). Posedovati pa ga hoče, ker ga nihče ne more zastopati in ker ga nihče ne more nadomestiti.

Bratje in sestre

Skorajda ni otroka, ki si ne bi želel imeti bratov in sester. Kar nekaj posedovalnega je v človeku, v njem je večna želja, ne živeti sam, temveč z več ljudmi.

Spominjam se svoje šestletne nečakinje, edinke, kako se je veselila rojstva mojega otroka. Ko sem rodila hčerko, jo je hotela vzeti k sebi domov, »da bi imela sestrico«. Dopovedovala nam je, da je ona sama in potrebuje sestrico, »pri vas pa tako in tako ni drugega otroka, kot ta mala punčka, za katero bodo pri njej doma prav tako dobro skrbeli«.

Tudi v moje otroštvo sega spomin, na veselje ob rojstvu mlajšega brata in sester, ki smo se jih vsi veselili. S starejšimi brati in sestro je bilo

ostrejšje prerivanje, tekmovanja in borbe, mlajši pa so to nekako izravnavali, blažili in nas resnično povezali in osrečevali. Vendar nas prerivanje, tekmovanja in spori s starejšimi brati in sestrom ni usmerjalo v sovraštvo ali pa odklonitev, temveč se je iz tega razmerja rojevalo močnejše prizadevanje, pa tudi večja tankočutnost za preseganje slabosti, na katere smo bili »bratsko in sestrsko« v teh interakcijah opozorjeni.

Neštetokrat kar nisem mogla razumeti že preutrujenih staršev ob desetih otrokih, če jim je popuščala toleranca (strpnost, obzirnost). Ob številnih vzgojnih problemih in skrbi za vsakdanji kruh niso zmogli biti vedno prijazni. A vedno znova sta starša znala ustvariti ustrezno vzgojno polje z odrešujočo duhovno harmonijo, da smo se zmogli razumeti med seboj.

Tudi danes sem vedno vesela, nekako obogatena, če sem z brati in sestrami. Samo med nami se zgodi nekaj, kar je večno bogastvo. Skladnost in razumevanje je bilo ves čas med nami, občutek, da se podpiramo, da se lahko zatečemo drug k drugemu po pomoč, da si tudi dejansko pomagamo, je še danes živ in to nam veliko pomeni. Manjši spori, ki so bili in so, so bili in so prehodnega značaja, nekako površinski in kratkotrajni, nimajo globljega vpliva. Ne glede, da smo bratje in sestre v »poznih zrelih letih« (ko že ostarevamo), še izkoristimo različne priložnosti, da smo skupaj. Ko pridemo z družinami v dom svojega rojstva in nas je tudi do trideset in več, še vedno zmoremo združiti skupno doživljanje, skupno

mišljenje, se organiziramo v skupnem bivanju in se kot z »bogatega oddiha« vračamo na svoje domove. In vedno znova in znova se tako vsi skupaj vračamo v rodni dom.

Otroci med seboj so pomembni dejavnik v družinski vzgoji, so bogastvo skupnega doživljanja in razumevanja. Družina z enim samim otrokom ima »tri medčloveške odnose«, če je otrok več, je toliko več globljih in intenzivnejših medčloveških odnosov, ki rastejo v geometričnem zaporedju s številom družinskih članov. Ker je vzgoja v skupini (in to družina z več otroki je) prilagojevalni proces, se vzgojna moč družine stopnjuje. Bratje in sestre morajo drug ob drugem vsako stvar, ugodnosti in neugodnosti, medsebojno deliti, se naučiti razreševati spore in se jim izogibati, se prilagoditi v tekmovanju in s tem pripraviti na tekmovanje z drugimi zunaj družine (npr. v šoli), izpiliti prirojeno sebičnost... in še bi lahko naštevali.

Seveda je družina z več otroki zahtevnejša za starše in vse druge, saj morajo pod vodenjem staršev vsi skupaj modro zakoličiti življenjske cilje tudi zaradi gospodarskega in socialnega obstoja. Vendar gospodarski in socialni problemi niso osrednji problemi današnjih družin, čeprav širše družbene naravnosti in gospodarske podpore družinam z več otroki pri nas še ni.

Družine z več otroki so navadno vitalnejše in racionalnejše ter skromnejše v porabi gmotnih in socialnih dobrin.

Otroci so si tudi ponavadi različni med seboj, tako so tudi zahteve po različnih in drugačnih vzgojnih prijemih v teh družinah potrebni. Zato lahko včasih prav občudujemo vzgojno ustvarjalnost staršev z več otroki na »njihovem vzgojnem polju«. Kajti prav razumevanje med brati in sestrami in vsemi skupaj v največji meri krojijo ravno starši in to tudi za kasnejše življenjsko obdobje svojih otrok.

Družinsko vzgojno polje je vedno celostno. Vse, kar se v vzgojnem polju dogaja in spreminja, deluje vedno na celotno osebnost, na vsakega otroka, na celotno družino.

Vse je usmerjeno v tako ali drugače postavljen vzgojni cilj z neštetimi podrobnimi, podrejenimi načrti, nameni in cilji. Vzorno je to razmerje, če je v doživljanju vsakega posameznika, kot tudi vsega skupnega, zavetje, varovanost. Takšna družina skupno valovi v svojih uspehih in neuspehih, veselju in žalosti..., se zliva in dopolnjuje v celoto.

V tem valovanju starši-otroci-starši v vzgojnih situacijah tvorijo oblikovalno okolje, ustvarjajo okoliščine, ki ugodno vplivajo na posameznika in vse skupaj.

Ni vzgoje brez osrednjega oblikovalnega okolja, kakršno je družinsko okolje. Doživetja v družini z več otroki, ki rastejo v geometričnem zaporedju s številom družinskih članov, dopolnjujejo in podpirajo človeka, tudi kasneje v življenju.

Ko govorimo o ugodnem vzgojnem vplivu bratov in sester, seveda ne govorimo o družinah s številnimi otroki, kjer ni zdravih medčlo-

veških odnosov, ali družinah, kjer so starši brez osebnega čuta odgovornosti »otroke samo na svet spravili, nato pa jih zanemarili«. V teh družinah delujejo povsem drugi vzgojni dejavniki in se oblikujejo povsem drugačni medčloveški odnosi. Največkrat se »kar nadaljuje tradicija« vzgojnih stilov, ali kot pravi ljudski pregovor »Stara navada je železna srajca« ali v rezultatih vzgoje »Jabolko ne pade daleč od drevesa«.

Pri svojem raziskovalnem delu, v katerem sem preučevala več rodov, so se vedno znova pokazali statistično pomembni kazalci prenosa vzgojnih stilov, prenosa načina življenja, tudi neurejenega, obremenjenega z nesporazumi in sovražnostjo... Tu ne govorim o genetsko pogojenih problemih, temveč o vzgojnih stilih, o načinih življenja, ki jih najprej oblikujejo starši, nato pa jih skupaj z otroki sooblikujejo v nekakšno duhovno disharmonijo. K tej disharmoniji pa zelo radi kaj neugodnega dodajo še drugi ljudje. Pa tudi v teh primerih je bila vloga bratov in sester, vsaj v otroštvu, kot da so med seboj edina svetla lučka, edina izkušnja razumevanja, ki pa se je navadno začela rušiti v mladostništvu in je v ruševinah ostala tudi v odrasli dobi.

Stari starši ob otroku

Družbeni odnosi do družine so se močno spremenili, prav tako tudi vloga in mesto starih staršev v družini. Večina družin je sestavljenih iz enega zakonskega para - moža in žene in njima pripadajočih otrok. Stari starši so

pogosto zaradi migracijskih (selitvenih) procesov oddaljeni, pa tudi tam, kjer so krajevno blizu, ne živijo v skupnem gospodinjstvu. Največkrat gre celo v isti hiši za povsem ločeno gospodinjstvo. Vstopajo pa stari starši kot občasni varuhi otrok, pogosto pa vnuki preživijo vikende in zlasti počitnice ob njih. Del starih staršev pa živi v tako imenovani razširjeni družini (skupaj tri generacije), in sodelujejo v gospodinjstvu, gospodarstvu, pa tudi pri vzgoji otrok, kjer imajo pomembno vlogo in prispevajo k osebni rasti družinskih članov.

Osebnosti starejših oseb in otrok so si blizu. Zato zlasti mlajši otroci radi prihajajo k stari staršem.

Stara mama in stari oče sta navadno tolerantnejša, bolj popustljiva do otrok in nič se jima ne mudi. Starost namreč prinese spremembo v doživljanju časa, mlajšim otrokom se pa tako in tako nikoli ne mudi. Zato si stara mama in stari oče znata vzeti čas za otroke, v klepetu, v igri, v molitvi... Realni svet s svojo dinamiko se jima nekako odmika, nista več tako zavzeta zanj (kot so ponavadi ljudje v aktivni zaposlitveni dobi), vedno globlje pa doživljata imanentno, skrivnostno življenje. V večini poglobita versko življenje, več molita, pogosteje obiskujeta sveto mašo. Tako se srečata otrokova zasanjanost v skrivnostni svet, otrokova zapolnjenost s presežnim in zmožnost starejših v doživljanju skrivnosti onstranstva.

Stari starši so tudi nosilci spomina na »polpreteklo« obdobje, ko je bilo življenje drugačno in je s svojo odmaknjenostjo dogodkov in načina življenja za mladi rod prava zaklad-

nica informacij. In to vedno znova privlači otroke, zato sprašujejo, analizirajo in se še in še vračajo k istim vprašanjem iz življenja stare mame in starega očeta.

Večina starih staršev je tudi našlo zunanjo in notranjo umirjenost, ki otrokom vedno godi, oziroma potrebni so te umirjenosti.

Ker je družina skupaj s starimi starši izgubila svojo gospodarsko vlogo, danes pri vzgoji premalo izkoriščamo in premalo cenimo vlogo starih staršev. Premalo upoštevamo duševno, duhovno bližino starejšega in mlajšega rodu, premalo smo ozaveščeni o socialni vlogi in nujni socializaciji otrok ob starejših rodovih. Ne le socializacijski proces ob skrbi za ostarele, pomemben v vzgoji je tudi socializacijski proces ontogenetskega sporočila (celoten razvoj posameznika) in povezave treh generacij. Proces socializacije tudi imenujemo vpeljevanje otrok v zakonitosti, navade, norme, vrednote in zadržanja družbenega življenja. Proces socializacije zajema vsebine, čustva, ideje iz starejše generacije, ki jih podajajo mlajšim oziroma naslednjim rodovom. Zato se socializacijski procesi med starejšimi in mlajšimi vedno dotikajo vidikov vzgoje kot so: intelektualna, čustvena, moralna, družbena... vzgoja.

Stari starši tudi lahko veliko pripomorejo k doživljanju družinske varnosti, saj so v večini nosilci še tradicionalne varovalne vloge družine. Oblikovati otrokovo zavest pripadnosti družini in širši sorodstveni skupnosti pa je pomembno.

Sorodstvene vezi bogatijo izkustva družine, otroci pa se ob tem lahko okrepijo v zavesti pripadnosti k drugim, k širši skupnosti. In prav v tem povezovalnem smislu so lahko stari starši integracijski, povezovalni vzvod.

Človek je v stalni »hoji za človekom«, pravi akademik dr. Anton Trstenjak, torej človek je v stalni osebni rasti (le manjši del ljudi osebno propada), zato lahko sklepamo, da so stari starši v tej osebni rasti nakopičili veliko spoznanj, modrosti, ki bi jih morali predati mlajšemu rodu.

Danes je sicer moderno, »da babica teka po lepotilnih salonih« in hoče še ostati mlada, da »dedek še hoče izkusiti, česar še ni izkusil«. In zato včasih odklonita naravno dolžnost sodelovanja z lastnimi otroki in vnuki in tekata za »zamujenimi doživetji«. Vedno redkejši so namreč tisti, ki si upajo misliti in delati drugače, kot ukazuje »trenutna moda«. Ti modni dejavniki povzročajo pravi pritisk na družinske člane in tudi na stare starše. Vendar moda se spreminja in potreba po občestvenosti (tudi družinski) narašča. Zato upravičeno lahko pričakujemo ponovno večjo bližino in intenzivnost sorodstvenih vezi in v tem tudi vzgojno dopolnjevanje starih staršev in povezanost z njimi.

V vlogi »babice« in »dedka« pa ni potrebno, da so starejše osebe le vnukom. Veliko je otrok, ki potrebujejo babico in dedka. Starejše osebe pogosto doživljajo osamljenost, odrinjenost. Otroci so s svojo navzočnostjo in neposrednostjo, s svojimi potrebami, najboljšo zdravilo za osamljenost in odrinjenost. Dobro je, da otroci vdirajo v ta osamljeni svet starejših.

V starosti se kopičijo različne bolezni in nemoč, vendar ostati sam z boleznijo in nemočjo ni dobro. Tudi te občutke, to doživljanje »da ne morem prevzeti nobene dolžnosti več«, niti do svojih najbližjih, ni dobro gojiti. So skupne dejavnosti, skupna doživljanja (na primer pogovor, molitev...), ki jih zmore skorajda vsak starostnik, če le hoče. Spominjam se starejšega gospoda, ki so ga otroci iz nekega vrtca klicali »dedek«. Stalno je s sprehoda prihajal k vrtcu in se pogovarjal z otroki, jim pripovedoval pravljice, doživetja iz življenja, jim posredoval svoja spoznanja o naravi. Kakšno veselje je bilo med otroki, ko so ga zagledali, da prihaja. Z vriskom in navdušenjem so mu vedno pritekli naproti. In skupne minute so bile zelo dragocene za »dedka« in otroke v vrtcu.

Tudi v soseskah bi lahko starejši »dedki in babice« veliko dali otrokom. Pa ne vse v posebej dogovorjeni in plačani obliki, ampak v tistem prostovoljnem delu: »Kar smo prejeli, ponudimo naprej«. V jeseni svojega življenja lahko starejši veliko dajejo, zlasti mlajšim otrokom.

Družina povezana z Bogom

Življenje, povezano z Bogom, je polnejše, lepše, za družino skorajda nujnost. Ljudje niti sami iz sebe niti drug z drugim ne moremo popolno zaživeti, potrebna nam je še presežnost, ki jo najdemo v veri. »Vera je celostno - osebnostni odgovor na božje razodetje, odgovor na odrešenjsko ljubezen, s katero se je Bog po

Kristusu v Svetem Duhu v absolutno svobodni darežljivosti sklonil k človeku«, poudarja zadnji koncil. In k družini se mora sklanjati Nekdo, da ji pomaga, da usmerja njeno življenjsko pot. Ko mi kdo potoži o težavah v družini, o razočaranjih nad člani družine, o nezadovoljstvu z vzgojnimi rezultati, ga navadno vprašam: ali živite vero? Pogosto dobim odgovor: živimo kot vsi drugi, kaj pa je to živeti vero?

Z vero »se človek svobodno vsega izroča Bogu, ko razodevajočemu se Bogu izkaže popolno pokorščino razuma in volje in prostovoljno pritrди njegovemu razodetju«. (7)

Seveda se vera razodeva v medčloveških odnosih v družini in zunaj nje. Zlasti ko gre za medčloveške odnose, za človekom vedno hodi »nekakšen zlodej«, ki nagovarja h konfliktu, jezi in sporu, sovraštvu. Dobre medčloveške odnose danes najbolj izpodbija aroganca, ki je imamo v izobilju. Da bi bil človek do človeka človek, si želimo vedno znova. »Sodite pravično in bodite dobri in usmiljeni drug z drugim« (Mih 6,10), pravi Sveto pismo.

Zakaj je potrebna rahločutnost do sočloveka? Ker gre človek navadno v medčloveških odnosih skozi tri interakcijske prehode: 1. Ob prvem srečanju nam je človek (ali pa skupina) na prvi pogled privlačen, nas preseneti, je skrivnosten, osrečujoč, nam vzbuja radovednost... Lahko pa je odbijajoč, neprivlačen... To interakcijo imenujemo mejo privlačnosti oziroma odbijanja. 2. Toda če človeka pogledamo

pobliže, če se dalj časa mudimo pri njem, postaja vse bolj majhen, vsakdanji, brez cene...ali pa obratno: spoštovanja vreden, privlačen, nevsakdanji... To interakcijo imenujemo uravnoteženje ali tehtanje.

3. Ko prekoračimo mejo privlačnosti oziroma odklonilnosti in mejo uravnoteženja ali tehtanja, dospemo v območje interakcije spoštovanja, sprejemanja in lepote. Tedaj odkrijemo celo v najbednejšem človeku nekaj sprejemljivega, neko veličino, nekaj, kar nas gane... To interakcijo imenujemo mejo sprejemanja in spoštovanja. To je trajna interakcija. Žal ostajamo ljudje v medsebojnih odnosih predvsem v prvih dveh prehodih. Celotne družine, ki bi morale temeljiti predvsem na tretji stopnji, prepogosto ne razvijejo teh stopenj.

Stopnjo interakcije lahko razčlenimo tudi drugače, da nam bo razumljivejše, zakaj je potrebno zavestno prizadevanje za dobre medčloveške odnose.

Na prvi stopnji urejamo vsa medčloveška razmerja v smeri zadovoljevanja svojih potreb in želja. To je v nekem smislu trgovanje. Na drugi stopnji človek postaja sposoben vživeti se v vlogo drugega. Pravimo, da postaja sposoben za empatične odnose (intelektualna identifikacija). S tem spoznava nujnost sodelovanja, pripadnosti, strpnosti. Tretjo stopnjo pa bi najlažje označili s tem, da zmorejo ljudje v medsebojnem stiku storiti drugim to, kar si želijo, da bi drugi njim storili.

Na medsebojne vplive je opozarjal v Duhovnih vajah že Ignacij Lojolski (8), kasneje pa so nastajale številne teorije interakcije.

Da bo družina povezana z Bogom, potrebuje pogovor. V pogovoru urejamo sami sebe. Pogovarjamo se lahko z drugimi ljudmi, pogovarjamo se lahko sami s seboj, pogovarjamo pa se lahko tudi z Bogom in ta pogovor je najpomembnejši.

Če se ves dan z molitvijo izročamo, počivamo v božji navzočnosti, prihajamo do tega, da v vsem, kar delamo, zmoremo iskati duhovne okrepitve.

Ko govorimo z Bogom, dopovedujemo predvsem sebi, sebe urejamo in prav usmerjamo. V molitvi si pogledamo v svoje globine. Mati Terezija priporoča: »Molite zjutraj, molite zvečer in vaši dnevi bodo lažji in lepši.«(9)

Mi pa se navadno branimo, da nimamo časa. Za molitev za pogovor z Bogom imamo časa na pretek. Vsak dan imamo veliko časa, ko misli niso vprežene; v tem prostem času se prepuščamo vsem mogočim begajočim mislim, ki nas utrujajo, nam rušijo notranje ravnotežje. Pojdimo se kdaj detektiva, zalezujmo svoje misli. Neverjetno vrvenje bomo odkrili v svojem miselnem toku. Veliko teh preskakajočih misli je povsem nepotrebnih, celo veliko je zelo neprijetnih, uničujočih za razpoloženje. Namesto da se prepustimo uničujočemu vrvenju misli, se prepustimo molitvi, pogovoru z Bogom. Vedno znova vračajmo misli v molitev, ki smo si jo izbrali; celo pri molitvi nam misli uhajajo in kar naprej jih moramo urejati. Res je, da je za to treba precej vaje, zlasti otrokom in mladini, a rezultat teh vaj je zelo bogat.

Vedno znova poslušam ljudi, ki mi pravijo, da nimajo nikogar, s komer bi se lahko pogovarjali.

Za pogovore odpiramo posvetovalnice, izobražujemo posebne strokovnjake za različna strokovna vprašanja, za svetovanje človeku v stiski. Tako imenovani ateistični svet in nekatere filozofske šole učijo »samozdravilne« metode za duševno ravnovesje, ki se jih radi oprijemamo; kar modne so.

Ena od »samozdravilnih metod« za dobro duševno počutje je v osredinjanju misli na določeno besedilo z močnejšim vplivom na duševnost, ki ga v zaporedjih ponavljamo, dokler ne najdemo notranje umiritve begajočih misli.

Vsak veren človek pa ima »samozdravilno metodo« v molitvi, v pogovoru z Bogom. Žal se tega mnogi ne zavedajo.

Potreben pa je seveda tudi pogovor s sočlovekom. Kadar smo srečni, ne iščemo pogovora, že ta notranja svetloba ustvarja komunikacijo. Ko pa smo v dilemah, v stiski, osamljeni..., potrebujemo pogovor z ljudmi. In družina je prva stopnica v pogovoru

Primarnost vzgoje v družini

Ob stopnjevani civilizaciji, ko je vsako človeško delo mnogo bolj zapleteno in nastopa kot posledica nešteti dejavnikov, je tudi družinska vzgoja mnogo zahtevnejša, kajti ne gre le za vzgojo otrok, gre tudi za vzgojo staršev. Vzgoja v družini zato sloni na dveh polovicah: na vzgoji staršev in vzgoji otrok. Vzgoja

staršev predvsem temelji na splošni ljudski izobrazbi, na samovzgoji in prevzgoji in seveda na kulturi in družbeni naravnosti okolja, za verne starše pa še na veri. Ko pa govorimo o vzgoji otrok, je najpomembnejše osebno razmerje med očetom in materjo, saj odločilno vpliva na otroka.

Otroci ne sprejemajo nobenih kriz družine, otroci potrebujejo in hočejo mirno ubranost. Ne zunanjo navidezno skladnost, ki jo včasih starši prikazujejo v stikih z otroki, med zakoncema pa je ubranost že porušena in je ne živita več; otrok dojema človeške globine, odčitava notranja razpoloženja in počutje staršev, zato z igrano zunanjostjo ne moremo pokriti notranje razrvanosti. Če otrok v nežnih letih ni doživel prave skladnosti družine in sveta okrog sebe in ni zaslutil nad seboj Bitne varnosti, Boga, ki ga osrečuje, potem se tudi v mladosti, ko naj bi doživljanje varnosti in sreče postalo zavestno in nosilno za vso človekovo osebnost, ne more udejanjiti v njem. To so tudi oporniki za versko doživljanje, za religiozno dožemanje, poudarja Anton Trstenjak.(10)

Kako usodno je za človeka, če v otroških letih ni doživel »dimenzije osrečujočega«, nam pove J.P. Sartre, »Postaneš pusta telesnost, ki je v stanju izginevanja«. Kristjani nočemo samo v telesnosti izginevati, naša duša nadaljuje svojo pot tudi onstran telesnosti. Temelj človekove Biti, človekove osebnosti je postavljen v otrokovo doživljanje sreče in varnosti v naročju družine. Če tega ni, se v človekovem življenju nekaj pretrga, pride do nekakšne izkoreninjenosti.

V družini naj bi vsakdo doživljal življenje v polnosti. Ta polnost je potrebna materi, očetu, otrokom in drugim, ki živijo v družini (stari staršem, tetam, stricem). Živeti družinsko življenje v polnosti pomeni služiti sočloveku. Služiti sočloveku pa ne pomeni, da smo sužnji, da zatajimo svojo osebnost. Služiti moramo vzajemno. Živeti družinsko življenje pomeni tudi žrtvovati se, a to žrtvovanje ni očiitek, temveč je prispevek, ko skušamo vse storiti, da bo v družini lepo.

Družinska vzgoja je navadno usmerjena v dobro. Z dobrim namenom storimo to in ono, vendar je rezultat tega dobrega namena včasih slab, kajti dober namen je v svoji razsežnosti zelo relativen; o tem nam vedno znova manjka vednosti. Zato je dobro, da tudi starši prosijo Gospoda za razsvetljenje pameti. Če beremo in prisluhnemo življenjepisom »velikih ljudi« (npr. arhitekt Jože Plečnik) najdemo podatek, kako so v molitvi vsak dan prosili za razsvetljenje pameti. Ko smo namreč postavljeni pred spremembe in nepredvidljive nove zahteve, za katere nam spomin ne daje nobene opore in zgleda (kar pa se nam dogaja pri vzgoji pogosto), nismo zmožni temu slediti in izpolniti vzgojne dolžnosti za naslednji rod brez sistematične izobrazbe in božje pomoči. Trditev, da se nam ni treba učiti, da bi znali vzgajati, je prazna. Občutek vsevednosti o vzgoji nam zato lahko zelo škoduje. O samovzgoji in vzgoji drugih moramo veliko razmišljati, se pogovarjati, izobraževati.

Oporniki in cilji vzgoje v družini

Najtrdnejši temelj (tudi za vzgojo) družine gradita zakonca na duhovnem zakonu, to je ustvarjanu duhovne harmonije. Zakonca si morata prizadevati, da v družinsko skupnost vneseta nekaj »mističnega« presežnega. Kajti sčasoma družinski člani, ki ne živijo v globoki veri, začenjajo spoznavati, da si ne zadoščajo. To je znamenje potrebe po Bogu. Ljudje sami sebi niti drug drugemu nismo zadostni, potrebno nam je nekaj več. To več pa je samo v Bogu, zato naj bo družina povezana z Bogom. Ta povezanost šele človeka notranje osrečuje. Tudi v vzgoji je potrebno, da pomagamo otrokom, da med odraščanjem ne bi izgubili stika s tem globokim virom notranje radosti.

Da bi se približali duhovni harmoniji, moramo delovati proti lastnemu egoizmu, ki nas sili k zapiranju vase, ali pa k temu, da druge podrejamo sebi. Če iščemo posest, namesto da bi dajali, se ne približujemo duhovnemu napredku, uresničenem v skupnem razumevanju. Če se borimo le za IMETI in pozabimo na BITI, smo prej ali slej izpraznjeni, utrujeni in nemirni. Za zdrav duševni razvoj je potrebna čim večja mera harmonije v okolju in veliko lepih doživetij, ki prinašajo in vzbujaajo pristno notranjo radost. Otroci so v tem skromni, že razna praznovanja in priprave nanje, so lahko del tega.

V družini se moramo izogibati tudi temu, da bi izbirali pot najmanjšega napora, ki nas

neprestano vabi in nas dela lagodne. Duhovna harmonija nas čaka v delu za notranjo intelektualno, kulturno...in moralno izpopolnitev. Svoja prizadevanja in končni interes moramo prenesti v napredek in uspeh v družini. Z velikodušnostjo in zavzetostjo storimo tudi najmanjšo stvar in jo povežimo v mozaik neke večje stvarnosti. Prinašajmo svoj dar v družino in ga združujmo z vseobsegajočim tokom življenja. Pa ne tarnajmo in tožimo, če zmoremo prispevati nekaj več (češ, da je prispevek matere večji, oziroma očeta še večji...), vse to naj bo prispevek k medsebojnemu razumevanju. Pa še to, živimo drug z drugim in ne drug mimo drugega. Dandanes je tako, kot da smo se odvadili živeti povezani v skupnosti. Prav ta odtujenost celo od najbližjih prinaša duhovno disharmonijo. Janez Svetina pravi, da nam je pri vzgoji v veliko pomoč: »če je otrok že od malega obkrožen z lepoto in če se v svojem okolju srečuje z žlahtnimi dušnimi vplivi (prijaznostjo, dobroto, resnicoljubnostjo, človekovo pokončnostjo, plemenitostjo in pogumom, skladnimi medčloveškimi odnosi) in če živi v harmoničnih stikih z naravo, se srečuje z umetnostjo.«(11)

Duhovna harmonija pomeni »razumeti se s seboj, razumeti druge, razumeti se med seboj«. K duhovni harmoniji prispeva ljubezen. Edino ljubezen, ki je zmožna zgrabiti in skleniti bitja v najglobljem, kar premorejo, še ostaja tista sila, ki lahko združuje bitja in jih kot bitja dopolnjuje. Ljubezen je edina sila, ki jo poznamo, da nasprotja harmonizira med seboj, ne da

bi jim izničila njihovo samobitnost. Kdor ljubi, sprejema drugačnost drugega. Kdor sprejema drugačnost, drugega tolerira. Kdor tolerira lahko nasprotja harmonizira v višjo enoto celosti.

Vendar ljubiti vsakogar in vse, ta misel je protislovna in zavajajoča, saj lahko vodi končno tudi k temu, da ne ljubiš nikogar.

Z ljubeznijo moškega (moža) in ženske (žene), otrok, prijateljev in v neki meri z ljubeznijo do sodelavcev in do rodne dežele, domovine, smo kot kaže, že kar izčrpali najrazličnejše naravne načine ljubezni.

Če hočemo razvijati ljubezen v družini, moramo so-bivati, mora biti prisotno vzajemno delovanje (sicer je samo hrepenenje), mora biti dana možnost ali moč povezovanja, mora biti dana graditvena, konstitutivna (temeljna, bistvena) vrednost v doživljanju vseh. Ljubezen ne jemlje v posest in noče postati posest. Ljubezen bližnjemu ne prizadeva hudega; ljubezen je torej spolnitev postave (Pismo Rimljanom 13, 10). Ljubezen je modrost, pravičnost je minimum ljubezni, dobrota je ljubezen.

Potrebna nam je tudi nadnaravna ljubezen, ljubezen do Boga in od Boga.

Sovraštvo, ki ga tudi zasledimo v vzgoji, in je značilno za nekatere družine, pa je neumnost, indiferentnost (mlačnost, brezbržnost), je pogubnost, zato sovraštvo in indiferentnost ne sodita v družino. Indiferentnost, na katero smo premalo pozorni v vzgoji, je lepo zajeta v priliki Svetega pisma: »Če si mlačen, te bom izpljunil iz svojih ust«. Za osebni raz-

voj otrok je indiferentni odnos staršev dobesedno »izpljunitiv, ki jo storijo odrasli razvijajoči se osebnosti. Ljubiti Boga je prva zapoved, kateri je enaka druga, ljubiti bližnjega.

V družini mora biti opornik in cilj skupnosti odgovornost, povezana s potrebami. Odgovornost je težko dojemljiva, zlasti če jo povežemo z drugimi ljudmi in doživljanjem potreb vsakega posameznika. Med osnovnimi človeškimi naravnostmi je prebujanje lastne odgovornosti in privzganje odgovornosti v otrocih in mladini. Sicer potrebe preslepijo ustreznost odgovarjanja nanje in se smiselna hierarhija potreb poruši.

Kaj pa so moje potrebe, se moramo vprašati? Lahko doživljam svoje potrebe v tem, da »hočem imeti veliko oblek« in se peham samo za tem. Lahko so moje potrebe »stalno stopanje v ospredje« in vložim vso energijo v premišljanje, kje in kako biti v ospredju. V tem in podobnem odgovarjanju na potrebe v družini ne moremo najti skupnega imenovalca. Lahko pa je skupna potreba duhovna rast, razumevanje z ljudmi...Tu pa je že možno najti tudi skupni imenovalec.

Gotovo so potrebe vsakogar najprej na fiziološki ravni, šele nato na psihični ravni, to je potrebi po osebni rasti. Vendar ravno pri potrebah ni vseeno, kaj je prvo in kaj poslednje, čemu pripisujemo več in čemu manj pomena. Lahko je za nas najpomembnejše, da smo v družini sprejeti, spoštovani, da doživljamo od soljudi določeno stopnjo ljubezni, dobrote, da smo varni in imamo občutek trdnosti...

Vse to potrebujejo tudi drugi v družini in v vsem tem smo dolžni, da prispevamo svoj delež.

Gotovo je v hierarhiji potreb na najvišji stopnici (tudi najzahtevnejši) potreba po duhovni rasti. S tem pa ni rečeno, da lahko druge potrebe zanemarimo (na primer fiziološke potrebe; kot so žeja, lakota, potreba po počitku...). Ker pa so v človeku zlasti fiziološke potrebe glasnejše kot pa na primer potreba po osebni rasti, se ne smemo ustaviti ob tej glasnosti, ampak moramo slediti tem bolj pretanjenim in duhovno zahtevnejšim potrebam tako v sebi kot v drugih, za katere smo odgovorni.

Spoštljiv odnos je treba razvijati do samega sebe in do drugih. Posebno spoštljiv odnos je treba gojiti v družini. Sveto pismo nas o tem pouči takole: »Kdor spoštuje očeta, dobi odpustanje grehov, in kdor časti svojo mater, je kakor tisti, ki zbira zaklade« (Sir 3,4 – 5).

Spoštovanje je najprej sprejemanje svoje bitnosti in konkretnosti. Iz spoštljivega odnosa do sebe se razvija spoštljiv odnos do drugih. Spoštljiva spravljalnost s seboj ni lenobna samovšečnost, nič nima opraviti z narcisoidno osebnostjo, ampak je odnos do sebe, ki ustreza bitni stvarnosti. Da bodo otroci zmogli slediti temu spoštljivemu odnosu, se moramo odrasli spoštovati med seboj, moramo pa spoštovati tudi otroke (in drug drugega v družini). Le tako bo otrok vpil spoštovanje v vsakdanjih medčloveških odnosih, kajti spoštovanja se ni mogoče učiti iz knjig, pa tudi ne v šolskih klopeh le na besedni ravni. Nespoštljiv odnos med ljudmi je zelo pogost ta-

ko v družinah kot tudi v širši družbi. Zaničevanja in ponižanja je čedalje več.

Zaničevanost in zanikanost s strani staršev je hudo zlo za otroke in ovira za zdrav osebnostni razvoj. »Slabih niste krepčali, bolnih niste ozdravljali, ranjenih niste obvezali, razkropljenih niste nazaj pripeljali, izgubljenih niste iskali, temveč ste jim gospodovali trdo in nasilno« (Ezk 34, 4–5). Kdo v svoji rasti in razvoju ni kdaj slaboten, bolan, ranjen v duši, zgubljen, potreben opore, spoštljive opore?

Zaničevanje samega sebe je nasilje nad seboj; tudi s tem se vedno pogosteje srečujemo. Prav tako je nasilje nad seboj, če nočemo sprejeti neke svoje »nespremenljive« danosti, če zanemarimo razvoj in uresničenje svojih razvojnih možnosti.

Kriza zaupanja je danes velika. Ne zaupamo sami sebi, ne zaupamo sočloveku, nimamo zaupanja v družinsko življenje, ne zaupamo vrednotam, ne zaupamo božji previdnosti.

Pogosto doživljamo različne strahove (od eksistenčnega strahu, do različnih strahov ogroženosti od ljudi...), ker nimamo zaupanja. In to nam jemlje polet in to hromi naš zagon in zagon na širši družbeni ravni.

Napredek nastopa na stopnji združevanja. Da pa se lahko združujemo, si moramo zaupati. Oba principa, združevanje in zaupanje, morata biti navzoča v družini.

Človek menda ne izrabi niti tretjine svojih sposobnosti. S prešibkim zaupanjem vase imamo pogosto opraviti pri šolajočih se otrocih,

mladini in odraslih. K temu veliko prispevamo s svojim ravnanjem, saj že k vzgoji otrok vnašamo poniževanje, omalovaževanje, tlačanje, česar ne opustimo tudi v kasnejšem obdobju. Ko sem se začela poklicno ukvarjati z raziskovanjem, so me sodelavci najprej učili poniževati druge, razvrednotiti njihovo delo. V tem naj bi bila potem moja moč in moj obrambni mehanizem. Podobne »poduke« srečujem povsod.

Boljša učna pot je iskanje močnih in dobrih področij v sočloveku, na katerih lahko razvijamo spoštovanje in zaupanje.

Pripadati k družinski skupnosti in njene-
mu zatočišču daje otroku (tudi odraslim) potrebno samozavest tudi v bivanjskem pomenu. To zavedanje prinaša osebno moč, mir in osebni ponos (ki je povsem tuj tistim, ki k družinski skupnosti ne pripadajo).

Vendar nam je potrebna še ena gotovost. V Lukovem evangeliju beremo: »Ne bodite v skrbeh za življenje, kaj boste jedli, in ne za telo, kaj boste oblekli. Saj je življenje več kot jed in telo več kot obleka. Pomislite na vrane: ne sejejo in ne žanjejo. Nimajo ne shrambe ne žitnice in vendar jih Bog živi« (Lk 12, 22 – 25).

Resnično ne znamo živeti neobremenjeno, z vsem mogočim rušimo človekovo gotovost. Negotovost in »prazno skrb« vcepljamo v otroke, potem pa se čudimo, kako nesamoza-
vestni so.

Ljudje smo mojstri v obremenjevanju samih sebe in bližnjih najpogosteje zaradi nepomembnih vsakdanjih stvari.

Znanec mi je pripovedoval izkušnje iz meditativne skupine, kjer mu je učitelj dal naslednje navodilo: »Rože rastejo neobremenjeno.« Mučil se je več ur, da bi odkril smisel tega navodila, ki je bilo, »da moramo znati živeti neobremenjeno, da se moramo znati prepustiti Božji previdnosti«. Seveda to ne pomeni brezbržnega, neetičnega ali brezčutnega življenja. Živeti moramo odgovorno, kar pa ne pomeni obremenjeno.

V sooblikovanju stvarstva je človek najbolj preoblikoval samega sebe. Zato se je srečal z izgubo duhovne svobode in z neizmernim trpljenjem v njem samem in posledicami nespameti v zunanjem stvarstvu. S sooblikovanjem se ni osvobajal, temveč je postajal vse bolj odvisen tudi v samem sebi.

Čim bolj se otrok isti s starši, tem bolj se razvija v svobodno osebnost. Le na tem temelju bo začel jemati zavestno in prostovoljno nase skrb za svojo prihodnost. Seveda pa moramo vedeti in poudariti, da je človek in s tem vsak posameznik izgubil delno fizično svobodo, ko je postal fizično in duhovno odvisen od »sistema človekovega ustvarjanja« in se v tem odtujil naravi. Zamislimo si samo odvisnost od sistema elektrike, odvisnost od sodobnih medijev.

Ni svobode v tem, da nam je vse dopušče-
no — da otroku, mladostniku, odraslemu vse
dopustimo — svobodo nosimo v svoji notra-
njosti. Zunanji svet nam je ne more dati. Daje

nam le bolj ali manj ugodne možnosti za življenje. V okviru tega pa človek v svojem delovanju in doživljanju izbira korake, izbira si pota življenja, pa tudi tam je negotov. »Človeku se vsaka njegova pot prava zdi, a Gospod je, ki tehta srca« (Prg 21, 3–4).

Nekdo se čuti svobodnega, pa ga omejujejo na vsakem koraku, nekdo pa skorajda nima omejitev, pa se počuti povsem zvezanega, nesvobodnega. »Kaj drugega je svoboda, če ne drobec vas samih« pravi Kahlil Gibran v knjigi Prerok.

Največji sovražnik doživljanja svobode je strah. Ta je zelo pogosto neutemeljen. Poglejmo si ga ob šaljivi zgodbi: »Človeka, ki se je prvič peljal z letalom, so ob pristanku vprašali, ali ga je bilo kaj strah? »Da vam povem po pravici, nisem se upal usesti na sedež s polno težo,« je odgovoril.

Strah pred današnjim trenutkom, strah pred jutrišnjim dnem nam jemlje svobodo, in tega se moramo najprej rešiti.

V družini včasih pozabimo na pomen ugleda. Tudi tega smo ljudje potrebni. Na nekaj v sebi mora biti ponosen vsak. Nekdo se odlikuje v eni, drug v drugi dejavnosti. Nekdo na enem, drug na drugem področju. A v omogočanju ugleda, v dajanju priznanja, smo ljudje največji skopuhi. Ponarejenega občudovanja, ponarejene pohvale tudi otroci ne sprejemajo, zato pohvala »kar tako« ne učinkuje.

Zaničevanje pa je za človeka hudo zlo in tega bi se morali v medčloveških interakcijah bolj zavedati.

Dobro je , da zlasti v družini kdaj govorimo o občudovanju in čudenju. Otroci se znajo čuditi, otroci znajo občudovati. Kdo ni videl zamaknjenega pogleda in slišal besednega izraza pri otroku, ko občuduje mater in očeta. Kdo ni videl občudovanja in zamaknjenosti pri zaljubljenih? Kdo lahko zanika, da je lažje živeti v zakonu, kjer mož občuduje ženo in žena moža? Kdo lahko zanika dobro počutje med sodelavci, če občudujejo ustvarjalnost drug drugega? Ali pa čuditi se ob umetniškem delu, nad lepoto narave, ali čuditi se nečemu, kar je drugim očem nevidno... Spominjam se svojega očeta, ki se je včasih po napor- nem delu usedel pred hišo in zamaknjeno strmел v hrib.. Na obrazu mu je igrala sproščenost, nekakšna radost in mir. Tudi sama sem se postavila ob njega in se zazirala v hrib, pa nisem znala nič takega doživljati, nič posebnega videti. Tudi očetovega odgovora, »da je to radost nad stvarstvom«, nisem še razumela.

Danes vem, kako lepše je živeti, če znamo občudovati, če se znamo čuditi nad tem »da živimo«, da nam je tako rekoč podarjeno stvarstvo.

Ljudje smo v nenehnem procesu vzgajanja in prevzgajanja. Ko spoznamo, da naše ravnanje ni dobro, ga spremenimo, prek spoznanja se prevzgojimo. Ljudje sicer težko sprejemamo to spremenjeno držo, najraje gledamo sočloveka iz preteklosti, brez sedanjosti. Tudi v družini se včasih zgodi, da se ustvari o družin- skem članu tako imenovano »javno mnenje«, ki ga sprejemajo vsi in je pogosto negativna

oznaka. S to negativno naravnanoostjo do druge osebe se osebno pozitivno poudarimo, se polepšamo na račun drugega. Neverjetno, koliko slabega o sočloveku moramo v življenju poslušati in koliko slabega o sočloveku izgovorimo. Družinska skupnost žal tu ni izjema.

V družini bi morali razmišljati tudi o osebnem odnosu in osebnem nagovoru. Osebni odnos do sočloveka je temeljni pogoj za dobro razumevanje. Brezosebni odnosi, ki prinašajo hlad in odtujenost, nas utrujajo. In tudi osebna nagovorjenost je potrebna. Ljudje moramo biti osebno nagovorjeni. Prav meni, prav tebi velja nagovor. Pravimo, da takšna beseda seže do srca, da je sugestivna, da ji lahko sledimo. ker je nam namenjena (meni, tebi).

Vzgojo moramo graditi na osebnem odnosu do otroka, do mladostnika, ki se mora čutiti osebno nagovorjenega. Izobraževanje je možno brez osebnega odnosa (je lahko brezosebno), a ne dolgo, vzgoja ni mogoča brez osebnega odnosa.

Antropolog Jože Ramovš pravi, »da se tudi družina učlovečuje kot oseba, posameznik, zato je zrela družina le skupnost posamičnih osebnosti, medtem ko je kolektivistična neosebna družina rezultat diktature nečlovečnosti.« (12)

UČENJE IZ SPOMINJANJA, OBČUTENJA IN DOŽIVLJANJA

Tudi iz vzgojnega ravnanja staršev otroci spoznavajo, da so nekatera dejanja »posvečena«.

Po Kristusu so posvečeni tudi krščeni, a za potrjevanje te posvečenosti so potrebna še »posvečena« dejanja. Spominjam se opravljanja devet prvih petkov, ki sta jih želela mati in oče opraviti s svojimi desetimi otroki. Do farne cerkve smo hodili tri četrt ure. Sveta maša je bila zgodaj, zdelo se nam je, da kar sredi noči, saj smo v večini prvih petkov vstajali, ko je bila še tema. Nekajkrat, ko se je svitalo, in nekajkrat, ko se je naznanil dan. A ni bila maša tista, ki bi jo otroci dojeli kot nekaj »posvečenega«, saj njenega pomena še nismo razumeli. Le materino in očetovo ravnanje z nami je bilo tako drugačno, tako »posvečeno«, da smo dojeli (seveda šele kasneje v življenju), da obstajajo dejanja, ki vodijo k spoznanju svetega.

Samo na ta dan nas je mati budila posebno nežno, nam prigovarjala, nas spodbujala. Ko nas je budila, je bila sama že praznično oblečena, tudi za nas je bila pripravljena obleka. Pa ne mislite, da smo otroci radi vstali iz tople postelje. Tako rana ura ni bila v našem bioritmu, da bi z lahkoto vstali in da bi bili osebno odlo-

čeni za jutranji obisk svete maše in sprejem zakramenta sprave.

Od doma smo odhajali tešč, a vsi smo vedeli, da bo po maši izbran zajtrk. Tudi med potjo do cerkve sta mati in oče z nami ravnala drugače kot druge dni. Bila sta tiha, potrpežljiva, obdana s posebnim žarom miline. Kaj lepega sta nam povedala, opozorila na utrinjajočo se zvezdo, na senco posebnih oblik. Ker je bila ta pot tako drugačna, tako skrivnostna, na poseben način lepa (čeprav smo jo prehodili vsak dan do šole), smo staršem ubogljivo sledili.

Največje presenečanje za nas pa je bilo — ko smo opravili devet prvih petkov — materino in očetovo zmagoslavno vedenje, kot da bi osvojila pol sveta. Nič ni bilo toliko vredno v njunih besedah kot opravljeni prvi petki. Še leta in leta sta s ponosnim žarom pripovedovala o tej vzgojni zmagi.

Za nas je bilo očetovo in materino ravnanje kasneje učenje iz spominjanja, občutenja in doživljanja posvečenega. Pri vzgoji morajo biti nekatera dejanja staršev v kakovosti drugačna in različna od vsakdanjega ravnanja, da se bodo otroci lahko dotaknili nedostopne skrivnosti posvečenega. In to zato, ker z otroško spoznavno močjo še ne morejo prodreti v pravo globino posvečenega. Takšna dejanja poduka so potrebna za kasnejša leta, ko človek išče skladnost s svojo naravo in zunanjim svetom, ko išče osebno držo, ki človeka dviga, plemeniti; kar mu pomaga, da čim lepše oblikuje svojo osebnost, pa ne le kot »osamljenec«, temveč kot družbeno bitje.

Pri vzgoji ni obče veljavnih receptov. Kajti vzgojni vpliv se mora srečati z razumom vzgajanega. Če posvečenega ne uvidimo sami, tega tudi sprejeti ne moremo in to spoznanje mora biti v soglasju z najvišjimi (presežnimi) spoznanji človeštva. Iz posvečenih dejanj začenja otrok dojemati božji pomen, bistvo svetega. Bog je pojem svetega in posvečena dejanja pripadajo izključno njemu, a otrok to spoznava po delih, ki se v ravnanju staršev ločijo od profanega (neposvečenega, posvetnega).

Resnično življenje v veri je treba najti sredi utvar, ki slepijo. Da najdemo resnično življenje, človeka vredno življenje, moramo spoznati presežno, sveto. V presežnem ni nikoli nič slabega.

Za malokatero dejanje se odločimo iz enega samega razloga. Skoraj vedno imamo po več nagibov, ki pa morajo voditi po načelu »Delaj dobro, ne stori nič slabega«. Toda, da bodo naši otroci vzgojeni tako, jim moramo dati pripomočke. Za otroke je pomembno, da jih v verskem nauku vodimo s predšolske na osnovnošolsko raven spoznanja in nato naprej na srednješolski nivo in še naprej, saj tudi vsa druga spoznanja napredujejo po stopnjah šolanja. Koliko se izobražujemo za poklic, koliko spoznanj moramo združevati, kaj pa za naše življenje v veri?

Dobri starši sporočajo otrokom, da je vredno živeti. Včasih me kdo vpraša: »Le zakaj je treba poudarjati smisel življenja, optimizem, lepoto življenja? Menim, da prav zato, ker so

se premnogi odrasli odzvali življenju preveč pesimistično. Vse preveč odraslih ljudi je nesrečnih. S svojo črnogledostjo vnašajo preveč mraka v doživljanje otrok.

Pravo, resnično življenje je treba odkrivati. Anthony de Mello v svoji knjigi Zavedanje kliče: »Zbudite se, zbudite se«(13). Vsak dan znova se moramo prizadevati, da dan malo bolje zaživimo, da se zavedamo svojih ravnanj in dejanj, zlasti ravnanj in dejanj vzgoje.

Ko s pomočjo vzgoje sporočamo otrokom in mladini moralna pravila, se moramo zavedati, da tudi sami nismo popolni; da nismo taki, kakor bi zmogli in morali biti. Otroci nam včasih upravičeno očitajo, da le govorimo, moralne drže, ki jo zahtevamo od njih, pa ne izpolnjujemo.

V plemenito, naravno osebnost se moramo šele izoblikovati in ta osebna rast traja vse življenje. Živali so povsem opremljene za življenje in jim zadošča, da živijo to, kar je od narave položeno vanje. Človek ima poleg tega še svobodno voljo in razum. Njegova najvišja naloga je, da dan za dnem, leto za letom izpopolnjuje vse vidike svoje naravne osebnosti. Ta »hoja za človekom« kot pravi teolog in psiholog dr. Anton Trstenjak (14), je najboljšo sporočilo otrokom, da je svet lep, da je vredno živeti. Teolog dr. Janez Janžekovič poudarja: »S tem, da izžarevamo dobroto, da smo sonce v svojem okolju, s tem gradimo svojo osebnost in se oblikujemo iz skice božje podobe v sebi, s tem premagujemo vse utvare in živimo resnično življenje« (15). Tega vzgojnega sporočila smo

potrebni vsi, naj pa ga prejemajo otroci in mladina v polni meri od svojih staršev.

Vzgoja za pravičnost

Gmotne dobrine človeka tako prevzamejo in zaslužnijo, da ob nakopičenih dobrinah pozablja na sočloveka. Rabna naravnost in ekonomska logika pogosto spodrineta pravičnost. »Pravičnost je v svoji eksistencialni utelešenosti ureditev, v kateri more človek bivati kot oseba, oblikovati svojo sodbo o sebi in svetu, imeti v svoji vesti prepričanje, ki se ga nihče ne sme dotakniti, biti gospodar svojih osnovnih odločitev in delati po svoji sodbi, kadar to ne krši pravic drugih. Pravičnost je ureditev eksistence, v kateri se more človek udeleževati življenja sveta, opravljati svoje delo, stopiti z drugimi v odnose prijateljstva, v skupnost dela, vselej tako, kakor to zahteva presoja njegove vesti. Vse to velja pa za vsakogar kolikor je človeško bitje.

Pravičnost — vedno gledana v svoji eksistencialni utelešenosti — je pa hkrati ureditev, v kateri tudi drugemu priznamo, da je lahko to, kar je, in da je lahko tako, kakor je, če pri tem ne krši pravic drugih. Te pravičnosti pa seveda ne smemo priznavati le teoretično, ampak jo spontano podarjati iz globin naše miselnosti, ki se mora zrcaliti v vsakdanjih držah in dejavnostih: doma, v stiku s prijatelji, v poklicnem delu nasploh. Ta pravičnost skuša bližnjega razumeti (pri čemer mora izhajati iz njega samega); si ga razlagati ne po zunanosti, marveč po njegovih notranjih gibalih; iskati, ka-

dar bližnji žali ali se v čem pregreši, odkod žalitev, odkod pregrešek.« (16)

Doživljamo vsakovrstne krivice. Vedno pogostejši so odkloni v pravni ureditvi in utemeljitvi, pa tudi utemeljitev pogosto nima nič več opraviti s pravičnostjo in še manj z golo naravno moralno; ker položaj pravičnosti v človeštvu ni odvisen samo od pravičnih struktur družbenega, kulturnega, etičnega življenja, marveč tudi od individualnega dela posameznika.

Ob vedno večji socialni razslojenosti, ko na eni strani bogati en sloj prebivalstva, na drugi strani pa gre za izredno siromašenje drugega dela prebivalstva; ko si na eni strani jemljejo posamezniki in skupine izredne pravice in privilegije, na drugi strani nekateri ne morejo ohraniti osnovno človeško dostojanstvo, se vsakdo v vlogi, vzgojitelja, učitelja sprašuje: kako usmeriti in vzgajati mladi rod k pravičnosti, kako ostati sam pravičen v kriznih situacijah in tudi kako konkretno zavarovati sočloveka.

Pravičnost, ki je v človekovi naravi utemeljena, kot da izgublja svojo naravno moč, in človek v njej, kot da izgublja moralni kompas.

Na pravičnosti naj bi temeljilo človekovo zasebno in družbeno življenje. Utemeljena je v naravnih zakonih, ki so obstajali že pred pojavom človeka, so v naravi utemeljeni, strnjeni v življenjski nazor in pomenijo človekovo pravo življenjsko vodilo. Vsekakor pa je pravičnost tudi del človekove kulture in izobrazbe.

Pravičnost je vedno povezana z moralo, ker morala sega globlje kot na primer pravo. Zato tudi pravimo, da je pravičnost osebna stvar, ki sega v globino osebnosti in obvezuje človeka tudi v notranjem (v samem sebi) in ne samo v zunanjem praktičnem ravnanju (pred ljudmi). Pravičnost zahteva skladnost človekovega zunanjega ravnanja z notranjim mišljenjem, prepričanjem in voljo. Gre za pravično miselnost, ki je osebna kvaliteta življenja in jedro človekove notranje zakonitosti.

Pravičnost vodi v pravo človečnost, in to v osebni človeški drži, kot tudi v družbeni razsežnosti.

Odločilno je vprašanje motivov, ki človeka usmerjajo k pravičnosti. Če so motivi le zunanji, torej pravni red kot red in ne človekova notranja odločitev, ne vzdržijo življenjskih preizkušenj. Kajti pravičnost, ki temelji le na pravnih normah brez globlje človekove notranje drže je bolj organizacijska oblika kot pa pravo zagotovilo človečnosti. Pravijo, da v pravi človečnosti sveta postaja človekova pravičnost nekaj osrednjega, bistvenega, vodilo življenja.

Za vzgojo k pravičnosti so pomembni odprti sistemi, ki ne zahtevajo absolutne prilagoditve ideologiji. To velja za življenje posameznika v družini, v ustanovi, kot tudi v širši družbeni skupnosti. Totalitarni odnos do človeka (vse obsegajoči) jemlje človeku osebno integriteto (neokrnjenost) in ustvarjalno možnost organiziranja in oblikovanja vsakdanjega življenja. Izgubo integritete so ljudje doživljali v vseh zgodovinskih obdobjih. Iz bližnje prete-

klosti nam je najbolj poznan totalitarni režim v komunistični diktaturi. Glede na moralno krizo današnjih dni se lahko sprašujemo, ali je bil človeku odvzet moralni kompas ali je bila odvzeta vzgoja k pravičnosti, ki se najlažje prepozna v zgledu.

Zgled je pomemben vidik vzgajanja. Treba se je zgledovati po značajnih, poštenih ljudeh, in to v živem zgledu iz vsakdanjosti, iz življenja samega.

Razlikovati moramo pozitivne in negativne zglede oziroma primere. Pozitivni živi zgled naj bi neposredno spodbujal k posnemanju; bil naj bi vzor. Negativni živi zgled naj bi nazorno odvrčal od neadekvatnega, nemoralnega ravnanja.

Nasprotje živega zgleda je zgodovinski zgled (na primer v velikih zgodovinskih osebnostih, enkratnih dosežkih...), ki pa je zlasti kot metodični pripomoček vzgoje izredno dragocen.

POGLED NA SVET

V današnjem času je veliko črnogledosti, veliko je nezadovoljstva in razočaranja nad vsemi področji življenja. Zlepa človeka v njegovi notranjosti ne zmoremo osrečiti. Vsebinsko bogastvo za doživljanje, ki se nam ponuja vsak dan, kot da gre mimo nas, ne zaznamo ga.

Ker smo izgubili smisel za čudenje, je tudi odnos do sveta, ki nas obdaja, reven in prazen. Če bi se vsako jutro vprašali »Kako pa bo danes zame pogrnjena miza?«, bi se iz tega zavedanja ob analizi dneva vsak večer resnično lahko čudili, kaj vse prinese vsak dan (tudi lepega).

Otrok ima pred odraslim to prednost, da se lahko pogosto čudi. »Zato je njegov dom v nebeškem kraljestvu,« pravi Anthony de Mello.(17)

Ni vseeno, kakšen odnos vzpostavimo in oblikujemo do sveta. Iz pogleda, izoblikovanega do sveta, do življenja, do zgodovine..., nastajajo vedno znova človekove odločitve, oblikujejo se vrednote, iz tega nastaja svetovno-nazorska opredelitev.

Obdajajoči svet

Manjka nam spoštljiv odnos do obdajajočega sveta, do ljudi, do predmetov, ki so vsak

dan ob nas. Želimo si, da bi bil obdajajoči svet napolnjen s pomenom, ki bi preseval skozi snovnost, vendar doživljamo notranji razkol v pomenu, ki ga oblikujemo do okolja, do ljudi, do obdajajočega predmetnega sveta. S posledicami tega razkola se nato srečujemo v osebnem in družbenem življenju kot celoti.

Zasužnjeni smo s predmetnim, z materialnim svetom, na drugi strani pa nam ta svet nič ne pomeni. Hlastamo po »dobrinah« in jih kopičimo, vendar pa te dobrine niso pred nami v polnem pomenu. Leonardo Boff opisuje »zakramentalni lonček za vodo« in pove, kaj je pomenil aluminijski lonček družini. »Vsakokrat, ko kdo dvigne lonček k ustom, ne pije le vode, temveč pije svežino, prijetnost, domačnost, družinsko zgodovino. V tem lončku je voda sveža in dobra. Kakor da bi bilo pitje vode iz lončka obred«.(18)

Zato nekateri pravijo: življenje uživamo tudi ob skodelici kave, ob koščku kruha, bogatimo ga ob ljudeh, ki so z nami, ki so nam blizu, ki nam pomagajo verovati, da je vredno živeti.

»Stvari v domači hiši prebivajo z nami«, pravi ljudski pregovor.

Bolj ko se človek postavlja v globlji odnos s stvarmi in drugimi ljudmi, bolj se mu odpira pahljača pomenskega in simboličnega. Odnos je človekovo osebno stališče, zajema svobodo in odločanje, je nekaj notranjega, duhovnega, izvorno človeškega. Odnos je kvaliteta, ki je ali pa ni, pravi Jože Ramovš (19) Zato: ali ljubeč odnos, ali ravnodušen odnos, ali sovražen odnos, ali naklonjenost ali zavrnitev, ali prezir.

Kar je v našem življenju simboličnega, zedinja in povezuje in ponavzočuje. Simbol presega človeka, stvarnost in domišljijo, s simboličnostjo se nam odpirajo vedno nove razsežnosti. Seveda pa takšno doživljanje zahteva od človeka razmišljanje. Razumeti moramo, sicer je lahko ista stvar za človeka tudi diabolčna (zlobna, vražja), ki cepi in ogroža.

Otrok doživlja obdajajoči svet bolj simbolično in mitično (bajno, izmišljeno), mladostnik in odrasel pa je že na pohodu k predmetno tehničnemu doživljanju. Le-to doživljanje spodmika simbolični značaj obdajajočega sveta, a ne popolnoma. Z izgubo lastne moči obdajajoči svet postane dogovorjena vsebina. K takšnemu odnosu do obdajajočega sveta veliko prispevajo tudi današnji izobraževalni sistemi in mediji.

Vse manj je simboličnega v našem vsakdanjiku, čeprav so simboli zelo pomembno sredstvo vzgojnega oblikovanja ljudi, po katerih se posreduje večni pomen čutnega in duhovnega. Niso samo sredstvo in prizorišče življenja, temveč so kažipot, ki človeka usmerja, mu določa mesto, mu govori govorico, ki jo le z naporom razvozlamo, a nam razodeva globoke razsežnosti človekovega bitja.

Pri vzgoji bi pomena simboličnega ne smeli pozabiti. Ker pa pozabljamo, se obračamo k povečevanju tehničnega in gospodarskega napredka, človeka in njegovo osebno rast pa zanemarjamo. Celó tako daleč smo zašli v družbi, da je tudi človeška osebnost bolj ali manj »konvertibilno«
blago. Tudi v svetu okrog sebe gledamo le gmotne dobrine. Že misel se

vedno bolj pogreza v imeti. Ekonomska logika nas je prežela in v tem vse preveč vzgajamo svoje otroke. V vzgojnem delovanju smo danes močno izpostavljena bitja; ne le otroci in mladina, tudi odrasli.

Vsak izmed nas vidi svet iz posebnega zornega kota v različnosti in povezanosti, v komplementarnosti pa tudi celosti, v absolutnosti in relativnosti... s svojim pogledom, v svojem zavedanju.

Vsakdo mora najti lasten način življenja v povezanosti z drugimi. Načeloma se mora odločiti vsak človek, kako bo usmerjal svoje življenje in kaj bo nastalo iz njega (ne glede na okoliščine), da smiselno sledi tem svojim življenjskim ciljem.

Nietzsche pravi: »Kdor ima za kaj živeti, prenese skoraj vsak KAKO.«(20) Guardini pa pravi: »Zares pravi etos gledanja na svet obstaja v čistosti človekovega pogleda. Žar gledanja podeljuje pogledu prostranost in globino. Tisto, kar svetovni nazor (pogled na svet) vidi, je že tu, je naravnost celotnega človeka, njen vrhunec je v spoznavanju. Njegovo delovanje se stopnjuje do največje moči in globine, a ostaja vedno v gledanju in ne narejanju. Pogled na svet mora svet zaobjeti, celo prodreti vanj, a hkrati biti svoboden do njega.«(21)

Tudi v današnjem času je potrebna vzgoja k osebni celovitosti, k pozitivni zavesti o svetu, o naravi, družbi, kulturi... Kajti svetovni nazor je vsebina, je živa temeljna drža individuumu. Svetovni nazor je tudi življenjska po-

buda, s katero se človek uveljavlja v svetu. Opredelimo ga lahko tudi kot miselno, ozaveščeno obliko individualnega razmerja do samega sebe, do sočloveka, do družbe in narave.

Danes je moderno biti nezadovoljen in moderno se je upirati; prav v svoji notranjosti, prav v svojem bistvu. Ne znamo sproščeno in umirjeno zreti v prihodnost in v tem je vzgoja odpovedala. Ob različnih oblikah pluralizma (v politiki, v šolstvu, v ekonomiji...) moramo računati tudi na pluralizem v svetovnem nazoru. A ob tem pluralizmu se pogosto srečujemo s svetovnonazorsko praznino med mladimi, le-ta seveda ni pluralizem, temveč praznina.

Včasih je veljal v šoli poudarek na tako imenovanem »znanstvenem svetovnem nazoru«, danes vzgoje k svetovnemu nazoru ne poudarjamo več, ne poudarjamo tudi prihodnosti. Vendar se sprašujem, ali je to smiselno. Opažam namreč, da kdor ne more verjeti, upati v prihodnost, svojo prihodnost, je v kriznih okoliščinah, ki jih prinaša življenje, zbegan. In teh kriz je danes veliko. Ljudje prepogosto ne vidijo življenjskega smisla, tonejo v nekakšen mrak, v duhovni smog. Ne napredujejo v osebni rasti, temveč omagujejo. Manjka jim kakovostnega duhovnega življenja.

Glede na svetovni nazor si človek v okolju sestavlja skupek vseh tistih prvin življenja, ki so zanj življenjskega pomena, zato si v okolje postavlja svojo infrastrukturo (cerkev oz. sveetišče, šole, oblastvene strukture...) vedno gle-

de na svetovni nazor.(Vsa druga infrastruktura ga bolj ali manj moti.) To mu omogoča, da je v pogledu na svet izoblikovan človek v izoblikovanem okolju, da je enoten v dogajanju z drugim dogajanjem, da je stvar med stvarmi, oseba med osebami, in ne objekt in ne tujek.

Zato se najlaže združujejo ljudje z enotnim (enakim) ali vsaj podobnim svetovnim nazorom. Zato najlaže bivajo v skupnem prostoru, v skupni deželi ljudje, ki pripadajo skupnemu ali vsaj sorodnemu svetovnemu nazoru. Pa ni pomembna le zunanjost, svetovni nazor je vedno vključen v imanentne cilje, notranje cilje človeka, ki navzven niso vedno dojeti. Kot pravi Viktor Frankl: »Smiselno ni le dejavno življenje, ki daje človeku možnost, da uresničuje ustvarjalne vrednote, in smiselno ni le življenje uživanja, torej življenje, ki daje človeku priložnost, da se izpolnjuje v doživljanju lepote, umetnosti ali narave; svoj smisel ohrani tudi življenje, ki človeku komaj še daje možnosti, da bi bil ustvarjalen ali da bi doživljajsko uresničeval vrednote, ko mu dopusti le še zadnjo možnost, da oblikuje smiselno svoje življenje in to prav v načinu, kako se človek zadrži do izsiljene omejitve svojega bivanja.«(22)

V svetovni nazor se ukoreninimo. To ukoreninjanje pomeni, da če se odločimo za en svetovni nazor, ne moremo privzeti drugega. Če se na primer odločimo za krščanski pogled na svet, si ne moremo privzeti ateističnega ali na primer islamskega... Prehajanja iz enega v drugega skorajda ne zmoremo: tak prehod je

vedno dolgotrajna in naporno spoznavanje in prizadevanje, ko se moramo najprej izkoreniniti, da se ponovno v drugem ukoreninimo.

S trdnostjo svetovnega nazora je povezana tudi samozavest. Da obstaja v bistvenih duhovnih področjih zasidrana samozavest, je jasno, toda — koliko ljudi ima takšno utrjeno samozavest? Veliko ljudi trpi od nekakšnega manjvrednostnega občutka, občutka premajhnosti, da ne pripadajo nikomur, nobenemu svetovnemu nazoru, ali da so nazorsko zmedeni, zlasti ko gre za opredelitev v veri. Ta nazorska zmedenost je zlasti opazna v statističnih podatkih pri popisu prebivalstva (na primer iz leta 1991), ko se ljudje izrekajo o pripadnosti veri.

Otroci v svoji naravi (prirodnosti) verujejo, so zapolnjeni s presežnostjo. Ko pa bi morali to razumsko dojeti in izoblikovati v svojih predstavah, o tem razmišljati, jim mnogi odrasli ničesar ne ponudijo.

Za kaj se danes borijo nekateri, ki pravijo, da bodo storili vse, da pri nas krščanski svetovni nazor ne bo zaživel? Ali se bodo borili za kakšen nov socializem? Za islam? Za new age? Za same gmotne dobrine (rabni nivo), za denar? Ali za nič. Največkrat res za nič, a ta nič je za naslednji rod povsem nekaj drugega, kot to doživljajo sedanji vzgojitelji »niča«.

V stalni osebni rasti

Naše bivanje in družbeno gibanje, ki nas nosi in usmerja, ni le neke vrste vase zaprto vrtinčenje, temveč je usmerjanje, ki vodi živi del sveta k nekemu višjemu, določenemu stanju. Za človeka pravimo, da je v stalni osebni rasti. Zgodovinsko gledano, je družbeno življenje in življenje posameznika vzpon zavesti, je tudi dviganje k večji svobodi, večji občutljivosti, širšemu in globljemu notranjemu pogledu.

Ne le fizično, tudi intelektualno in moralno kultiviranje je pogoj za večjo uzaveščenost, je pogoj, da je človek res človek.

Da bi dosegli svojo polnost, svoje izpopolnjevanje, moramo vse življenje težiti k uresničevanju in k organiziranju samega sebe. To pomeni, da moramo vnašati v svoje zamisli, čustva in voljo, v svojo notranjo usmeritev čedalje več reda in edinosti. Vse načrtovanje, vse zanimanje in tudi ves napor notranjega človeka nas neizogibno vodi k čedalje bolj duhovnemu.

Treba se je vzgajati, treba se je najti v bivanju. Vendar kot pravi Pierre de Chardin, nas bega tudi to, »da je tako blizu dno in konec vsega, kar nas privlači, občutek obrobnosti, gnus pred človekom, ki mineva, groza pred krhkostjo dobrin, ki jih imamo, razočaranje, ko tako hitro dosežemo meje vsega, kar smo in kar ljubimo«. (23)

Življenje se ne zapleta kar na slepo, brez zakonitosti. Okoliščine se namreč vedejo do

človeka tako kot on do njih. Bivanje se drugače oblikuje do ljubečega kot do sovražnega ali ambivalentnega.

Vendar ne moremo napredovati k lastnemu cilju, ne da bi zapustili same sebe in se tako pridružili drugim. Od tod nujnost in globok pomen ljubezni do drugih, ki nas v vseh svojih oblikah sili, da združujemo svoje osebno središče z drugimi (ki so nam bili dani, ali smo jih sami izbrali). »Glejte, kako dobro je in prijetno, če bratje prebivajo skupaj!« tako je večkrat poudaril pater Simon Ašič. In še je priporočal: »Če vas sredi nujnega dela zmoti obisk in bi se mu najraje (morda celo z izgovorom) izognili, hitro recite: 'Blagoslovi, Gospod, tega človeka, ki je prišel k meni, da bi ga tako sprejel, kot bi ga ti. Blagoslovi najin pogovor, da bo tebi v čast in obiskovalcu v korist.« (24) Bistvo in čar ljubezni je v razdajanju, v pozornostih do drugih in to nas izpopolnjuje.

Težko je ločiti vrednote od namišljenih vrednot

Vrednote so izraz osmišljanja človeškega življenja in snovanja, so predvsem nravstvena vsebinska določila človečnosti in družbenosti.

Odrasli smo v sprejemanju vrednot povezani z otroki in odraščajočo mladino, smo kot mojstri pred vajenci, smo kot vzorniki pred posnemovalci.

Seveda je tudi svet vrednot zaznamovan in razcepljen z navzkrižji in konflikti vsake družbe. Tej razcepljenosti in nejasnosti se izognemo, če se opiramo, če živimo krščanske vred-

note. In tega bi se morali odrasli zavedati, ko želimo razmejiti prave vrednote od namišljenih vrednot.

K ločevanju med vrednotami in namišljenimi vrednotami ne usmerjajo le besede, ki vzgajajo in poučujejo, temveč živete vrednote, ki so vedno znova in znova realizirane. Neposredni vpliv zgleda je vedno večji kot jezik. Vzravnana in spodbujajoča drža lahko globoko vpliva na otroke in mladino. Iz vrednot in osebne drže mladi rod izkuša spodbude in ravnanja, iz njih spozna, kaj je vredno, kaj je smiselno v bivanju, v dejanjih. To ne zajema le posameznika, zajema tudi povezane skupine, usmerja družbo, narod. Struktura vrednot, ki jih kaka družba sprejme se razširjajo, struktura vrednot se tudi vedno vrača in polni notranjo zgradbo družbe.

Če človek v resnici, pravičnosti, dobroti, ljubezni odpove, postane človekova osebnost »moč brez reda«. Z opuščanjem krščanskih vrednot se človek tudi razosebi, ne stoji več prav sam v sebi in tudi v bivanjskem prostoru ne, izgubi vse tisto, kar izpričuje, da je svet ustvarjen za bivanje, da je vredno po krščansko živeti. Zato krščanske vrednote vodijo k smislu življenja, namišljene vrednote pa ne (pomislite na rezultat namišljene vrednote »imeti«, »posedovati«, »biti slaven«...).

Nova zaveza se razodeva v razločevanju vrednot, kliče k prizadevanju za vrednote in kliče k izbiri vrednot.

Gre za duhovni vzpon k resnici, gre za vzpenjanje k dobremu, gre za odpuščajočo ljubezen, gre za pravičnost do drugih in sebe...

Ob tem pa prihaja tudi do nerazumevanja in zato do nasprotovanja, kajti človek se prepogosto odtrga od vrednot in norm in se prijemlje namišljenih norm in vrednot.

Odtrganost od reda in harmonije v mišljenju in delovanju se kaže pogosto v tako imenovani avtonomiji (samozakonnosti, samodoločnosti):

— V avtonomiji narave, v katero človek posega, v kateri eksperimentira, si jo podreja, jo uničuje preko vsake razumne meje. Nasproti temu vpije o ekologiji v naravi in ekološka gibanja postajajo najbolj aktualna, a največkrat papirnati tiger.

— V avtonomiji znanosti, kot samozadostni in pogosto oblastni drži. Znanost teži k spoznanju, v tem spoznavanju človek postavlja svojo avtonomijo. Vzpostavitev svoje avtonomije pa je tudi religiozni del upora, je speljevanje vsega v svet, je lahko zloraba univerzalnega, je lahko odrekanje presežnega, je lahko odmik od spoznanja, »da spoznanje sploh ne prihaja iz človeka, ampak je iz Boga«.

— Avtonomija kulture, kot da je kultura le ustvarjalna moč človeka, celo brez zgodovine, v vsej zveličavnosti trenutne aktualne smeri (najpogosteje politične). In še to ni dobro, da kulturo, znanost, umetnost... trgamo iz vezanosti v veri, kajti s tem vse to trgamo iz etike. Za etično držo je religioznost potrebna.

— Avtonomnost osebnosti — individuum v popolni suverenosti. Sami hočemo biti gospodarji vsega. To ne gre. Človek je oseba, kolikor se svobodno jemlje v posest. Kako naj se vzame v posest, mu govori vest, ne avtonom-

nost, podrejenost božji volji in v odvisnosti od objektivnega naravnega reda. Pri dojetanju sebe kot osebe gre za povezanost v Bogu.

Realnost je mnogokrat kaotična in ni prave ločnice v propagiranju namišljenih vrednot, ki so ponujene kot prave. Zato je potrebna vzgojna naravnost k naslednjemu rodu in to z resničnimi vrednotami.

Tudi v vrednotah je hierarhični red; so višje, najvišje vrednote in so nižje vrednote. Različno se prilagajamo temu redu, lahko pridemo v položaj, da višje vrednote podredimo nižjim in se nam tako višje odtegnejo (npr. simbolne vrednote nasproti biološkim).

Svetovnonazorska praznina

Pri svojem delu z mladino in odraslimi se vedno pogosteje srečujem z nazorsko praznino, z duhovno, z vsebinsko revščino v doživljanju in razlaganju življenja. Navadno se začnemo s temi problemi ukvarjati šele, ko mladina ali odrasli doživljajo hujšo stisko in potrebujejo pomoč (ko se umikajo v omamo, ko posežejo po svojem življenju, ali so pretirano napadalni do drugih, ko nam tožijo zaradi svojega brezsmiselnega življenja...).

Uradne statistike kažejo zaskrbljujočo sliko: že v osnovni in srednji šoli se vse več mladine zateka v omamni svet alkohola, mamil, narašča agresija nad samim seboj (samomori) ali nad drugimi (po podatkih policije narašča nasilništvo v vseh oblikah, tudi s hudimi telesnimi poškodbami). Vzrokov je gotovo več, eden od pomembnih je tudi širjenje svetovno-

nazorske praznine med mladimi v imenu »absolutne svobode« v imenu »brezciljnosti«, v imenu »lagodnosti«.

»Ni nesreča, če morate krepko delati, kajti delo krepi človeka, nesreča je, če morate zaradi nakopičenega izobilja lenariti«, pogosto ponavljam pri svojem svetovalnem delu.

Večina mladih in odraslih, ki sežejo po omamnih sredstvih (alkohol, mamila in drugo), ne stori tega zaradi revščine, pa tudi ne zaradi preobilja dela, temveč bolj zaradi duhovne praznine, vsebinske revščine v doživljanju, nazorske neorientiranosti, ali kot pravijo mladi zasvojenci: »Ne vem, kaj bi počel s samim seboj; ne vem, kaj bi počel s svojim življenjem; znašel sem se v nakopičenem izobilju lenarjenja, ki ga ne znam zapolniti z vsebino.«

Iz vrednot, ponujenih vsebin, osebne drža odraslih mladi rod izkuša spodbude in ravnanja, iz njih spoznava, kaj je vredno, kaj je smiselno za življenje. Iz tega si oblikuje svetovni nazor, pridobiva duhovno bogastvo in bogastvo doživljanja. Pouk in vzgoja za življenje tako ni le na teoretični ravni, temveč tudi na praktičnem zgledu. Ni le v tem, da za mlade načrtujemo cilje (smotre), morajo se s temi smotri tudi dejansko srečati, odrasli jih morajo izbrati, živeti in mladi od njih sprejeti.

Nazorska neorientiranost, duhovna praznina, vsebinska revščina v doživljanju je v današnjem času pogosten pojav (kar moda), ki vedno prinaša človeku nezadovoljstvo. Danes je moderno biti nezadovoljen; modno se je koncentrirati in misliti na tisto, česar nima-

mo; in modno se je upirati, prav v svoji notranjosti, prav v svojem bistvu. Zato se ne znamo voljno prepustiti vsebini in tudi tedaj, ko smo nagovorjeni, ne znamo slediti globljemu bistvu življenja. Naša racionalna misel življenja ne more osmisliti. Nekateri racionalisti pravijo, če z umom ne razumejo, če v čutni razvidnosti ne prepoznajo ne sprejmejo življenjskih zakonitosti, ne dopustijo, da delujejo nanje. Nazori, da samo po poti racionalnega spoznavanja pridemo do pravilne podobe sveta, je v nekem smislu upor. Kajti tako opredeljen si racionalizem zapre pot do spoznavanja vse tiste realnosti, ki je »resnična realnost«, a je nadracionalna in kot taka razumu nedostopna.

Včasih se zgodi, kot da bi človeku zakrknila srce in um. Človek ne zna več slediti, ne vidi smeri, ne vidi znamenj, z vso zakrknjenostjo srca in uma pa se upira. Le čemu? Ponavadi bistva upora ne ve. Kajti v moči razumskega spoznavanja in spoznanja smo različni in prešibki.

Od upora k omami je bližnjica, po kateri stopajo mnogi. O tem naj spregovorijo izpovedi (ne le enega, temveč več posameznikov), ki jih bom strnila v nekaj skupnih vsebinskih značilnosti in jih predstavila kot razmišljanje ene osebe.

1. Brez življenske orientacije

»Vse me je motilo, z ničemer nisem bil zadovoljen, vse bi spremenil, pa nisem mogel vplivati na nič, saj nisem vedel, kaj bi v resnici

rad. Kaj naj bi spremenili, zlasti pa kako bi spremenjali svoje življenje in s tem vplivali na druge, največkrat ne vemo. Pravimo, da vemo kaj bi radi od drugih, a kaj s svojo interakcijo (medsebojnim vplivom) povzročamo, zopet ne vidimo in ne vemo. In iz tega »neuzaveščenega« včasih nastaja malodušje in doživljanje »duševne strtosti«.

»Malodušje me je grabilo zaradi 'trpinčene duše' in iz tega občutja in svoje nemoči, da bi kaj spremenil, sem se reševal z omamnimi sredstvi.«

V duhovnem življenju premnogi niso doživljali osnovne usmeritve, bili pa so prežeti z materialnim svetom in njegovim pomenom. »V osebni drži mojih staršev so kaj veljale le gmotne dobrine, vse je bilo usmerjeno v IMETI in užiti. Ideologija, od otroštva dalje, je bila imeti, posedovati, ne pa dajati; usmerjati se v pridobitnost. V taki usmerjenosti mi je zmanjkalo življenjske radosti. Višje vrednote, ki bi se je oprijel, nisem zaznal v sebi ne v okolju. Za zgled so mi bili postavljeni poslovni, pridobitni ljudje, bogati v gmotnih dobrinah. V nekakšni praznini, v tem 'ničū' mi je plahnel pogum do življenja. Svoje življenje sem začel počasi in zanesljivo uničevati z omamnimi sredstvi.«

2. Manjkalo mi je notranjega veselja. Kdo ne pozna hrepenenja srca po notranjem veselju in notranji skladnosti. Da bi to notranje hrepenenje zadovoljili, nekateri segajo po zunanjem svetu, iščejo zunanje učinke.

»Veliko je bilo zunanjega in bučnega veseljačenja, ki pa me ni privedlo v tisto sproščeno umirjeno notranje veselje, po katerem sem hrepenel. Zdelo se mi je, da mi vsaj malo pomaga omamno sredstvo. A le za kratek čas, potem sem bil še bolj oddaljen od notranjega veselja in miru.«

3. *Navdih brezizhodnosti*

Sprašujem se, razmišljam, koliko kritičnih, brezizhodnih situacij je v življenju (resnično vodečih v obup)? In ugotavljam, da je brezizhodnega zelo malo. Zelo veliko pa je notranjega doživljanja brezizhodnosti, ki je seveda subjektivna, a le-ta zajema človeka, če ni trdno zasidran v veri.

Strah pred nečem in v tem občutje brezizhodnosti se skoraj praviloma pojavlja pri osebah, ki posegajo po omamnih sredstvih. Že iz otroštva so številni opisovali strah pred izgubo »starševske ljubezni, kasneje je strah pred neuspehom — zlasti v šoli, strah pred kaznijo, strah pred samoto in vseobče človeško zapuščenostjo... strah pred jutrišnjim dnem.«

4. *Ljudje z »notranjimi ranami«*

Iz pripovedi o otroštvu se luščijo različna pretresljiva, boleča doživetja, ki so se ponavljala, ki so bila v večini sad slabih medčloveških odnosov v družini in najbližji okolici in tudi sad lastnega notranjega (duševnega) neskladja.

V človeku je nagnjenje, da se raje, pogostejše in intenzivneje spominja težkih (žalostnih, pretresljivih) doživetij (kot pa časa radosti).

Nekateri so nekako preobčutljivi, ranljivi, kar je drugim povsem tuje. Vedno znova obnavljajo neprijetna, boleča doživetja, kot da bi se hranili in zapolnjevali z njimi. Takšne so bile pogoste pripovedi zasvojenih, mladih in odraslih, s katerimi sem se srečevala pri svojem delu. Zato pravim kot Nelly Asterlli: »Srečevala sem se z ljudmi z notranjimi ranami«. (25)

Skoraj praviloma pa iz njihove pripovedi nisem mogla izluščiti svetopisemskega sporočila, ki pravi v pismu Hebrejcem: »Božja beseda je namreč živa in silovita, ostrejša kakor vsak dvorezen meč in zareže do ločitve duše in duha, sklepov in mozga ter presoja vzgibe in misli srca.« (Heb,4,12) Ali povsem brez vere ali s plitvo vero (izkazovanje vere iz navade, iz tradicije, kot politična opredelitev...) so bili ti ljudje. Tudi zmožnost poslušanja je bila v njih šibka, zapredeni so bili v sebe, v svoj prav in v tem gluhi za mnenja drugih.

»Če danes zaslišite njegov glas, ne zakrknite svojih src!« (Heb, 4, 7) Da, ko bi ljudje le zmogli prisluhni božji besedi, ko bi zmogli doumeti božjo besedo.

Pa bodimo skromnejši, zaželimo si, da bi ljudje le prisluhnili tudi besedi človeka.

K veselju

Govoriti, pisati o veselju, le zakaj, me sprašujejo nekateri. Da razmišljam, o veselju, so me spodbudili tisti mladi in odrasli, ki so zaradi svoje vpetosti v nihilizem izgubili vedrino in veselje v vsakdanjostih.

Res je, da je veselje navadno obravnavano z njegovim nasprotjem v doživljanju, to je žalostjo, ker pa je celotna knjiga usmerjena v vedrino vzgojnega vplivanja, naj bo to tako v teh vrsticah.

Veselje je rezultat, posledica človekovega skladja s skupnostjo prvin, navzočih v človeški eksistenci, je učinek človekovega občutja, da je usklajen z resničnostjo, ki se ga dotika. To skladje človek včasih dojema hkrati kot razširitev in dopolnitev lastnega »jaza«. Za samo-uresničenje potrebuje tudi pravo, pristno veselje. Vendar, veselja okusimo toliko, kolikor ga damo, pravijo nekateri.

Človekovo čutno področje je sestavni del veselja le toloko, kolikor veselje čutov zajame hkrati celoto človeka, s človekovim osebnim jedrom. A tudi uresničitev »jaza«, udejanjenem v svoji odprtosti in transcendentnosti, v absolutnem.

»Zdaj odhajam k tebi, vendar to govorim na svetu, da bodo imeli v sebi polnost mojega veselja« (Jn 17,13).

Nihilizem, ki ima izredno prodorno moč v današnji prostor in čas, osvaja premnoge ljudi; zavrača tradicionalne vrednote, zavrača moralna načela, zavrača tradicionalna spoznanja o življenju, prinaša dvom in nezaupljivost. Ta naravnost tudi jemlje človeku vedrino, veselje in sproščenost.

Ta vpliv se kot nalezljiva bolezen razširja v vzgojo, vse postaja »brez zveze«, nično; že so

opazni rezultati take vzgoje na mladem rodu, ga je preveč v družinskem okolju, ga je preveč v ustanovah in širšem družbenem prostoru.

»Ti veš, moj Bog, da se mi svet ne kaže več v spektru mnogoterosti. Ko ga gledam, v njem opažam predvsem brezmejno zalogo, kjer se dve nasprotni sili kopičita v neizmernih količinah; namreč veselje in trpljenje. V največji meri pa sta neizkoriščeni« pravi Chardin v knjigi Hvalnica veselja. Kdo se ne bi pridružil tej misli, celo v nihilizem zazrti človek bi se ji moral pridružiti.

Kjer koli so otroci, je veselje vidno. Na različne načine izraženega veselja je veliko.

Kar me v življenju razveseljuje, je moje sodelovanje pri delu, pri resničnosti, ki je trajnejša od mene.

Globinsko doživljanje veselja nam je nazorno predstavil Frančišek Asiški v pogovoru z bratom Leonom. Brat Leon vpraša: »Kaj je popolno veselje?« Frančišek mu takole odgovori: »Ko bova dospela k sv. Mariji Angelski, od dežja premočena in od mraza otrpla in od blata umazana in od lakote uničena in bova potrkala na samostanska vrata in bo vratar jezen rekel: »Lopova sta! Poberita se!« in nama ne bo odprl, pustil naju bo zunaj stati, v snegu in dežju, v mrazu in lakoti do trde noči. Če bova potem tako krivico, tako neusmiljenost in tako odslovitev prenesla potrpežljivo, brez grenkobe in brez mrmranja in mislila v ponižnosti in ljubezni, da naju je vratar v resnici spoznal in mu je Bog naročil proti nama nasto-

piti — tedaj, o Brat Leon, zapiši si: to je popolno veselje.»

Knjižico Rožice svetega Frančiška (Res, A., 1927) smo prebiralih ob večerih v naši družini. Veliko veselja in sproščenosti smo doživljali vsi ob tako veličastnem pogledu na svet.

Žalostnih otrok je v resnici malo, povsem drugo pa velja za odrasle. Ker se mnogi tega zavedajo, se povsod trudijo, kako bi sodobnemu človeku odpirali možnost veselja, a mu pravzaprav samo umetno odpirajo usta. Torej gre za dražljajsko pogojeno veselje. Pristno veselje, ki ni le dražljajsko, ampak je globinsko čustvo, pa mora prihajati iz človekove notranjosti. Zato govorimo o veselju srca, zato opiši: »Prišel je ves vesel...Delal je z veseljem... Z njim uživamo veliko veselja«.

Slehnemu otroku je potrebno, da se mu nekdo nežno in veselo nasmiha, tak otrok se razvije v človeka, ki ima rad soljudi in ga veseli živeti.

Veselje je prijetno čustvo. Res pa je, da je človek sicer zmožen raznih oblik veselja, vendar veselja nikoli tako globoko in intenzivno ne doživlja kot na primer žalost. Zato ljudski pregovor, »da veselje lovimo v drobcih«, in še »veselje ni v telesu, ampak je v duši«, v duhovnem območju človeka.

Veselje je tudi v upanju. Kdo ne pozna priprave na velikonočno veselje, priprave na doživljanje vstajenja. Že »pasha« pri Judih in tudi vse naše priprave in običaji ob veliki noči so

eno samo veselje, osmišljajo odrešenje in vstajenje.

In v tem naj bo vzgoja k veselju, uporabimo kot vzgojno sredstvo veselje — proti nihilizmu.

Kadar se pogovarjamo z drugimi

Kot vsakdanjega kruha smo potrebni pogovora, a pozabili smo pri govorno-poslušalskem odnosu na pomen poslušanja. Radi govorimo, ne znamo pa poslušati. Da bomo doumeli bistvo besede, moramo znati poslušati.

Zamaknjenega poslušanja, kot ga poznamo pri otroku, jasne govornice, kot jo poznamo pri otroku, kasneje v življenju ni več. O marsikaterih globokih in nežnih rečeh ne vemo ničesar več, čeprav smo se v otroštvu znali zazibati v bistvo besede in bistvo bivanja.

Že v mladostništvu postane beseda nekaj zunanjega, že mladostnik ne čuti več njene globlje sporočilnosti, pomenskosti. Doživlja jo kot nekaj bežnega, ker ne občuti več njene moči. Beseda ne zadene, ne udari, preveč postane razumljiva na prvi mah. Ni več tiste moči iskanja, ki jo opazimo pri otroku v dobi zakajčka, ko odrasli ne zmoremo povedati bistva otroku, ki ga želi od nas.

Izgovorjene besede tako mladostniki kot odrasli pogosto sploh ne slišimo. V šoli se pritožujejo učitelji, da jih mladina ne posluša, v družini tarnajo, da tega ali drugega niso slišali, posamezniki včasih komentirajo, saj me sploh ne slišijo, saj me sploh ne razumejo.

Da, niti kot starši niti kot vzgojitelji, tudi kot sogovorniki ne znamo poslušati. Še na raz-

nih predavanjih se zapredemo v svoje misli in ne slišimo, kar nam predavatelj govori.

Biti dober poslušalec je težko. Predstavo o tem, kako je treba poslušati sočloveka, najlažje dobimo pri opazovanju zaljubljenecv. Z vso zavzetostjo sta zmožna poslušati drug drugega in se vživeti v pripoved drugega (empatični odnos).

Poslušanje je zahtevna umska in čustvena dejavnost. Da zares slišimo, moramo usmeriti pozornost in pripisati pomen slišanemu podatku. Ljudje najbolj šepamo v tem, ker ne pripisujemo pomena slišanim besedam, na primer besedam učiteljev, besedam staršev, nedeljski pridigi; pa tudi svojemu notranjemu glasu ne prisluhnemo.

Poslušanje je miselna in ustvarjalna dejavnost. Miselna zato, ker ni mogoče poslušati, ne da bi bil poslušalec miselno dejaven (prepoznavanje miselnih podatkov in določanje njihovega pomena). Ustvarjalna dejavnost zato, ker je sprejeto poročilo plod dejavnega součinkovanja preteklih izkušenj, znanja, čustev itd. poslušalca v nekem govorno-poslušalskem odnosu. Ker so pretekle izkušnje, znanje, čustva, moč razuma itd., različne od človeka do človeka je lahko isto govorno sporočilo za vsakega poslušalca nekoliko drugačno. Iz tega izhajajo nešteti nesporazumi in spori, ko eden trdi »tako si rekel«, zopet drugi pa »tako in tako si rekel«.

Da je človek nazorneje izrazil življenje, se je zatekel k izražanju v mitu (fantastični zgodbi iz življenja nadnaravnih bitij — bogov, polbogov, herojev), v zgodbah in prilikah.

Na prvih straneh Svetega pisma beremo, da je Bog »privedel živali« k človeku, da jih imenuje. Z jasnim umom in jasnovidno dušo je človek gledal skozi postavo v bistvo in to izrazil v imenu.

Tako jasna je tudi govorica otrok. Če opazujemo otrokove besede, se nam zdi, da njegova duša odgovarja stvarnosti. Ni dvojnega v otrokovih besedah — bistvo reči zunaj in odgovor na to v človekovi notranjosti. Zato pravimo, da otrok ne zna biti dvojen, ne zna biti tudi hinavec. Kar je v njegovi notranjosti, tudi izrazi. Pri mladostniku in odraslem ni več tega prisrčnega razmerja do stvarstva in do samega sebe. Ne živi več z otroškimi očmi v enoviti duševnosti. Med miselnim in besednim tokom so razlike. Beseda ga več ne oklepa v živi enoti bistva reči in človeka. Zato zmore govoriti drugače kot misliti, kot doživljati. Obstaja velika razlika med tem, kar imamo povedati zgolj v mislih, in med tistim, kar izgovorimo ali napišemo. Res je, da vsakršno govorjenje ne sodi med otroke, a tu ne gre le za tovrstno preiščenost.

Ljudje se povnanjimo v besedi, notranjost pa se nam zabriše, v tem je tudi problem odraščanja, v tem je težava slovesa od otroštva. Nekateri odrasli ostanejo »večni otroci« v doživljanju svojih let, kar naprej pripominjajo, da se počutijo otroško mladi in v tej trditvi so celo realni, če gledamo njihovo ravnanje, način življenja. Kajti notranjega sveta se ne zavedajo v kaki izdelani obliki, pač pa v prevladujoči slutnji.

Romano Guardini pravi o notranjem bistvu in zunanji besedi: Neubrani zvoki o bi-

stvu besede, polni slutnje in hrepenenja se mu oglašajo. In če kdaj pravilno sliši besedo, takoj postoji in prisluhne in premišlja in ne dožene več pomena. Zabrisana ostane, zagonetna in z boleščjo čuti, da je raj izgubljen. Samo včasih se zdrzne, tedaj nenadoma začuje iz takšne besede klic. Bistvo ga kliče. Tedaj zopet občuti pradoživetje, ki je izvor besede, v kateri je duša srečala bistvo reči.» (26)

Bistvo besede se pogosto izgublja tudi zaradi slabotne zmožnosti poslušanja.

Poslušanja se moramo naučiti.

Kaj pomeni znati poslušati, se zavedajo nekateri narodi bolj drugi manj. Dobro bi bilo, ko bi vtkali v svojo kulturo vsakdanjega življenja poslušanje branih besedil. Predvsem Sveto pismo naj bo naš vsakdanjik, da bi se učili poslušati in spoznavati bistvo besede.

Splošna pripravljenost za poslušanje je pridobljena lastnost, ki naj bi bila sestavni del socialne zrelosti in razvite osebnosti. Poslušanje nam je tako samo po sebi umevno, kot da se ga ni treba učiti. Tu starši in učitelji veliko grešimo. Poslušanje in govorjenje je namensko. Navadno poslušamo in govorimo z nekim namenom. Notranji miselni tok je v veliki meri nenamenski. Izrečena beseda pa je nekemu, nečemu namenjena in poslušanje prav tako.

Zlasti v poslušanju smo ljudje v namenu nemočni.

Poslušanje je tudi dinamični proces, ki vključuje ločene, vendar močno soodvisne miselne procese (slišanje, razumevanje, vrednotenje). Procesni se sicer pojavljajo zaporedno, vendar tako hitro, da jih zaznavamo kot en

sam proces poslušanja. Zato je tudi pri poslušanju potrebna popolna zbranost (koncentracija) in odprtost (pozornost).

Ljudje se moramo znova in znova učiti poslušanja in razumevanja bistva besede (zaradi različnih spoznavnih ravni, katerim se z osebnostnim razvojem približujemo), seveda na dugačni, zahtevnejši ravni kot v otroštvu. Zato tudi govorimo o potrebi stalnega, permanentnega izobraževanja.

Ena od najpomembnejših poti učenja je branje in poslušanje zgodb, prilik in mitov. Med knjigami za kristjane prednjači Sveto pismo. Sveto pismo je knjiga, ki je skorajda v vsakem domu, žal pa njenega bogastva ne znamo uporabljati. Problem je tudi v tem, da Svetega pisma ne znamo brati in ga ne znamo poslušati. Ne moremo ga brati in poslušati kakor povest ali roman, ni kot dnevno časopisje. Sveto pismo zahteva od nas veliko več, a vodi nas k bistvu besede.

RAZUMEVANJE MED DRUŽINO IN ŠOLO

Razumevanje med družino in šolo, med starši in učitelji se je nevarno zamajalo. V odnosu do šole bolj kot otroci in mladina krizo doživljajo odrasli. Iz njihovega spominjanja se oglašajo neugodne izkušnje. Ob otrokovih izkušnjah se okrepi doživljanje staršev. Pri tem se srečujemo z grozečo odtujenostjo in slabimi medčloveškimi odnosi, ki se kažejo v neodzivnosti staršev in učiteljev, z razvrednotenjem učiteljevega dela oziroma dela staršev, z javnomnenjskim delovanjem (kako družina, kako šola nista po meri otroka), kar je za obe strani neugodno. Neusklajeno vzgojno in izobraževalno delovanje med šolo in družino je naraščajoči problem desetletja.

Pojavlja se tudi nasprotje med zahtevami šole in kulturno usmeritvijo (tudi nivojem) družine. Tako šolo kot družino je zajel val »proizvajalstva«, nobeden od njiju pa se v svoji primarni vlogi ne postavlja v službo vzgoje. Šola se umika v izobraževanje s primarno vlogo, družina pa v gmotno plat in družbeno delovanje.

Od izraženih hotenj posameznikov do zapisanih deklaracij ljudske množice je slišati klic po vzgoji otrok in mladine. Le-to naj bi prevzela »druga oseba«, »družbena institucija«. A kdo naj vzgaja otroke in mladino po me-

ri staršev oziroma po meri učiteljev? Vsakdo lahko začne »reformo«, izboljšanje, samo pri sebi, nato šele pri bližnjih in nazadnje pri tistih, ki so nam bolj oddaljeni. Ljudje okrog nas niso takšni, kakršne si želimo (takšni niso otroci, takšni niso učitelji, takšni niso starši).

Skrivnost sporazumevanja z ljudmi je v nas samih, ne v drugih. Če bi vsak zase prišel do tega prepričanja in začel ravnati skladno z njim, bi na mah odpadla »nevzgojenost« in pritoževanje, ker nihče ne bi čutil, da hoče drug breme in odgovornost vzgoje zvrniti nanj. Da! Z vzgojnim ravnanjem sooblikujemo ljudi, rezultate vzgojnega delovanja pa spoznavamo mnogo pozneje. Kadar so rezultati neugodni, nesprejemljivi, si tega bremena ne znamo, ne zmoremo naložiti na svoja rame, ampak jih zvrčamo, kamor jih je pač mogoče. Učitelji in starši so prav tu v pozitivni ali negativni interakciji. Velik del učiteljev in staršev pa je povsem brezbrizen, kar je za otroke in mladino še slabše.

Če se težko sporazumevamo s svojo okolico in živimo z njo v stalnem trenju, sporih, navzkrižjih in nasprotovanju, to vcepljamo tudi v otroke in mladino. Res je, da se mora potrpežljivost pred nepotrpežljivostjo, nesebičnost pred sebičnostjo, ljubezen pred nasiljem... vedno nekako umakniti, pa vendar: Življenje ni le nesporazum in neskladje, ampak je tudi čudovita harmonija in skladnost in to smo starši in učitelji dolžni sporočiti otrokom in mladini. V tem je modrost vzgoje, v tem se v človeku izoblikuje ravnotežje. Na to pozabljamo zlasti v

družinah in šoli, zato je tudi vedno več nihilizma (lat. nihil — »nič«), obupa, črnogledosti...

Pri vzgoji sta pomembni odvisnost in odgovornost. Otroci in mladina so odvisni od staršev, pa tudi od učiteljev. Odvisnost otroka od staršev je polna, nujna in osrečujoča. Takšna je tudi odgovornost staršev do otrok. In če še učitelji prevzamejo to dialektično razsežnost (nanašajoč se na mišljenje skozi nasprotne, a dopolnjujoče se pojme odvisnosti in odgovornosti), bodo vzpostavljeni kakovostnejši odnosi med šolo in družino.

Otrok mora biti staršem blizu, tudi učenec mora biti učitelju blizu. Bližina pa je največja preizkušnja za človeško srce. Dom je bližina, tudi šola je za otroka in mladino bližina, če v njej vladajo dobri medčloveški odnosi. Človek je samo v dobrih medčloveških odnosih večji in trajnejši od samega sebe. V dobrih medčloveških odnosih je kal neminljivosti. Bližina v medčloveških odnosih ni nekaj samega v sebi (potem bi nam bili blizu vsi ljudje, vse stvarstvo), temveč je tudi v medčloveških odnosih bližino treba šele uresničiti s skupnim delom, z vzgojnoizobraževalnim procesom, z razumevanjem, s potrpljenjem, spoštovanjem. To pa pomeni, da si morajo starši in učitelji in z njimi otroci in mladina priti naproti z ljubeznijo. Krščanski starši in učitelji sprejemamo zapoved ljubezni, opiramo se na ustvarjajočo Božjo ljubezen.

Kako radi pravimo »moji otroci«. Ali je to izgovorjeno z razumevanjem, odgovornostjo, iz srca? Kar je »moje«, skrbno čuvam, negujem, varujem. Moji otroci morajo biti resnično

»moji otroci« na odnosni ravni, in moji učenci morajo biti resnično »moji učenci« na odnosni in ne na rabni ravni. Na primer: rabna raven – moji učenci so samo toliko moji, da dobim plačo. Odnosna raven pa zajema vidik človekove globlje povezanosti. Jože Ramovš nazorno opredeli dve ravni medčloveških odnosov: »Temeljni človeški odnos je tisti, v katerem vsak od udeležencev daje drugemu na voljo vse, kar premore, in od njih sprejema vse, kar potrebuje; ljudje so torej v temeljnem medsebojnem odnosu odprti in se počutijo v njem človeško doma. Psihološko je temeljni odnos tisti, ki v njem deluje z obeh strani sorazmerno najmanj obrambnih mehanizmov. Večina odnosov v življenju ni temeljnih, ampak drugotnih. Drugotni se bodisi skušajo razviti v temeljne, ali pa so tako delni, da pokrivajo ta ali oni rabni delček življenja in s tem omogočajo preživljanje.«(27)

Zato za sredstvo discipliniranja ne bomo jemali (v šoli in doma) palice, prikrajševanja, zasmehovanja, poniževanja; temveč dobroto, lepoto, srečo, resnico, pravičnost...

Ko vzgajamo otroke in mladino, moramo razmišljati (v družini in šoli) o ciljih in vrednotah kot temeljih vzgojnega procesa. Na tem mestu bomo spregovorili le o treh ciljih in vrednotah. To so sreča, dobrota in lepota.

Sreča ni nič količinskega, je čista kakovost, zato sreča ni v stvareh, sreča je v ljudeh, pravi star ljudski pregovor. O sreči pa ljudje razmišljajo zelo različno. Poznan je film »Sreča na vr-

vici«. Kolikokrat to otroško resničnost, a za odrasle »neresničnost«, opazujemo v svojem okolju, ko ljudje vso svojo moč opazovanja, naklonjenosti, vživljanja, moči v požrtvovalni skrbi, pa tudi ljubezen prenesejo iz človeka na žival. Potem pa še poudarjajo, da jih žival osrečuje.

Sreča, ki jo čakamo, je polnost življenja. Sreča je strmenje, neizrazno začudenje ob odkriti resnici, je moč doživljanja, je tudi hrepenenje. Kdor ni nikoli ničesar s hrepenenjem iskal, kdor ni nikoli ves zavzet in začuden obstal ob novosti, ki je ni prej niti slutil, ta ne ve, kaj je sreča. Koliko nenavadnega in vedno novega je v eni sami človekovi duševnosti. Kolikšno bogastvo misli, čustev in želja, koliko domišljije... Vse to spoznanje in zavedanje je pot človeške sreče, z vsem tem bogastvom se imamo priložnost srečati vsak dan, na to moramo opozarjati tako v šoli kot družini.

A človeška duševnost je željna še presežnosti, neskončnosti, večnosti, zato je popolna sreča povezana z doživljanjem Boga.

Človek je samo v svoji dobroti večji in trajnejši od samega sebe. Vsaka človeška dobrota ima v sebi kal neminljivosti. V svetu, ki nas obdaja in v lastnem srcu, moramo spoznati dobroto. Samo v dobroti zmoremo spoznati sočloveka za prav tako dobrega in plemenitega, kakor mislimo, da smo sami. Ta proces spoznavanja mora teči v družini in šoli.

Vse lepo šele takrat prav precenimo, ko se je že poslovilo. Tudi dom (družino) poznajo

bolje tisti, ki ga (je) nimajo več. Tudi pravo vrednost in lepoto šole spoznamo šele, ko jo zapustimo. Lepota se nam ponuja na vsakem koraku. Tudi v lepoti medsebojnih odnosov so božji zakladi, božja ekonomija pa je ekonomija nepojmljive razsipnosti. Pa lepota v naravi: »Kar ozrimo se okoli sebe: valovi prihajajo od vse povsod, prav od robov obzorja. Skozi vse izhode nam prihaja čutno in nas preplavlja s svojim bogastvom; zdaj je hrana telesa, drugič paša očem, zdaj prihaja kot harmonija zvokov in polnost srca, drugič kot neznan fenomen ali nova resnica, da vsi ti zakladi, klici in poživilo, ki valovijo k nam od širnih koncev sveta, pošiljajo slednji trenutek naše zavesti,« tako Chardin. Kako pa mi razmišljamo o lepoti in bogastvu stvarstva?

Vrtci kot vzgojna ustanova

Šoli in njenemu vzgojnemu vplivu smo vedno posvečali več pozornosti, ker imajo pač šole daljšo zgodovino in zajemajo vse šoloobvezne otroke. Vrtci pa so se najprej razvijali kot varstvene ustanove, z vsebinskim poudarkom na varstvu otroka v času zaposlitve staršev; svojo vzgojno funkcijo in vlogo učenja pa so intenzivneje razvijali mnogo kasneje. To potrjuje celo etimologija (besedni pomen) »otročkih jasli«. Danes je vzgoja v vrtcih v večini idealizirana, ker je bila do nedavnega to družbena naravnost »od družine, k institucionalni vzgoji«, ker je družina izgubila svoj vzgojni pomen, ker je način življenja družin (oba starša v delovnem razmerju) pogojeval

prevzem skrbi za otroke, ker tudi razširjenih družin, v katerih bi lahko skrbeli za otroke, skorajda ni več.

Tudi strokovnim prizadevanjem za vzgojo v vrtcih ne moremo oporekati, bodisi da motrimo izobrazbo vzgojiteljic, da pregledujemo in ocenjujemo vzgojne programe, ali pa različna teoretična spoznanja o otroku v predšolski dobi. Pa vendar zadovoljstva ob prešolski vzgoji tako s strani številnih staršev kot tudi številnih družbenih skupin ni. To kaže na to, da vrtci niso tista optimalna rešitev, ki jo pričakujejo starši oziroma družba. Družina — ustanova, temu bi v prihodnje morali posvetiti več pozornosti. Ni ju možno postaviti kot alternativni, tudi v dopolnjujoči obliki sta nedorečeni.

Da pa je predšolska vzgoja pomembna, da je v tem obdobju otrok zelo dovzeten za vzgojne vplive, da ima izjemne zmožnosti učenja in da se v tem obdobju tudi izredno veliko nauči, priznavajo vsa strokovna področja, ki obravnavajo človeka. Od kod potem tako mačehovski odnos do tega obdobja?

Večina predšolskih otrok ni težavnih za vzgojo, so izredno prilagodljivi, sprejemajo pač, kar jim je dano. Da so najbolj srečni v družini (če živijo v dobrih medčloveških odnosih), je jasno. Da pa sreča človeka načrtovalcev vzgoje ne zanima, je tudi jasno. Pa vendar bi morali kot družba razmišljati, da je potrebna za čvrst in zdrav narod, čvrsta in zdrava družina (ki ji družba ne bo več nalagala vseh drugih dolžnosti, samo družinskih ne). To pa ne pomeni, da ne potrebujemo ustanove, vendar ne v smislu varovanja otrok v času zaposleno-

sti staršev, temveč v dopolnjujočem smislu, da bi omogočili predšolskim otrokom to, kar jim družina zaradi strokovne (iz vidika metodike in znanja) zahtevnosti ne more dati.

Skupno načrtovanje vzgoje

V vsakem institucionalnem sistemu (vrtcu, šoli) načrtujemo vzgojo otrok in mladine v smotrih ali ciljih. Vzgoja pa je nato povezana z izobraževanjem, z učenjem. V družini tega ne počnemo na papirni ravni, a o ciljih vzgoje razmišljamo in vzgojno ter učno pot otrokom tudi načrtujemo. Ko vzgajamo in izobražujemo, moramo razmišljati predvsem o vrednotah kot temeljih vzgojnega procesa. Menim, da se lahko danes o tem podobno sprašujemo, kot se je spraševal leta 1918 Franc Ušeničnik: »Kako naj reformo izvedemo, če nam ni jasno, kaj hočemo?« In »notranja vzgoja, vzgoja srca in volje, vzgoja značaja se je zanemari-la«. (28)

V družini o reformah vzgoje ne razmišljamo, pa vendar bi morali o tem tudi v družini več razmišljati in se v tem s šolo tudi povezovati. Zakaj?

Vzgoja in izobraževanje otrok postajata danes bolj in bolj bivanjsko vprašanje. Med blaginjo in delitvijo dobrin ni ravnotežja. V razvitejšem svetu si je človek ustvaril blaginjo, kakršne še ni imel, a tako šibak v razdeljevanju dobrin najbrž tudi še ni bil. Priča pa smo tudi agresiji, neodgovornosti, uničevanju in uničenju, kakršnega še nismo doživljali. Zato

cilji šole nimajo slučajnega zaporedja: najprej vzgojni, nato izobraževalni.

Danes pri vzgoji ne gre več za določeno izoblikovanost, temveč predvsem za notranje bogatenje in usposabljanje človeka, da bo zmožen pravilne selekcije vplivov iz okolja in moralnega odzivanja na docela nove in nepredvidene življenjske okoliščine. »Vzgoja danes ni več področje mladih v ljudskem etosu, temveč mora biti etično življenje, moralna akcija vseh,« pravi Franc Pediček. (29)

Tudi pri izobraževanju samo znanje, samo vedenje človeka še ne zadovolji, pridružiti se mora kultura kot ozadje vsega.

Pri načrtovanju ciljev imamo dve poti. Prva je administrativna, ki je lahko že vnaprej obsojena na neuspeh, kadar se učiteljevi, vzgojiteljevi cilji v vzgojnem in izobraževalnem delovanju razhajajo z načrtovanimi. Druga pot izhaja iz (profesionalne) etike učiteljevega, vzgojiteljevega dela, kjer se načrtovanost ne razhaja z dejanskim vzgojnim in izobraževalnim procesom.

Cilj vzgoje in izobraževanja kot najbolj splošna postavitev želenega v vzgojnem in izobraževalnem delovanju je v nekaterih deželah in tudi starejši zgodovini »vzgoja in izobraževanje za življenje v polnosti«. Kasneje je ta cilj pri nas zamenjal smoter »vsestransko razvita osebnost«.

Danes ugotavljamo, da smo bili pri ciljih vzgoje neuspešni. Sprašujemo se, zakaj smo tako malo od načrtovanega uresničili? Menim, da bo udejanjanje ciljev uspelo le, če načrtova-

ni cilji postanejo vrednota tistega, kateremu so bili namenjeni, in tistih, ki so bili posredniki med cilji in otroki. Mi pa smo v vsem povojnem obdobju živeli celo v redukciji vrednot, ki so bile med ljudmi še usmerjevalne, in leto nadomeščali z utopičnimi obljubami.

Spominjam se svoje učiteljice v prvih letih osnovnega šolanja, ko nas je prepričevala z iluzijami, katerim pa smo otroci verjeli. Govorila nam je : »Če se boste pridno učili, boste dosegli lep poklic. Samo štiri ure boste delali in denar boste lahko imeli v švicarskih bankah.« In naša otroška iluzija se je naslonila na »štiriurne delovne dolžnosti in denar v Švici«. Še danes je ta iluzija živo pred menoj, spominjajo se je tudi moji sošolci. Sprašujem se, kako da nas je zmogla naša učiteljica tako usmeriti, kako da je bila tako prepričljiva? Sprašujem se tudi, zakaj danes ne znamo biti prepričljivi, da nam je zmanjkalo celo iluzij.

Če hočemo delati, se učiti, ustvarjati in za nekaj izgorevati, moramo vedeti, zakaj je vredno vse to početi. Vsako delo, ki mu ne vidimo smisla, je brez »duše in duha«, saj mu človek ne vidi vrednosti. Vrednota je tisto, kar je nekaj vredno, se pravi, kar zasluži, da je, kar hočemo, da je, da je objekt človekovega hotenja.

Vrednote ljudem niso prirojene niti niso dane same po sebi, ampak si jih moramo pridobiti, privzgojiti. Izhodišče za vrednote je naše vsakdanje življenje, družbeno okolje, v katerem živimo, razmere, zanimanja in pričakovanja ljudi, vse, kar napolnjuje naš vsakdanjik in

ga postavlja v določen odnos, s katerim se srečujemo na vsakem koraku.

Otrok do vrednot družine nima obrambnega mehanizma, zato jih spontano sprejema, zato je vpliv staršev oziroma družine neizmerno velik. Na drugem mestu naj bi bila ustanova (vrtec, šola, cerkev...) in na tretjem množična občila s svojim vplivom. Če starši nimajo nekih trdnih vrednot, jih tudi otroci nimajo, ne glede na prizadevanje drugih, če so vplivi v prej omenjenem hierarhičnem zaporedju. Zato je vzgojno-izobraževalna ustanova v popolnoma drugačnem položaju kot družina zlasti s svojimi načrtovanimi cilji in vrednotami.

Vrednote so stalnica, v ciljih pa je pluralizem. Vrednote živimo, cilje načrtujemo. V vrednotah človek ni sredstvo, v ciljih pa je človek sredstvo načrtovanega zavestnega vplivanja.

V današnji družbi ni enotnega vzgojno-izobraževalnega modela (že če mislimo družino, šolo, medije), še manj pa splošno veljavne in sprejete lestvice vrednot. Vse to otežuje načrtovanje ciljev. Osebni in širši družbeni odnos vedno povzroča dualizem: na eni strani so osebna hotenja, ki pa niso vedno družbena hotenja, ali družbena hotenja niso vedno osebna hotenja.

Vendar v šolskih okvirih moramo načrtovati cilje. Na eni strani na ravni zakonodaje, v kateri naj bi bili opredeljeni globalni cilji, ki jih je zgodovina človekovega življenja že potrdila. Na drugi strani naj bodo splošni in posebni cilji, ki jih je potrdila znanost in so obve-

zujoči v mednarodnih konvencijah, za katere se je odločila tudi Slovenija. K tem ciljem in ciljem, ki so že uveljavljeni v naših šolah, bi bilo treba dodati tudi takšne;

— prebuditi v otroku in mladini veliko-
dušnost, pripravljenost za dobre medčloveške
odnose...,

— zmanjšati porabniško in uživaško mi-
selnost...,

— razumeti pomen dobrote, ljubezni, od-
puščanja...,

— odkrivati smisel človekovega življenja...
in si za ta cilj tudi prizadevati. In zakaj v ciljih
načrtovati vzgojo? Tudi odrasli potrebujemo
vodila, potrebujemo pozitivne usmeritve, da
se bomo po njih ravnali, da bomo zanje motivi-
rani in zavzeti ter obvezani v vzgojnem delo-
vanju.

Televizija postaja sovzgojitelj

Pri vzgoji otrok in mladine je na prvem mestu družina, na drugem mestu ustanova (vrtec, šola, cerkev), na tretjem so množični mediji s svojimi vplivi (kjer ima televizija najmočnejšo vzgojno vlogo, pisana beseda pa najmočnejšo izobraževalno vlogo).

Televizija je prinesla največ sprememb v življenje družin. Nekateri ljudje posvetijo skoro ves prosti čas televiziji; celo opuščajo dolžnosti zaradi televizije. Televizija s svojimi programi in video kasete pa postajajo celo pogost varuh otrok in nadomestek za starše.

Iz vzgojnega vidika prinaša televizija veliko negativnega: saj nasičuje emocionalne po-

trebe gledalcev, zajame množice ljudi v enosmerni komunikacijski krog, ustvarja v tem homogenost mišljenja, preprečuje pa ustvarjalno mišljenje posameznika. Veliko negativnih pojavov v svetu razgalja, prav tako mnoga zasebna in intimna dogajanja in v tem ruši ravnotežje v pogledu na svet. V človeku pušča – zlasti močnejše doživetih programih 77 poučinek, odmev, podoživljanje. Vedno znova se človekove misli vračajo k šokantnim dogodkom z zaslona, zato osiromašijo doživljanje drugega dogajanja.

Skrčen prikaz dogodkov, življenja, odmika človeka od čiste stvarnosti, zoži pa tudi možnost lastnega neposrednega iskustva, znanja in ravnanja ter vrednotenja. Tako televizija vedno bolj človeka usmerja. Kajti podana informacija, prikazana podoba življenja v filmu z oblikovanjem javnega mnenja, s poučinkom deluje na človekovo podzavest in s tem vpliva na njegovo oblikovanje vrednot.

Že iz doslej znanega učinkovanja televizijskih programov lahko govorimo o pretresljivi »amerikanizaciji sveta«, o vdoru behaviorizma v vzgojo, o poplitvenosti vsebin in o odklkih od čiste stvarnosti.

Zato je potrebna večja aktivnost za dobre programe, kajti to ni razmišljanje proti televiziji kot tehničnemu pripomočku in prinašalcu informacij: pomeni le uzaveščanje o programski usmeritvi, torej je protest proti programom, ki ne služijo prav človeku, zlasti pa opozorilo za razmišljanje o vzgojnih učinkih.

Vzgoja v zbranosti

Večkrat mi je že katera od učiteljic ob pogovoru o vzgoji rekla: »Odšla bi na samotni otok, da bi iz zbranosti in oddaljenosti našla ustrezne prijeme v vzgoji in učinkovite besede. Besede, ki bi prihajale iz miselnih globin iz umirjenosti in premišljenosti. Pa ne le moja nepremišljenost in naglica, tudi gluhoti tistih, ki jih učim in vzgajam, me moti. Vse moje vzgojno delovanje je kot delo glasbenika, ki s svojo glasbeno ustvarjalnostjo in pretanjenostjo dela le za ušesa tistih, ki imajo posluh, a poslušajo ga tudi tisti, ki posluha sploh nimajo. In ko gledam učinke svojega vzgojnega dela, je spet tako kot pri glasbeniku, ki doživlja potrditev, poslušna navdušeno ploskanje, doživlja pa tudi odklonitev, ko ga izžvižgajo. Največkrat pa se mi zdi, če zopet uporabim primerjavo z glasbenikom, 'da največ poslušalcev, sploh ne ve, kakšno glasbo so poslušali'. Zato ponavljam iste misli, ista opozorila, iste nasvete, petkrat, desetkrat, petdesetkrat..., pa še ne vem, ali so v otrokovi, mladostnikovi zavesti, ali se jih zavedajo, ali so zaznali njih pomen.«

Človek, ki se je sposoben zbrati, z voljo obvladati svojo duševnost, svoje vedenje, lahko usmeri vso pozornost k predmetu svojega snovanja; k osebi, ki jo nagovarja; sposoben pa je tudi sprejemati od drugih, jih poslušati, jih razumeti.

Romano Guardini pravi: »En sam pogled na lastno življenje nam kaže, kako malo je te-

ga v nas.« Da, zbranosti in osredotočenosti nam manjka. »Morali bi imeti v sebi čvrsto jedro, ki bi vzdržalo vso množico vplivov; iz katerega bi vsa naša dejavnost izhajala in se vanj vračala; red, v katerem bi človek razlikoval važno od nevažnega, smoter od sredstva, in v katerem bi razne dejavnosti in iskušnje postavili na pravo mesto; nekaj trdnega, kar se v menjavah dogodkov ne bi spremenilo, ampak se z njim v zbranosti razvijalo.«(30)

Zbranost je nekakšna potrditev osebne istovetnosti, je trdna, stabilna naravnost, zato se moramo k zbranosti prizadevati, se uriti v njej.

Zbranost je izredno pomembna za vzgojno delovanje (za vzgojo drugih in samovzgojo).

Zanimivi so zapisi iz življenja Indijancev, v katerih opisujejo pomen zbranosti. Zbranost in tišina sta posebno pomembna za bodočo mater.

Njeno razpoloženje in zbranost morata biti takšna, »da v sprejemljivo dušo nerojenega otroka vsadi ljubezen do življenja in vsega stvarstva«. (31)

Najpomembnejši se jim zdi materin duhovni vpliv na otroka pred rojstvom in v otroštvu. Da pa bo možno otroku duhovnost podariti, je potrebna materina zbranost in premišljenost.

Ena naših glavnih težav je nezbranost, nekoncentriranost, nepoglobljenost, razmišljenost. Vse več je ljudi, ki sploh ne vedo več, kaj je zbranost, kaj pomeni biti zbran.

Otrok in mladostnik, ki je v svojem vsakdanjem življenju in delovanju, v svojih raz-

merjih do samega sebe in do drugih ljudi v glavnem nezbran, raztresen in površen, je tudi manj učinkovit, manj uspešen; ker njegova pozornost in interes kar naprej begata sem in tja, preskakujeta s predmeta na predmet; je nezmožen poslušanja in tudi nedojemljiv za vzgojo.

Premišljeno razpravljanje o vzgoji

Vzgoja v ožjem pomenu besede je načrtno, namerno delovanje oziroma vplivanje na otroke, mladino in odrasle.

Vzgoja je vedno tudi interakcija udeležencev vzgojnega procesa, je medsebojno razmerje, komunikacija. To pomeni, da se ob otrocih vzgajamo tudi odrasli. Otrokovu razpoloženje, naravnost, sproži v starših ali vzgojiteljih prav določene reakcije oziroma odzive. Te reakcije, ti odzivi pogojujejo zopet določeno reagiranje, ravnanje staršev oziroma vzgojiteljev (in takšna je spiralna povezanost medsebojnih vplivov, dan na dan).

Na otroke, mladino, ki jih vzgajamo, ne vplivajo starši, vzgojitelji, učitelji le s svojo načrtovano, sistematično, strokovno dejavnostjo. Mnogo je nenačrtnega, nesistematičnega, nestrokovnega vzgojnega dela, saj smo pri vzgoji pogosto v delovanju nepremišljeni. In vse to postane tudi sestavina vzgoje.

Vzgoja ni le nekaj vnanjega. Nekaj, kar od vzgojnih dejavnikov (subjektov vzgoje) teče v smeri oseb, ki jih je treba vzgajati (objekti

vzgoje); je tudi nekaj notranjega, nekaj, kar poteka v človeku, ki se vzgaja; je samovzgoja, ozaveščena potreba posameznika, ki angažira svoje psihofizične dispozicije, svoje umske, voljne in čustvene potencialne; da lahko uspešno izkorišča sprejete vzgojne vplive za svoj osebni razvoj. Pri samovzgoji postajajo vzgojitelji vse manj pomembni, vedno bolj pomembna pa je lastna pobuda.

Da se človek zmore napotiti k sočloveku v vzgojnem smislu, da ga zmore ustrezno nagovoriti, mora seveda najti izhodišče v sebi, v svojem premissljevanju. Zaobjeti mora celoten vzgojni proces, slediti pa mu mora moč vzajemnosti in seveda dialog (razpravljanje, pogo-varjanje).

Brez dialoga in resnične odprtosti do drugega (na primer učitelji do učenca, učenec do učitelja) ni vzgojnega vplivanja.

So lahko povelja, ukazi, a v tem se človek ne oblikuje v pravem pomenu, temveč bolj 'dresira' (mehanično vzgaja ali uri). Pri dialogu je potrebna zbranost in premissljenost. Ali ste že kdaj opazovali otroka v dobi »zakajčka«, kako vztrajen je in zbran pri svojih vprašanjih? Nič ne izreče kar mimogrede.

In nenazadnje je vzgoja medosebni in poseben družbeni proces, ki vzdržuje tudi kontinuiteto družbenega življenja s prenašanjem spoznanj, kulturnih dosežkov, izročil, vrednot in drž iz roda v rod. In tudi v tem ne bi smelo biti površnosti in nepremisljenosti, kajti vsi vzgibi in dogajanja se po svoje izrazijo v prak-

si, v konkretnem življenju, v nazorskih usmeritvah populacije. »Tako se prvine med seboj izmenjavajo, kakor glasovi na godalu spremenjajo vrsto harmonije, medtem ko po zvoku ostanejo iste, kar je mogoče iz premišljevanja dogodkov natančno spoznati.« (Mdr 19,18)

Vzgoja se skoraj neločljivo povezuje, prežema z izobraževanjem. Tudi v vzgoji je potrebno vedenje (vednost) in razgledanost.

TEŽNJA PO UČENJU IN VZGOJI

Že od rojstva je otrok v stalnem procesu učenja in vzgajanja in tako je potem vse življenje. Razlike učnega procesa in napredovanja pa so glede na človekove potrebe, kot jih pri naša vsaka doba. Tako se učni proces odvija od fizioloških, čustvenih in socialnih ravni k intelektualnemu učenju. Na začetku je najizrazitejša, najbolj vidna pot učenja pri telesnih veščinah. Ob tem se oblikujejo že tudi temelji čustvenega razvoja. Prvo leto celo imenujemo »emocionalna nosečnost«, ko naj bi otrok dobil tisti osnovni čustveni temelj razvoja, da se lahko »emocionalno rodi«. Nega in hranjenje otroka v prvem letu ni le zadovoljevanje telesnih potreb. Ob negi in hranjenju otrok vpija tudi ljubezen staršev in drugih, zavetje, varnost, mir, srečo, pobudo za aktivno odzivanje... Zato prvo leto življenja iz vzgojnega vidika imenujemo dobo varnega naročja. Pestovanje, zibanje in ljubkovalni dotik ni razvajajoče razdajanje odraslih, ni razvajanje otroka, temveč je učenje in dajanje (lahko bi temu tudi rekli obdarovanje), ki ga otrok sprejema za obvladovanje svoje razvojne poti. Dotik je izredno pomembno vzgojno sredstvo.

V čustvenem stiku z materjo in drugimi začena otrok dojemati in postopoma osvajati zunanji socialni svet. V tem zgodnjem doživ-

ljanju se uči zaupljivosti do sočloveka (ali pa nezaupljivosti, če je okolje za otroka nezaupljivo).

Varnost mu dajejo le stalne domače in znane okoliščine. Pogostna sprememba (bodisi v osebi ali v prostoru) pomeni zanj negotovost, ogroženost. Mati ali druga stalna oseba je vir otrokove zadovoljitve in zasičenosti, zato ni čudno, da se v otroku prične javljati strah pred izgubo matere oziroma stalne negujoče osebe ob prehodu v vrtec ali tuje varstvo ali začasno varstvo. Zlasti postaja strah očiten, če to novo okolje otroku ne zmore podariti »varnega naročja«.

S hranjenjem in nego se povezuje tudi zadovoljevanje potrebe po posedovanju. Na primer: otrok poseduje materino dojko, stekleničko, mater kot celoto, vzgojiteljico... Hoče jo imeti v posesti, samo zase. Zadovoljitev ali nezadovoljitev te potrebe oziroma čustvena barva teh situacij odseva v vse poznejše življenjske dogodke, ko si želi človek nekaj prisvojiti, vzeti zase, nekaj imeti, ko upa, da bo nekaj dobil.

Otrok dojema svet v celoti in čustvo, ki ga preplavlja, posplošuje na ves njegov svet. Prek takšnega doživljanja mu postaja ta nekaj vabljivega, prijetnega, lahko pa tudi neprijetnega, nevabljivega, če se neugodna doživetja kopičijo. Oseba, ki se je znašla v zgodnjem otroštvu sredi mrzlega, neodzivnega sveta, tudi kasneje ne zna od njega nič pričakovati in mu tudi nič dati. Cankar je zapisal: »Otroštvo je mati in oče odrasle dobe«.

Da otrok ne bi bil razvajan, se nekateri starši in vzgojitelji odločajo za trdo prikrajše-

vanje v ljubezni, v pozornostih, v dotiku, v nežni skrbi... Prezgodnje in pretrdo prikrajševanje, strogo hladno ozračje, zunanji red, ko je vse na pravem mestu, ki pozna le zapovedi in prepovedi, ni primerno za otrokov razvoj. Zaradi reda in urejenosti stanovanja nekateri starši prikrajšujejo otroka celo v igri in igračah.

Otrok igro in igrače doživlja procesno (odvija se njegov delovni proces), ki ne pozna sprotnega pospravljanja (kot ga tudi odrasli ne poznamo v procesu dela, temveč šele na kraju delovnega procesa pospravimo svoje pripomočke). Starši in vzgojitelji pa so včasih kar obsedeni s pospravljanjem in redom, ki prekinitva otrokov delovni proces. Trda vzgoja in discipliniranje (po modelu odraslih) ter posegi, ki zaustavijo otrokovo ustvarjalno dejavnost (v zgodnjem otroškem obdobju še predvsem kot igra), niso koristna vzgojna dejanja. Koristno vzgojno dejanje tudi ni, kadar starši ali vzgojitelji prehitijo vsako oviro, ki pride na pot otroku, takoj odstranijo, ugodijo vsaki želji, še preden jo otrok izreče.

Neka mati me je zaskrbljeno spraševala, kaj je z njenim sinom narobe, ker si ne zaželi nobene igrače, nobene slaščice, sploh ničesar. Ko mi je opisovala družinsko življenje, kaj vse imajo, kako je vsak dan poln gmotnih dobrin, niti jaz nisem vedela, za kaj bi jo lahko prosila.

Otrok ne zahteva dobrin, zahteva pa potešitev pozitivnih čustev (varnosti, ljubezni, zaupanja, ugleda...). Tudi kasnejše učenje in motivacija temelji na zadovolitvi omenjenih potreb v otroštvu.

Motivacija in motivacijski krog

Starši in učitelji se radi pritožujejo nad šibko motivacijo (težnjo) otrok in mladine za učenje, ki je nujno za življenje v polnosti, za samo-uresničevanje, za osebno rast.

Motivacija se začne s potrebo, ki daje povod za ravnanje; uspešno ravnanje vodi do cilja, ta pa vpliva na utešenje potrebe. Primer; družina potrebuje dom, odloči se za gradnjo hiše, ki zahteva določeno gospodarsko ravnanje, zahteva delo, zahteva odrekanje. Ko je hiša postavljena, je dosežen cilj in potreba zadovoljena. Za to dejanje je bila potrebna motivacija, ki ima v sebi določene ravni in hierarhijo motivov.

Za šolajočo se populacijo je potrebna podobna težnja, da bo lahko prehodila učno-vzgojno pot in prišla do cilja, izobrazbe, do poklica. Na tej poti je pri mnogih učencih in dijakih, pa tudi študentih motivacija prešibka, da bi zmogli potrebni napor, odrekanje, gospodarnost (npr. s časom, z duševno močjo...).

Zakaj? Ker ima tudi človekova motivacija svoje razvojne stopnje in moč potreb. Psiholog Maslow nam zelo nazorno predstavi, kaj moramo storiti starši in učitelji, da bo težnja po izobraževanju vodila učenca, dijaka, študenta do uresničenja. Najprej moramo zadovoljiti fiziološke potrebe (po hrani, počitku...), nato sledijo psihološke in socialne potrebe (varnost, ljubezen, ugled) in na kraju je duševno-duhovna potreba — potreba po osebni rasti. Čim višja je razvojna stopnja človeka, tem močnejše so izražene višje potrebe.

Zlasti otroci in mladostniki, ki trpijo kakršno koli pomanjkanje (fiziološko, na primer lakoto; ali psihološko na primer varnost, ljubezen), si prizadevajo izravnati to pomanjkanje in ne morejo napredovati, dokler ne zadovoljijo potreb, v katerih so prikrajšani. Če je otrok lačen, se ne more učiti, njegove misli se sukajo le okrog hrane, (medtem ko odrasli laže prebrodimo to fiziološko pomanjkanje).

Najbolj usmerjevalne v motivaciji so vrednote. Da se bodo naši otroci in mladina odločali za izobraževanje, za nenehno učno izpopolnjevanje in samouresničevanje tudi na izobraževalnem področju, jim moramo predstaviti vrednoto znanja. Znanje moramo spoštovati in občudovati, da postane otrokova, mladostnikova vrednota, za katero si bo v življenju prizadeval in razdajal. V človeku je močnejša težnja po dejavnosti kot po pasivnosti, lenobi. Človek se želi osebno uresničevati, vodnice uresničevanja pa so njegove vrednote.

Znanje kot vrednota je za otroka oddaljeno, zanj je potrebno doseganje številnih konkretnjših in malih motivacijskih ciljev; znanje ne nastaja na hitro, kampanjsko, temveč počasi. Zato v ljudskem reku, pravijo, »Učenje se začne v zibelki in konča ob smrti«.

Učenje pa pomeni za otroke, mladino, delo, pravo delovno dolžnost. Učenje kot tudi delo nastaja, se realizira po določenem načrtu. Telesno delo ali pa učenje telesnih veščin vselej udejanja hkrati duha, vsaj s spremljevalno splošno obrobno zavestjo cilja, h kateremu delo, učenje vodi, in pomena, ki ga delo, uče-

nje ima. Po drugi strani pa vsako še tako duhovno delo gotovo vključuje tudi telo, ki ga zato utruja in izrablja. Zato se otroci, ko se učijo, tudi telesno utrudijo.

Cilj dela in učenja v vsej njegovi pomenski širini je razvoj, je intenziviranje življenja; ne samo psihičnega, tudi fizičnega, tudi kulturnega, etičnega...

Učenje in delo pa mora pustiti v učencu toliko sil, da ima še vedno čut za notranje potencialne, s katerimi tudi sebe oblikuje. Kjer tega ni več, kjer se učenčeve sile preveč izrabljajo, otrok, mladostnik otopeva, ali pa napor prerašča v gnev, ki le še dalje razžira preostalo energijo. Srečko Kosovel v pesmi Trudni od dela, takole osvetli primer pretiravanja, preobremenitve:

»Vračajo se v svoje blatne domove,
za okna brez šip,
v večere brez luči,
v kleti brez kurjave.
Trudne omahnejo trde roke
na mrzla ležišča,
tihe in trpke besede umirja
v tišino noči.«

Julius Kugy pa pravi: »Dobro se počutim le, če čutim delovno ozračje. Seveda to ni vroči duh trdega gospodovalnega pritiskajočega dela v poklicu, ampak blažje mehkejše ozračje dela.«(32)

Oba primera nas opozarjata, da ni vseeno, kakšni so pogoji za delo, pogoji za učenje. Včasih moramo biti posebej občutljivi, da zaznamo pritiskajoče vzdušje dela in učenja.

Učiteljica matematike mi je pripovedovala izkušnje iz razreda:

Poklicala je učenca k tabli, k reševanju matematičnih nalog. Rekla mu je, da bo delo ocenjeno. Pri učencu je opazila, da je delal veliko napak. Zato se je obrnila nanj z opozorilom, da delo ne bo ocenjeno, z reševanjem nalog pa naj nadaljuje; če bo potrebno, mu bo pomagala. Nadaljnje reševanje nalog je opravil učenec brez napak, čeprav so zahtevale naloge v obeh primerih enako znanje.

Delo, učenje je naravno dobro, kadar ustreza etičnemu redu, ki ima svoje korenine v bitnem redu.

Zgledi učijo

Učenje je v jedru vedno proces, v katerem spoznavanje, dejavnost bodisi začnemo ali spremenimo. Učenje je pridobivanje novih spoznanj. So področja spoznanj, ki jih otroci zelo težko osvajajo, in pojme, ki označujejo ta spoznanja, težko izluščijo iz konkretne življenjske situacije.

Moja mama je očetu včasih dala za zgled svojega brata, češ da v njegovi družini vlada demokracija, kljub temu, da skupaj živijo trije rodovi. Pohvalila pa ga je tudi kot diplomata, saj zna voditi takšne dogovore v razširjeni družini, da so vsi zadovoljni, da lahko vsakdo ustvarjalno prispeva v skupnem gospodarstvu.

Demokracija je oblika družbe, v kateri je na socialnem, kulturnem, duhovnem... področju poedinim članom zagotovljen kolikor mo-

goče širok prostor svobode in kolikor mogoče daleč segajoče aktivno sodelovanje vseh članov pri življenju in odločitvah.

Demokracija v družbenem življenju pomeni tudi soudeleženje, solidarnost, pripravljenost za kompromis, odprtost.

Pojem diplomacije pa zajema pogovarjanje, zajema uglajenost, pretehtano spretnost, previdnost, opreznost, zvičajnost.

Kako zapleten proces življenja z demokracijo in diplomacijo za dojetanje otrok in mladine, pa celo za odrasle. Pa vendar, če imamo odprte oči in ušesa, lahko tudi le-to spoznavamo v povsem običajnih situacijah življenja in se iz njih učimo. To učenje so mi omogočili starši in sorodniki v otroštvu.

K stricu, kjer je živila tudi naša babica, sestrične in bratranec, smo zelo radi hodili. Smele smo prisostvovati pri pogovorih o gospodarstvu, celo spodbujeni smo bili k temu. Načrtovanje gospodarstva in tudi dogovori za konkretno delo so se odvijali ob babičini postelji, na katero je bila priklenjena zaradi bolezni že nekaj let. Nekoč je sama umno gospodarila in želela je z nasveti in tudi idejami še sodelovati. Zato je stric (sin) pogosto prihajal k njej in se pogovarjal o gospodarstvu. Otroci smo pozorno poslušali ta razgovor, ki je pomenil za nas eksempla docent (zglede učijo) in je izhajal iz naše intuicije. Spominjam se besed: »Mama, ali nisi tudi ti tako mislila, ali ni bila tvoja ideja takšna, saj bi sicer ne bilo tako dobro in tvoj nasvet ne bi koristil«. Bistvo našega učenja ob teh razgovorih in konkretnih gospodarskih delih je bilo v tem: Človek si na-

avi zamisel o tem ali onem delu. Potem pa to zamisel uresniči. Ko delo primerja z naprej zamišljeno idejo, ugotovi istost med idejo in izdelkom. Ko razmišlja o tej ugotovitvi in pri tem idejo označimo kot vzorec, delo pa kot posnetek vzorca, vidimo: Posnetek je deležen vzorca, z drugimi besedami ima delež pri vzorcu. Še drugače povedano: posnetek vsebuje nekaj od tega, kar je lastno vzorcu.

Izdelek je bolj intenziven kot zamisel. Ali: rezultat dela je bolj otipljiv, tvaren (materialen) kot zamisel. In v tem so bili pogovori med babico, stricem in ostalimi in v tem so bili naši zgledi učenja. Kajti ti pogovori bi bili lahko vodeni tudi tako, da bi vodili v prepir, kadar je nastajala razlika med »vzorcem in posnetkom« med idejami gospodarjenja in končnim rezultatom gospodarjenja. A prav komunikacija, sporazumevanje je človeka usmerjalo v drugačno miselno sledenje delovnega procesa od zamisli, oziroma dogovora, do realizacije.

Te modrosti dogovarjanja, te elemente »demokracije in diplomacije«, ki sem jo spoznavala kot otrok v zgledu učenja, v današnjem življenju manjka.

Usklajevati dogovarjanje in omogočiti ustvarjalni prispevek drugim, omogočiti soudeležnost v nekem skupnem procesu, v tem pa tudi ocenjevati rezultate dela in ocenjevati druge, je resnična modrost.

Problematika ocenjevanja

Ocenjevanje človeka je poseben problem, v sebi nosi mnoga protislovja. Ljudje drug drugega stalno ocenjujemo. Na formalni ravni pa smo ocenjevanju podvrženi najbolj v času šolanja. Normativni akti vsake šole (pa naj bo to osnovna šola, srednja šola, ali univerza) zahtevajo diferenciranje ljudi, zahtevajo selekcijo in usmerjajo v slojevitost (na manj ali bolj izobražene sloje družbe).

Ocene (v kateri koli šoli) določajo človeku poklicne in življenjske možnosti in postanejo pomemben sestavni del njegove predstave o samem sebi, postanejo del njegove identitete. Ljudje se naučijo sprejemati »številčne« ocene od svojih »nadrejenih« kot kvantifikacijo o njih samih. Neredko slišimo ali beremo, da je človek samo številka npr. v vojaškem, gospodarskem, volilnem, šolskem ali kakem drugem sistemu. Ironična sličica pove naslednje: »Dobri vojak Švejk in njegovi tovariši so se peljali na fronto v živinskih vagonih, na katerih je pisalo '40 mož ali 7 konj'.«

Ko pa gre za ocenjevanje kot motivacijskem pripomočku, se otrok, mladostnik podredi internaliziranim (ponotranjenim) vrednostim. Iz tega se oblikuje tudi veselje do šolskega dela, prepričanje v lastno zmožnost, pa tudi konkurenčna miselnost (tekmovalnost, karierezem).

Otroci in mladina pogosto dojemajo učenje kot učenje za oceno, zato lahko rečemo, da ocenjevanje skriva v sebi pomembno protislovje,

zlasti če vzporejamo izobraževalni sistem in cilje vzgoje in izobraževanja.

Ocenjevalni sistem je prirejen individualnim uspehom in končno tudi pospešuje individualizacijo in prizadevanje za uspešnost posameznikov. Dejstvo, da šola (učitelj) od učencev, dijakov, študentov zahteva določeno količino in kakovost znanja, spretnosti..., daje izobraževalnemu sistemu tisti potrební zunanji pritisk (na posameznika in skupine) in možnost, da usmerja in izbere bodočo delovno silo. Zato področje šolstva vedno prihrani zase (svojemu hotenju) vodilna državna struktura (in vodilna ideologija države). Od usmeritve in »zanesljivosti« ocen ni odvisno samo utemeljeno napredovanje učencev, dijakov, študentov, ampak tudi kadrovska politika na vseh področjih družbenega delovanja.

S sedanjim ocenjevanjem izključujemo predstave o vzgoji in izobraževanju, ki izhajajo iz cilja osebnostnega razvoja vsakega posameznika in enakih izobraževalnih možnosti za vse. Do osebnosti posameznika so šolski sistemi vedno bili in so mačehovski, enake možnosti izobraževanja za vse pa je tudi bolj parola kot realnost. Neenake možnosti izhajajo že iz družine, nadaljujejo se v zvrsteh vzgojno-izobraževalnih ustanov in še v širši družbeni naravnosti.

Ocenjevanje mnogim ljudem povzroča neugodje, bojazen ali celo stres. Duševna obremenitev ocenjevanja se zrcali v bojazni, negotovosti in napetosti (utripanje srca, potenje,

drhtenje, nesposobnost koncentracije, motnje mišljenja, miselni bloki, hitra trenutna pozabljivost).

Strah pred neuspehom nastane zaradi mučne predstave, da določenim zahtevam nisi kos in s tem v primerjavi z drugimi ne moreš biti dovolj uspešen. To predstavo lahko še stopnjuje obrednost ocenjevanja in iskanje tistega, česar človek ne ve.

Bojazen je lahko pogojena tudi s spoznanjem (soočanjem) samega sebe, svojih dosežkov, z mejami svojih zmožnosti in s tem, kako drugi presojuje njegovo znanje in sposobnosti.

Vzgojno-izobraževalni proces, ki vodi človeka do povečanega lastnega spoznanja, pa omogoča tudi sproščanje bojazni in povečanje samostojnosti. Ne smemo pa prezreti duševnega mehanizma, da je samospoštovanje funkcija uspešnosti.

Bojazen je mogoče omiliti z demokratizacijo ocenjevalnih situacij, zato govorimo o duševnohigienskih principih ocenjevanja.

Upoštevanje duševnohigienskih principov ocenjevanja ne pomeni zmanjšanje zahtevnosti šole in popustljivost, temveč pravo mero tolerance in pomoči, ki bi učencem, dijakom, študentom omogočila doseči vzgojno-izobraževalne cilje.

Ocenjevanje pa ni namenjeno samo učencem (šolajočim se), ocenjevanje je potrebno tudi zato, ker deluje kot nadzor, preverjanje uspeha učiteljevega dela in je vrnitvena informacija. Zato ocenjevanje vedno zrcali tudi ocenjevalčevo osebnost. Tudi v drugih in ne le šol-

skih okoliščinah bi morali biti bolj pozorni, ko ocenjujemo sočloveka, da smo osebno v tem soudeleženi tudi sami in da v oceni razkri- vamo tudi sami sebe in ne le tistega, ki ga oce- njujemo.

OD UTRUJENOSTI K DUŠEVNI SPROSTITVI

Mnogi otroci že v prvih letih šolanja (in tudi pozneje) tožijo, da so utrujeni. Za kakšno utrujenost gre?

Poznamo tisto zdravo utrujenost, ki prevzame otroka in odraslega po napornem delu. Kako se spočiti od utrujenosti, vedo tudi otroci. Poznamo pa tudi utrujenost, ki (otroka ali odraslega) razjeda in korenini v doživetjih nerazumevanja, neuspehov, krivic...

Odrasli se večkrat sprašujemo, ali smo utrujeni zaradi prehojene življenjske poti ali zaradi poti, ki nas še čaka, ali zaradi tega, češar še nismo naredili. Otroci nas v tem doživljanju utrujenosti posnemajo.

Pogosto slišim šolarje: »Joj, jutri imamo pa šest ur, že ob misli na to sem utrujen.« Ali pa: »Jutri bo pouk ob pol osmih, kako bom zjutraj zaspan.« Tako si lahko prikličemo utrujenost, že vnaprej jo vračunamo v »jutrišnji dan«.

Utrujeni pa smo lahko tudi od »potreb«. Ko govorimo o otrocih in mladini, zelo radi omenjamo njihove potrebe. Izpolnjevanje potreb nas lahko tudi utruja, zato se moramo vprašati, kaj so naše potrebe. Lahko doživljamo potrebe tako, da hočemo imeti veliko oblek in se pehamo samo za tem. Lahko si želimo biti v ospredju in uporabimo vso energijo v ta namen. Lahko se »grebemo« za tem, da bi

bili najboljši v razredu (iz prestiža in ne zaradi znanja). Lahko sledimo željam ali zahtevam staršev za dober učni uspeh in ždimo pri knjigah, se navidezno učimo (misli pa so povsem drugje). In kdo od tega ne bi bil utrujen?

Lahko pa potrebujemo duhovno rast, razumevanje med ljudmi... in nas le-to vodi.

Gotovo so potrebe vsakogar najprej na fiziološki ravni in nato na psihični. Vendar prav pri potrebah ni vseeno, kaj je prvo in kaj poslednje, čemu pripisujemo več in čemu manj pomena. Gotovo je v hierarhiji potreb na najvišji ravni potreba po duhovni rasti, s tem pa ni rečeno, da lahko druge potrebe zane-marimo (na primer fiziološke potrebe). Ker pa so v človeku fiziološke potrebe glasnejše kot potrebe po osebni rasti, se ne smemo ustaviti pri tej glasnosti, ampak moramo slediti bolj pretanjenim in duhovno zahtevnejšim potrebam tako pri sebi kot pri drugih. To pa mnoge vznemirja in pravijo, da potrebujejo »umirjeno in nenaporno življenje«.

Sodobni človek večkrat pojmuje obremenitve, dejavnosti, delo kot dodatno breme življenja in to z vso vnemo sporoča otrokom in mladini. Pogosto zelo občutljivo in vznemirjeno reagira že ob običajnih delovnih dolžnostih in zahteva počitek, ki ga v resnici ne potrebuje.

In kakšne so potem razlage umirjenega življenja?

Nekateri vidijo umirjeno življenje v tem, da je le-to brez sitnosti, brez tveganja, brez naporov.

Drugi vidijo umirjeno življenje predvsem v obnavljajočem se ugodju, uživanju, kjer cilj

ni delovati in ustvarjati, temveč dobivati oziroma prejemati. Tretji pa vidiijo umirjeno življenje v smeri vzpona zavesti, v dejavnem samoizpopolnjevanju in poglobljanju, v trajnem zavedanju. To slednje je gotovo najustreznejše.

Umiritev in sprostitiv sta si blizu.

Če je človek utrujen, prenapet, je sprostitiv nujna. Sprostitiv tudi umirja, a zato je treba nekaj storiti. Počitek, spanje, lenarjenje pa ne prinesejo vedno sprostitve.

Za duševno sprostitiv in umiritev včasih posežemo tudi po različnih metodah. Odločimo se za povsem izolirane metode, včasih tudi tehnike in čakamo na učinke, teh pa ni.

Za sproščeno in umirjeno življenje je potrebno daljše zorenje, zorenje k polnosti.

Pierre Teilhard de Chardin v zvezi s tem priporoča: »Da bi dosegli svojo polnost, moramo vse življenje težiti k organiziranju samega sebe. To pomeni vnašanje v svoje življenje čedalje več reda in edinosti. Vse načrtovanje, vse zanimanje in tudi ves napor notranjega življenja nas neizogibno vodi k čedalje bolj duhovnemu, k vedno višjim ciljem.«(33) Vsakdo mora znova in znova začenjati, znova in znova se ustvarjati, znova in znova se najti vsak dan in vse življenje.

Fizično in biološko je človek, kakor vse drugo v naravi, sobivajoč. Vendar je največ, kar človek zmore, v tem, da s svojim čustvovanjem, sobivanjem ogreje enega ali nekaj redkih izbrancev okoli sebe. Zato ni čudno, da si želimo srečati človeka, ki izžareva notranje bogastvo, ki mu na obrazu sije vedrina, čigar oči vi-

dijo globoko, ki razume in odpušča, čigar smehljaj opogumlja.

Da bomo napredovali k polnosti življenja, moramo tudi »zapustiti sami sebe« in se odpreti za druge, se jim pridružiti. Od tod nujnost združevanja, nujnost sobivanja, torej nujnost inter-akcije, vzajemnega delovanja.

In še usmeritev k nečemu večjemu od nas, kar je v presežnem. Ko bodo ljudje spoznali, kaj je hkrati želeli, upati in ljubiti vsi skupaj isto stvar, se skupaj usmeriti in doživljati Boga, torej presežno, bodo odpadli marsikateri problemi.

Kaj je tu skupnega z otroki, mladino, kaj je tu skupnega z družino, s šolo kot ustanovo, z vzgojo? Veliko. V vzgoji in izobraževanju je potrebno pomagati voditi in človeka vpeljati v resnično življenje sredi utvar. Naša družina in šola pa je pogosto usmerjena v nasprotno smer — življenjske utvare so primarne. Zato nemir, prezgodnje doživljanje utrujenosti, zato nezadovoljstvo ob izobilju (največkrat gmotnih dobrin), zato pri šolarjih pogosto utrujena duševnost ob spočitem telesu.

Ali danes še razločujemo pravo utrujenost od navideznih doživljajskih odstopanj? Ali zmoremo razmišljati, kot pravi Gibran:

»Življenje je tema, razen tam, kjer je zagon.

A vsak zagon je slep, razen tam, kjer je znanje.

In vsako znanje je prazno, razen tam, kjer je delo.

In vsako delo je jalovo, razen tam, kjer je ljubezen.

In ko delate z ljubeznijo, se povezujete sami s seboj in drug z drugim.«(34)

Razlike v prilagodljivosti in bioritmu

Vsak otrok je nekaj posebnega, je osebnost zase. Otroci pa imajo tudi mnogo skupnega, na kar moramo biti pozorni pri vzgoji. Bioritem in prilagajanje človeka na različne življenjske situacije je področje, vredno razmišljanja.

Kaj storimo starši, vzgojitelji, učitelji, da bi otroci živeli skladno s svojim bioritmom? Kako se zmore otrok prilagajati življenjskim okoliščinam?

Ob vstopu v vrtec, v šolo, ob prestopu iz skupine v skupino, iz razreda v razred se mora otrok prilagoditi številnim novostim, ki niso skladne z njegovim bioritmom.

V kolikšni meri bo izražena otrokova slabša prilagodljivost na novosti, je odvisno od načina življenja v družini (predvsem družini) in od njegovih psihičnih ter fizičnih značilnosti. Če ima družina ustaljen način življenja, navadno ni resnih težav v prilagajanju. Drugače pa je, če je otrok izpostavljen številnim naglim spremembam ali če je družina tako organizirana, da upošteva le potrebe in želje odraslih (in se jim morajo otroci prilagajati). Kar pogosten podatek zasledim v raziskovalnih delih, da predšolski ali šolski otroci nimajo ustreznega življenjskega ritma, na primer ne odidejo zvečer v posteljo, ampak v poznih nočnih urah omagajo pred televizorjem. Ali pa mi pripovedujejo starši, da zelo skrbijo za otroka, povsod

ga jemljejo s seboj, celo v disko, kjer zaspi v spalni vreči.

Četudi za otroka uvajamo drugačen ritem življenja, kot ga živijo vsi drugi člani skupnosti (kjer ni vsaj minimalne skupne osnove življenja, bivanja), lahko pričakujemo prilagoditvene težave, ki so najbolj vidne, ko je otrok utrujen.

Na otrokovo prilagajanje neugodno vpliva tudi družina, ki je v svoji psihodinamiki polna negotovosti in strahov.

Razlike v energijski opremljenosti otrok

Nekateri otroci imajo »neskončne« zaloge energije; so zelo aktivni, lahko veliko delajo, ne da bi se utrudili. Pri drugih pa so zaloge energije majhne: otrok se hitro utruji in ima večje potrebe po počitku. Tako je tudi pri odraslih. Takšna hitra utrudljivost in energijska šibkost postaneta marsikdaj očitni že v vrtcu, še bolj pa v šoli (in kasneje na delovnem mestu). Otrok težko preneša zaposlitve, ker ne more počivati po lastni želji in potrebah, po lastnem bioritmu. Iz vrtca oziroma iz šole prihaja izmučen, siten in potrebuje kar nekaj časa, da si opomore. Ta preutrujenost je bolj vidna na psihičnem področju (npr. da ne more uspešno reševati domačih nalog), manj pa je očitna na fizičnem področju (še zmeraj zmore skakati). To razliko med fizičnim in psihičnim, močno doživljamo tudi odrasli, zlasti če smo v procesu učenja.

Ker otrok v igri, dejavnostih, pri pouku le s težavo in z velikim naporom sledi vrstnikom,

teže vzpostavlja sicer poznano otroško harmonijo v komunikacijah. »Prepira se, neutemeljeno sitnari«. Očitno so za te energijsko slabše opremljene otroke obremenitve dnevnega življenja (v vrtcu, v šoli) prevelike, čeprav večini otrok ustrezajo. Taki otroci sodelujejo na zgornjih mejah svojih zmogljivosti in so vsak dan kronično preutrujeni.

Starši včasih pozabljajo, da sta tudi reden počitek in spanje življenjskega pomena za uspešno duševno dejavnost in telesni razvoj. Človekov živčni sistem deluje v redni izmenjavi dejavnosti, dela in počitka in je na ta ciklus natančno uglašen. Če ta krog pretrgamo, pretrgamo tudi naravni ritem možganov.

Poleg nočnega spanja je otroku potreben tudi dnevni počitek, ki je lahko kot dnevno spanje (predvsem pri predšolskih otrocih), dremanje ali mirno »ždenje« (otrok je v mirovanju zazrt — v globoki relaksaciji).

Otrokova psihična dejavnost ni enakomerna. Poleg razvojnih in z okoliščinami določenih sprememb poznamo tudi duševna in telesna nihanja, ki kažejo ciklične oziroma ritmične značilnosti. Le-te so biološke in genetske narave in jih označujemo tudi z »biološko uro«. Ritmična naravnost je pri nekaterih funkcijah dobro vidna (npr. budnost in spanje), vmesno stanje, kot je utrujenost, pa je manj očitna. Starši, vzgojitelji in učitelji je ne opazijo in jo zato tudi premalo upoštevajo.

Otrok rad dela, ko se uči, ko uri razne veščine, do skrajnosti napenja svoje moči.

Ko je utrujen, vse slabše obvladuje svoje telo. Utrujene mišice ne delajo več tako uskla-

jeno, zato zahteva vsak nov poskus dejavnosti od njega še več navora. Podobno se dogaja na duševnem področju. Bolj kot se trudi, bolj je tak otrok utrujen.

Današnji otroci so predvsem duševno močno obremenjeni, ker se silno trudijo, da bi razumeli svet, v katerem so se znašli, da bi se naučili živeti z njim, ne glede na zapletene socialne in čustvene odnose ter interkulturalne zahteve. Utrujenost, vznemirjenost in napestost se lahko v otroku stopnjujejo tako, da utrujenosti ne občuti več in se ne zna zaustaviti in odpočiti. Od tega pozneje lahko celo zboli.

Zato je pozornost staršev, vzgojiteljev in učiteljev nujna tudi pri razlikah v prilagodljivosti in bioritmu, tudi v odrejanju počitka in spanja.

MED SVETLOBO IN TEMO DOŽIVLJANJA

Življenjska modrost je v tem, da ne zahtevamo preveč od življenja.

Zakaj je v življenju toliko skrajnih oblik doživljanja (črno- belo)? Kot da smo razpeti med svetlobo in temo. Zanimivo je, da pri otrocih ne gre toliko za skrajnosti v doživljanju, tudi več svetlobe je v njih. Pri odraslih pa je več črnogledosti (pesimizma) in tudi več skrajnosti v doživljanju.

S čim vsak dan »hranimo« svoje duševno doživljanje, da smo porušili ravnotežje med svetlobo in temo, med bolj optimističnim in pesimističnim doživljanjem?

Optimizem se mora zlasti izražati v človekovi notranjosti. Le v svoji notranjosti lahko odkrivamo, da je življenje čudovito, da je v nas vse umirjeno in čisto. Že v mislih in nato dejanjih lahko vzpostavljamo soglasje in razumevanje z ljudmi. Že v mislih lahko odpuščamo, vzpostavljamo ljubeč odnos do drugih. Zelo resno bi morali vzeti opozorilo delovanja v mislih, besedah in dejanjih. Slaba dejanja so tudi vedno plod slabih misli. Če bi bolj skrbeli za svoje notranje miselno in duhovno življenje, morda ne bi bila potrebna tako črnogleda ugotovitev, kot jo je nazorno opredelila Alenka Goljevšček: »Danes pogosto slišimo vzdihe:

Ta svet je nor. In zdi se, da je res, da postaja vsak dan bolj hrupen, umazan, prenatrpan, surov, nevaren. Kamor se ozremo, povsod nesoglasja, spori, nasprotja. Ob nezaslišanem bogatenju obupna revščina, ob nagnetenih množičnosti bridka osamljenost, ob histerični skrbi za zdravje več in več boleznih telesa in duha, ob popolni informaciji slepa lahkovernost in neznanje, ob dirki za užitki praznoba in dolgočasje, ob prefinjeni kulturi primitivizem in nasilje.«(35)

Iz naše ranljivosti se rojeva pesimizem. Črnogledost prinaša malodušje. Kako naj se otroci in mladina učijo spoznavati svetlobo in smisel življenja, kako naj ohranijo zdrav otroški optimizem? Marinka Žumer je o tem zapisala: »Bati se je treba praznega življenja, ki nima ne cilja ne smisla.«(36) Velika resnica je v tej misli. V moči doživljanja, v zavedanju se polni naše življenje. Biti plitev, površinski v doživljanju, pomeni komodno, a tudi prazno živeti.

Vsakdo se kdaj vpraša, po čem v resnici hrepeni v globini svojega bistva. Kje je moj cilj, kaj je smiselno v mojem življenju? Menim, da vsakdo hrepeni po svetlobi, smislu, lepoti, bogastvu vsebine...v življenju. Otroci doživljajo svetlobo, lepoto in smisel; seveda če živijo v normalnih družinskih razmerah. Z vedrino, z veseljem, z radostjo in prešernim smehom so pogosto opora odraslim.

Otroci nam tako sporočajo, da je živeti lepo, da je življenje smiselno, da vsakdo lahko

vnaša v življenje svetlobo (v sebi in za druge). In če sledimo temu otroškemu pogledu, se bomo z lahkoto pridružili razmišljanju Viktorja Frankla, »da imamo polno kaščo preteklosti«, vendar tudi o tem lahko razmišljamo na obeh skrajnih ravneh. Na primer »moje življenje je bilo resnično izobilje dela« ali pa »moje življenje je bilo eno samo garanje«. Verovanja v smisel življenja z optimizmom, dobro voljo se ne moremo učiti iz namišljenih predstav o življenju, niti iz prebranih knjig, temveč iz konkretnega načina življenja. Živeti moramo to, v kar verjamemo, verjeti pa moramo v lepo in dobro. In tu bi se morali odrasli v vlogi vzgojiteljev mladega rodu zamisliti. S svojim načinom življenja namreč vcepljamo otrokom in mladini preveč črnogledosti, nesmiselnosti in obupa. Tako razdiramo ravnovesje v doživljanju. Kdo nam daje to pravico?

O DUŠEVNI OSAMLJENOSTI

Osamljenost — kdo je ne pozna? Osamljeni so otroci, odrasli in zlasti ostareli ljudje. Da, tudi pri otrocih se že pojavlja osamljenost iz notranjih duševnih vzgibov, lahko pa je pri njih osamljenost povezana tudi z bivanjskim prostorom (ko je otrok sam v prostoru in se v njem počuti osamljenega), torej zaradi fizične odsotnosti drugih ljudi, čeprav tudi v takšni bivanjski osamljenosti zna otrok sprejeti »družbo« materialnega sveta, kot so igrače, sprejme pa tudi družbo živali.

Nekoč mi je sedemletna hčerka rekla: »Zdaj nisem več sama, ko sta vidva še v službi. Muca me vsak dan čaka pred vrati, ko prihajam iz šole.«

Izrazitejše pa se z osamljenostjo srečujejo mladi. Mnogi grafiti mladih izražajo osamljenost, na primer: »Tako sem sam!« »Od vseh sem zapuščen!« »Nikjer ni nikogar, ki bi me poslušal!« »Odpri oči, poglej, povsod zaprta vrata!« »Vse je puščava!« »Da bi bil opažen, ljubljen, upoštevan, iskan, poklican!«

V odrasli (aktivni dobi je osamljenost manj doživeta, ker so ljudje v tem obdobju navadno zelo dejavni, v stalnem stiku z drugimi ljudmi.

Obdobje človekove jeseni pa že v načinu življenja mnogim prinaša osamljenost.

Osamljenost ima navadno korenine v osamitvi in izoliranosti. Je vedno notranja, osebna, je grenak napoj »ki ste ga sami izpili«, pra-

vi ljudski pregovor. Osamljenost je klic po človeku, po vsebini, je klic po občestvenosti. V osamljenosti sem samo JAZ, v svoji ničnosti slaboten, ranljiv...

»Ne živite prazno, ne živite v prazno,« nas kliče življenje. Človek je danes (zlasti otroci in mladina) izpostavljen nekakšni praznini in nepreverjenim modelom kulture, ki so pobrani z vseh koncev in krajev sveta in nimajo nobene zakoreninjenosti v domači kulturi. Zato življenje postavlja posameznega človeka v stalno negotovost, saj ta ne zna razločiti med bistvenim in manj pomembnim, za življenje sploh nepomembnim, manjka mu tudi integrativni dejavnik, ki je nujen za polnost življenja.

Osamljenost ni razumski niti volitivni dej, je le posebno čustvo, ki kliče po spremembi. Človek ni usmerjen pri sebi, v svoji zavesti v zgolj pasivno sprejemanje, marveč teži za tem, da bi to zavest uresničil tudi aktivno. V izkustvu dojema spoznanja o sebi vedno tudi kot voljo in to daje pobudo k uresničevanju spoznanja oziroma k rešitvi nekega stanja.

Osamljenost je v sorodstvu z otožnostjo in žalostjo in je navadno prežeta še z drugimi čustvi, zato ni tako jasna in jo psihologija in tudi pedagogika skorajda ne obravnavata posebej. Celo v delih mentalne higiene pogrešamo razmišljanje o osamljenosti.

Osamljenost je stanje sedanjega trenutka; prihaja iz preteklosti in se usmerja tudi v prihodnost. Zato pravijo danes: »Bolj kot dolgega življenja si želimo izpolnitve življenjskega poslanstva.« Kljub temu uvidu pogosto doživ-

ljamo in govorimo o osamljenosti. Včasih kdo pravi: »Tako strašen je občutek osamljenosti, da bi najraje kričal. Sem kot v temni noči, v moji duševnosti se podijo misli, predstave, ki me ne odvrnejo od samote. V mislih zahtevam od drugih pozornost, se prepričujem, da imam do tega pravico, da imajo do mene drugi dolžnost, ki je ne izpolnujejo. Življenje drugih je v moji predstavi boljše od mojega. Ne zmorem pa stopiti k človeku, kar čakam in čakam, da drugi pridejo k meni. Pa tudi če pridejo, se mi zdi, da sem še vedno sam, osamljenost je v moji duši. Le kako naj jo izrinemo?« Danes si psihologi belijo glave z vsemi mogočimi frustracijami. Ne belijo pa si glave zaradi puščave, ki sta jo povzročila potlačenost in zanemarjanje človekove želje po božjem in po Bogu,« pravi Lojze Bratina. (37)

Osamljenost nima le negativnih razsežnosti, temveč tudi pozitivno spodbudo. Soočanje z našo ničnostjo nas sili, da se popolnoma in brezpogojno predamo Gospodu. Zato modrost puščave, zato vzpon po »temni noči«. Sveti Janez od Križa je ravno po »temni noči« iz osamljenosti in zapuščenosti doživel obnovo. (38)

Osamljenost je topilna peč, ki spreminja, zato je doživetje osamljenosti tudi pot spreobrnjenja, kjer umre stari in se rodi novi JAZ. Brez osamljenosti, brez zapuščenosti ostanemo »žrtev družbe« in nasedamo prevaram napačnega JAZ-a, svojega JAZ-a pa ne odkrijemo. Prav v osamljenosti zasebnega življenja pridobivamo duhovno imetje, ki ga potrebujemo za srečanje z Bogom.

Če bi nam bil Bog edini vir identitete, bi nam osamljenost koristila, identiteta z družbo pa iz osamljenosti ustvarja trpljenje.

V današnjem času pogosto opozarjamo na osamljenost otrok in ne le na osamljenost, temveč tudi na zapuščenost. Govorimo pa tudi o zapuščenih delavcih, o zapuščenih ostarelih...

Sestra mi je pripovedovala o pritožbah nekaterih ostarelih oseb v domovih upokojencev, češ da so lačni, medtem, ko ponujenih obrokov ne morejo pojesti (niti jedi, ki jo imajo radi, ne pojedjo). Ob teh primerih ugotavlja »sindrom osamljenosti in zapuščenosti«, ko gre na eni strani za izobilje gmotnih dobrin, na drugi strani pa manjka duhovnih dobrin in zlasti presežnega. Ne upoštevamo dovolj modro navodilo, da v življenju rabimo (vedno in povsod) troje: aktivnost, občestvenost in kontemplativnost.

Pogosto pa je doživljanje osamljenosti (v vseh starostnih obdobjih) zaradi pomanjkanja ljubezni. Ljubezen je dobro zdravilo proti osamljenosti.

Osamljenost doživljamo tudi zato, ker vse preveč živimo drug mimo drugega, namesto da bi živeli drug z drugim.

V političnem prostoru predvsem živimo drug mimo drugega, zato govorimo o »prozornih ljudeh«, ko v človeku ne vidimo več OSEBE, temveč le idejo, zamisel, protest, diktaturo, objekt... Pa tudi v drugih življenjskih okoliščinah videvamo človeka pogosto samo kot delovno silo, kot volilni glas, kot IQ, kot pacienta - s številko, učenca v tretji klopi...

Pogosto slišimo vzklik »Nikomur nisem več potreben«. Pri tem gre pogosto za osamljenost in zapuščenost, »ker se nihče ne zmeni za tega človeka«. Miselnost »koristiti sočloveku« v gmotnem smislu nas vse preveč obdaja. Zlasti v starosti premnoge prežema to doživljanje.

Koristni smo lahko na različne načine. Ko ne zmoremo več delati, lahko delamo za druge z molitvijo in v tem je upoštevanje navodila trojnosti; je aktivnost, je občestvenost, je kontemplativnost. Škoda, da še ni dovolj uzeveščeno spoznanje, da lahko z molitvijo naredimo zelo veliko in da je to eno najpomembnejših del. Da v molitvi nismo sami in da nam molitev prinaša notranjo urejenost in mir. Tako je zlasti za ostarele in bolne molitev najboljšo zdravilo proti občutkom nekoristnosti in proti doživljanju osamljenosti.

Da pa se ne bo osamljenost zakoreninila med nami, je treba v vzgojnih prizadevanjih misliti na to že pri otrocih.

Viri

1. Pediček, F.: Pedagogika danes, Založba Obzorje Maribor, 1992.
2. Kahlil, G.: Prerok, Izdal Župnijski urad sv. Magdalene Maribor, 1968.
3. Spock, B.: Nega in vzgoja otrok, Naša žena, Ljubljana, 1979.
4. Guardini, R.: Sveta znamenja, Jugoslovanska knjiga v v Ljubljani, 1940.
5. Balantič, F.: Muževna steblika, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1984.
6. Parsansa, T.: Toward a General Theory of Action, Cambridge, 1952.

7. Strle, A.: Vem komu sem veroval, Družina, Ljubljana, 1988.
8. Lajolski, I.: Duhovne vaje, Župnijski urad Dravljje, Ljubljana, 1982.
9. Dorothy. S. H.: Misli Matere Terezije, Poslanstvo ljubezni, Družina, Ljubljana, 1988.
10. Trstenjak, A.: Človek bitje prihodnosti, Slovenska matica, Ljubljana, 1985.
11. Svetina, J.: Slovenska šola za novo tisočletje, Didakta, Radovljica, 1990.
12. Ramovš, J.: Antropologija družine, Družina - Družinska priloga, Ljubljana, 1991.
13. De Mello, A.: Zavedanje, Župnijski urad Dravljje, Ljubljana, 1991.
14. Trstenjak, A.: Oris sodobne psihologije 1. in 2., Založba Obzorja Maribor, 1971.
15. Janžekovič, J.: Postružka, Mohorjeva družba Celje, 1989.
16. Truhlar, V.: Leksikon duhovnosti, Mohorjeva družba, Celje, 1974.
17. De Mello, A.: Pot k Bogu, Škofijski ordinariat v Mariboru, 1989.
18. Boff, L.: Zakramenti življenja, Mohorjeva družba Celje, 1990.
19. Ramovš, J.: Doživljanje temeljno duhovno dogajanje, Založništvo slovenske knjige, Ljubljana, 1990.
20. Bratina, L.: Učitelj in svetovni nazor v časih pluralizma, Zbornik, Za šolo novih odnosov, Družina, Ljubljana, 1992.
21. Guardini, R.: Svet in oseba, Mohorjeva družba Celje, 1991.
22. Frankl, E. V.: Psiholog v taborišču smrti, Zbirka studenci žive vode, Mohorjeva družba Celje, 1991.
23. De Chardin, P.: Hvalnica vesolja, Župnijski urad Dravljje, Ljubljana, 1990.

24. Ašič, S.: Najlepsi trenutki iz življenja patra Simona Ašiča, Novi Svet, št.1, Ljubljana 1993.

25. Asterlli, N.: Rešiti, kar je izgubljeno, Župnijski urad Črnuče, Ljubljana, 1988.

26. Guardini, R.: prav tam.

27. Ramovš, J.: Doživljanje temeljno duhovno dogajanje.

28. Ušeničnik, F.: Vzgojeslovna načela, Katoliško tiskovno društvo, Ljubljana, 1918.

29. Pediček, F.: Usmerjanje v vzgoji in izobraževanju, Univerzum, Ljubljana, 1985.

30. Guardini, R.: prav tam.

31. Burgar, F.: Kako naj vam podarim modrino neba, Samozaložba, Ljubljana, 1988.

32. Truhler, V.: prav tam

33. De Chardin, P.: Sreča, (prevod Matija Remše).

34. Gibran, K.: prav tam.

35. Goljevšček, A.: New Age in krščanstvo, Ognjišče, Koper, 1992.

36. Žumer, M.: Družina, št. 42, Ljubljana, 1992

37. Bratina, L.: Kruh besede, Župnijski urad Dravljje, Ljubljana, 1991.

38. Sveti Janez od Križa, Temna noč, Družina, Ljubljana, 1987.

39. Sveto pismo stare in nove zaveze, Ljubljana, 1987.

40. UNESCO GLASNIK, april 1993.

KAZALO

Uvod	5
Družina, dom, in njen pomen v vzgoji	8
Učenje iz spominjanja, občutenja in doživljanja.....	45
Pogledi na svet	53
Razumevanje med družino in šolo	78
Težnja po učenju in vzgoji.....	96
Od utrujenosti k duševni sprostitvi	109
Med svetlobo in temo doživljanja	117
O duševni osamljenosti	120

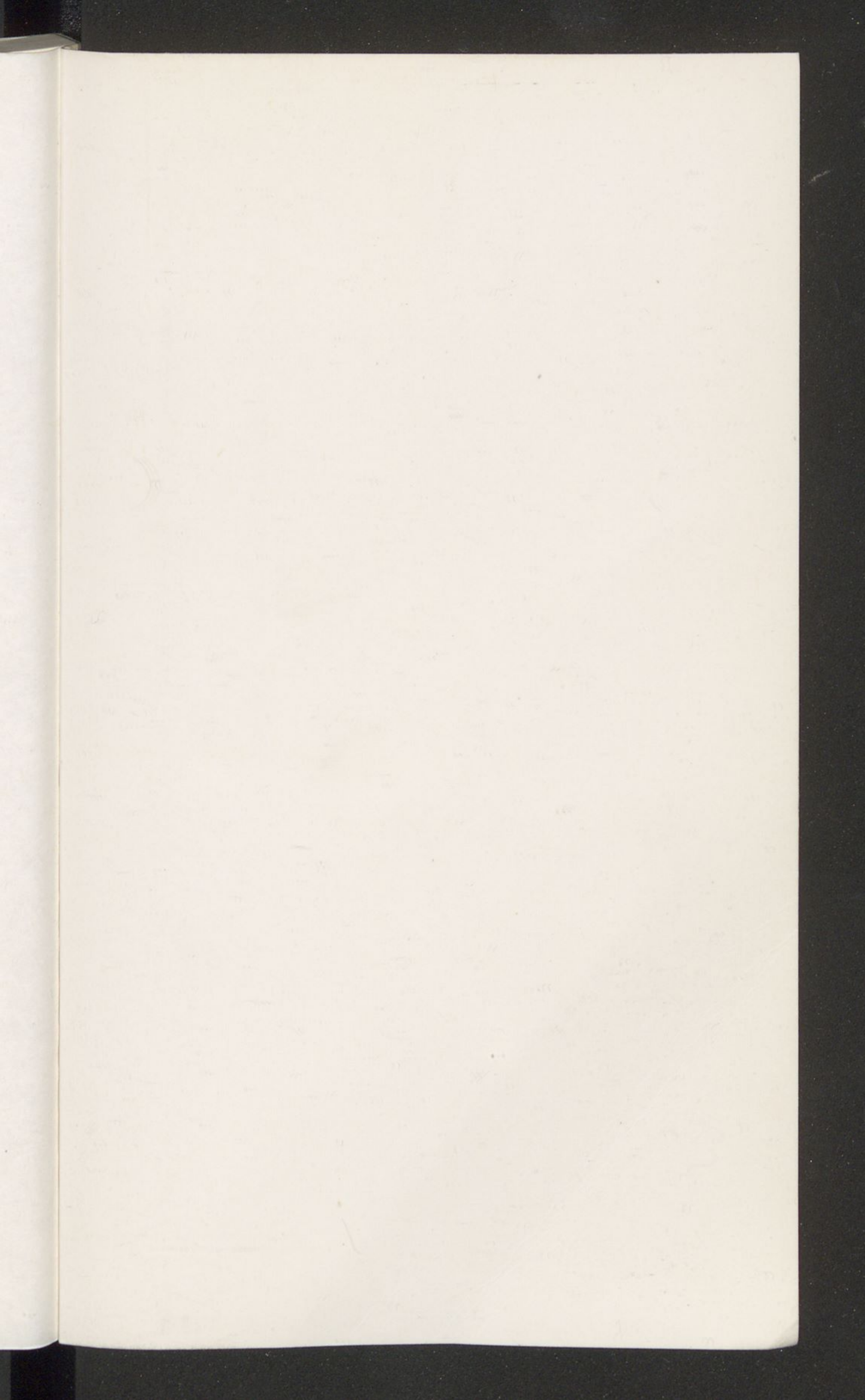

00000050563

25. Asteril, N.: Rešiti, kar je izgubljeno, Žup-
nijski urad Črnuče, Ljubljana, 1986.
26. Gardini, R.: prav tam.
27. Ramovš, J.: Doživljanje temeljne duhovne
dogajanje.
28. Učenci iz slovenskega jezika, kako
iko iskreno in spoštljivo občutiti okoli-
ščine življenja v sponzijski družini.
29. Pedčak, F.: Usmerenje v sponzijsko
družino, Univerzija, Ljubljana, 1985.
30. Gardini, R.: prav tam.
31. Razumevanje med družino in šolo.
32. Od utrujenosti k duševni osamljenosti.
33. Med svetlobo in temo življenja.
34. Gibran, K.: prav tam.
35. Goljevčec, A.: New Age in krščanstvo, Og-
njske, Koper, 1992.
36. Žamer, M.: Družina, št. 42, Ljubljana, 1992.
37. Bratina, L.: Kruh besede, Župnijski urad
Dravljje, Ljubljana, 1991.
38. Sveti Janez od Kriza, Temna noč, Družina,
Ljubljana, 1987.
39. Sveto pismo stare in nove zaveze, Ljublja-
na, 1987.
40. UNESCO GLAVNA KURATORKA, Ljubljana, 1993.

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

444136